

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».

ISSN 2520-2308 (print)
ISSN 2709-5452 (online)

Серія: «Юридичні науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC
JOURNAL «INTERNAUKA».

Series: «Juridical sciences»

№ 1 (83) / 2025

**МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
«ІНТЕРНАУКА».**

Серія: «Юридичні науки»

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
«INTERNAUKA».**

Series: «Juridical sciences»

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

*Свідоцтво
про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
КВ № 22442-12342Р*

№ 1 (83)

Київ 2025

ББК 67
УДК 34
М-43

Повний бібліографічний опис усіх статей Міжнародного наукового журналу «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки» подано в: **Index Copernicus International (ICI); Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Наукова періодика України.**

Журнал зареєстровано в міжнародних каталогах наукових видань та наукометричних базах даних: Index Copernicus International (ICI); Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Ulrichsweb Global Serials Directory; Google Scholar; Наукова періодика України; Bielefeld Academic Search Engine (BASE); Electronic Journals Library; Open J-Gate; Academic keys; Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg Carl von Ossietzky.

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

Видання включене до Переліку наукових фахових видань МОН України (категорія «Б»)

Наказ МОН України № 409 від 17.03.2020

Спеціальності:

081 Право

262 Правоохоронна діяльність

Засновники:

1. Київський кооперативний інститут бізнесу та права.
2. Приватна установа «Науково-дослідний інститут публічного права».
3. Громадська організація «Міжнародна академія освіти і науки».
4. Товариство з обмеженою відповідальністю «Фінансова Рада України».

У журналі опубліковані наукові статті з актуальних проблем юридичної науки.

Для наукових працівників, викладачів, студентів юридичних спеціальностей, працівників державних установ, юридичних компаній, судів, правоохоронних органів й інших зацікавлених осіб.

Матеріали публікуються мовою оригіналу в авторській редакції.

Редакція не завжди поділяє думки і погляди автора. Відповідальність за достовірність фактів, імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

У відповідності із Законом України «Про авторське право і суміжні права», при використанні наукових ідей і матеріалів цієї збірки, посилання на авторів та видання є обов'язковими.

© Автори статей, 2025

© Міжнародний науковий журнал «Інтернаука».

Серія: «Юридичні науки», 2025

ISSN 2520-2308 = Internauka. Seria: Ūrیدیčeskie nauki (Kiev)/Meždunarodnyj naučnyj žurnal "Internauka".
Seria: Ūrیدیčeskie nauki

Редакційна колегія:

Голова редакційної колегії: **Курило Володимир Іванович** — доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НААН України, Заслужений юрист України, завідувач кафедри адміністративного та фінансового права Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Заступник голови редакційної колегії: **Мушенюк Віктор Васильович** — доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри теорії права, міжнародного права та приватного права Інституту міжнародних відносин та права Київського міжнародного університету (Київ, Україна)

Секретар редакційної колегії: **Ільченко Олександр Васильович** — кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки Сумського державного університету (Суми, Україна)

Члени редакційної колегії:

Биркович Тетяна Іванівна — доктор наук з державного управління, кандидат юридичних наук, професор, професор кафедри інформаційних технологій Київського національного університету культури і мистецтв (Київ, Україна)

Гаруст Юрій Віталійович — доктор юридичних наук, професор, військовослужбовець ЗС України, полковник юстиції (Україна)

Гулак Олена Василівна — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного та фінансового права Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Дем'янчук Юрій Вікторович — доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та правоохоронної діяльності Білоцерківського інституту економіки та управління Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна» (Біла Церква, Україна)

Дрозд Олексій Юрійович — доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, директор Департаменту Бюро економічної безпеки (Київ, Україна)

Дуліба Євгенія Володимирівна — доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри конституційного права і галузевих дисциплін Навчально-наукового інституту права Національного університету водного господарства та природокористування (Рівне, Україна)

Зіха Іржі — PhD in Law, старший викладач факультету менеджменту і економіки Університету Томаша Баті у Зліні (Злін, Чеська Республіка)

Короєд Сергій Олександрович — доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільного права і процесу ПВНЗ Університет Короля Данила (Івано-Франківськ, Україна)

Корсун Сергій Іванович — кандидат психологічних наук, доцент, керівник секції юридичної психології Європейського інституту безперервної освіти (Подгайська, Словачька Республіка)

Кравчук Мар'яна Юріївна — доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри адміністративного права та судочинства Західноукраїнського національного університету (Тернопіль, Україна)

Куліш Анатолій Миколайович — доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, директор ННІ права Сумського державного університету (Суми, Україна)

Курило Інна Володимирівна — доктор юридичних наук, професор, головний науковий співробітник відділу проблем публічного права Науково-дослідного інституту публічного права (Київ, Україна)

Лоренцмайер Штефан — доктор юридичних наук, професор, координатор програми «Еразмус» юридичного факультету Аугсбурського університету (Аугсбург, ФРН)

Мельничук Ольга Федорівна — доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри публічно-правових дисциплін Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (Вінниця, Україна)

Миронець Оксана Миколаївна — кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного і адміністративного права Юридичного факультету Національного авіаційного університету (Київ, Україна)

Омельчук Василь Андрійович — доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри права Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Резнік Олег Миколайович — доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства Сумського державного університету, секретар Сумської міської ради (Суми, Україна)

Самохін Анатолій Вікторович — доктор медичних наук, професор, Заслужений лікар України, радник голови Наглядової ради Науково-дослідного інституту публічного права (Київ, Україна)

Світличний Олександр Петрович — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільного та господарського права Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Фунта Растіслав — кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного права та європейського права Університету Данубіус (Сладковичово, Словацька Республіка)

Юринець Юлія Леонідівна — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри конституційного і адміністративного права Національного авіаційного університету (Київ, Україна)

Яра Олена Сергіївна — доктор юридичних наук, професор, декан юридичного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Editorial board:

Chief Editor: **Volodymyr Kurylo** — Doctor of Legal Sciences, Professor, Corresponding Member of the NAAS of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine, Head of the Department of Administrative and Financial Law of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Deputy editor: **Victor Mushenok** — Doctor of Science of Law, Professor, Head of the Department of Theory of Law of the International Law and Private Law of Institute of International Relations and Law of Kyiv International University (Kyiv, Ukraine)

Executive Secretary: **Oleksandr Ilchenko** — Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Administrative, Economic Law and Economic Security of the Sumy State University (Sumy, Ukraine)

Members of the Editorial Board:

Tetyana Byrkovych — Doctor of Sciences in Public Administration, Candidate of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of Information Technologies of the Kyiv National University of Culture and Arts (Kyiv, Ukraine)

Yuriy Harust — Doctor of Legal Sciences, Professor, Military of Armed Forces of Ukraine, Colonel of Justice (Ukraine)

Olena Hulak — Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of Administrative and Financial Law of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Yuriy Demianchuk — Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Civil, Commercial, Administrative Law and Law Enforcement of the Bila Tserkva Institute of Economics and Management of Open International University of Human Development “Ukraine” (Bila Tserkva, Ukraine)

Oleksii Drozd — Doctor of Legal Sciences, Professor, Honored Science and Technology Figure of Ukraine, Director of the Economic Security Bureau Department (Kyiv, Ukraine)

Yevheniia Duliba — Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Constitutional Law and Field-Related Disciplines of the Institute of Law of National University of Water and Environmental Engineering (Rivne, Ukraine)

Jiri Zicha — PhD in Law, Senior Lecturer of the Faculty of Management and Economics of the Tomas Bata University in Zlín (Zlín, Czech Republic)

Sergii Koroed — Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of the Department of Civil Law and Procedure of the Higher Education of King Danylo University (Ivano-Frankivsk, Ukraine)

Sergii Korsun — Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Head of the Section of Legal Psychology of the European Institute of Further Education (Podgajská, Slovak Republic)

Mariana Kravchuk — Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of the Department of Administrative Law and Judiciary of the West Ukrainian National University (Ternopil, Ukraine)

Anatoliy Kulish — Doctor of Legal Sciences, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Director of the Academic and Research Institute of Law of Sumy State University (Sumy, Ukraine)

Inna Kurylo — Doctor of Legal Sciences, Professor, Chief Scientific Officer of the Department of Problems of Public Law of the Scientific Institute of Public Law (Kyiv, Ukraine)

Stefan Lorenzmeier — Doctor of Legal Sciences, Professor, Coordinator of the Erasmus Program of the Faculty of Law of the Augsburg University (Augsburg, Germany)

Olga Melnychuk — Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of the Department of Public Law Disciplines of the Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University (Vinnytsia, Ukraine)

Oksana Myronets — PhD in Law, Associate Professor of the Department of Constitutional and Administrative Law of the Faculty of Law of the National Aviation University (Kyiv, Ukraine)

Vasyl Omelchuk — Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of the Department of Law of the Kyiv Cooperative Institute of Business and Law (Kyiv, Ukraine)

Oleg Reznik — Doctor of Legal Sciences, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Associate Professor of the Department of Criminal Law and Procedure of the Sumy State University, Secretary of Sumy City Council (Sumy, Ukraine)

Anatoliy Samokhin — Doctor of Medical Sciences, Professor, Honored Doctor of Ukraine, Advisor to the Chairman of the Supervisory Board of the Scientific Institute of Public Law (Kyiv, Ukraine)

Olexandr Svitlychnyi — Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of Civil and Commercial Law of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Rastislav Funta — Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of International Law and European Law of the Danubius University (Sladkovichovo, Slovak Republic)

Yuliya Yurynets — Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of Constitutional and Administrative Law of the National Aviation University (Kyiv, Ukraine)

Olena Yara — Doctor of Legal Sciences, Professor, Dean of the Law Faculty of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

ЗМІСТ

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

- Балим Олександр Дмитрович**
СУЧАСНІ ВИКЛИКИ КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙ В УКРАЇНІ ТА ЄВРОПІ,
ПОРІВНЯННЯ СТАНУ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЇ БАЗИ 11
- Курило Володимир Іванович, Мушенко Віктор Васильович**
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЕКТІВ ПОВОЄННОГО
ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ..... 18
- Кушнір Ярослав Олександрович, Заболотний Богдан Валентинович**
РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЮ ПРИКОРДОННОЮ СЛУЖБОЮ УКРАЇНИ
АДМІНІСТРАТИВНО-ЮРИСДИКЦІЙНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ В УМОВАХ ПРАВОВОГО
РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ (ДЕЛІКТНИЙ АСПЕКТ) 25
- Процько Максим Ігорович**
ОСОБЛИВОСТІ СКЛАДУ УЧАСНИКІВ РОЗГЛЯДУ СПРАВ У ПОРЯДКУ
АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА ЩОДО ПРИЙНЯТТЯ, ПРОХОДЖЕННЯ
ТА ЗВІЛЬНЕННЯ З ДИПЛОМАТИЧНОЇ СЛУЖБИ..... 36
- Скриньковський Руслан Миколайович**
ВОЄННА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ ЯК СКЛADOVA НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ..... 43

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА;
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

- Доценко Денис Дмитрович**
МОЖЛИВОСТІ ТА РИЗИКИ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ
У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ 55
- Юр'єв Денис Сергійович**
ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ПРАВОПОРУШЕНЬ,
ЩО ВКЛЮЧАЮТЬ РОЗКРАДАННЯ МАЙНА НА ПІДПРИЄМСТВАХ МЕТАЛУРГІЙНОЇ
ПРОМИСЛОВОСТІ, ВЧИНЕНИХ СЛУЖБОВИМИ ОСОБАМИ 62

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО;
МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

- Звездічев Максим Олександрович**
ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ СУБСИДІАРНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ..... 71
- Махова Лілія Олексіївна, Виприцький Андрій Олексійович**
СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА З ПИТАНЬ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ 78

ІНШЕ

Заїка Дар'я Ігорівна, Жарко Софія Вікторівна ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАЦІ ЖІНОК	86
Жукова Ірина Віталіївна ВПРОВАДЖЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ УДОСКОНАЛЕННЯ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ У СФЕРІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ З ПРАВОВОЇ ТОЧКИ ЗОРУ	93

CONTENTS

ADMINISTRATIVE LAW AND PROCESS; FINANCE LAW; INFORMATION LAW

Balym Oleksandr

CURRENT CHALLENGES OF INNOVATION COMMERCIALIZATION IN UKRAINE
AND EUROPE: COMPARISON OF REGULATORY FRAMEWORKS..... 11

Kurylo Volodymyr, Mushenok Viktor

ADMINISTRATIVE AND LEGAL PRINCIPLES OF REALIZATION OF POST-WAR
RECONSTRUCTION PROJECTS IN UKRAINE 18

Kushnir Yaroslav, Zabolotnyi Bohdan

IMPLEMENTATION OF ADMINISTRATIVE AND JURISDICTIONAL POWERS BY
THE STATE BORDER GUARD SERVICE OF UKRAINE UNDER THE LEGAL REGIME
OF MARTIAL LAW (DELICTUAL ASPECT)..... 25

Protsko Maksym

FEATURES OF THE COMPOSITION OF PARTICIPANTS IN THE CONSIDERATION
OF CASES IN THE PROCEDURE OF ADMINISTRATIVE JUDICIAL PROCEEDINGS
CONCERNING THE ADMISSION, PASSAGE AND DISMISSAL FROM THE DIPLOMATIC
SERVICE..... 36

Skrynkovskyy Ruslan

WAR SECURITY OF THE STATE AS A COMPONENT OF NATIONAL SECURITY 43

CRIMINAL PROCESS AND CRIMINALISTICS; FORENSIC EXAMINATION; OPERATING ACTIVITIES

Dotsenko Denys

POTENTIALS AND RISKS OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE APPLICATION
IN CRIMINAL JUSTICE 55

Yuryev Denys

THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF PRE-JUDICIAL INVESTIGATION
OF OFFENCES INCLUDING THE MISREPRESENTATION OF PROPERTY
AT METALLURGICAL INDUSTRY ENTERPRISES COMMITTED BY OFFICIALS 62

CIVIL LAW AND CIVIL PROCEDURE; FAMILY LAW; PRIVATE INTERNATIONAL LAW

Zviezdichev Maksym

THEORETICAL APPROACHES TO UNDERSTANDING THE LEGAL NATURE
OF VICARIOUS LIABILITY 71

Makhova Liliia, Vyprytsky Andriy

FORENSIC EXPERTISE ON INTELLECTUAL PROPERTY ISSUES IN UKRAINE 78

OTHER

Zaika Daria, Zharko Sofia

SOME FEATURES OF LEGAL REGULATION OF WOMEN'S LABOUR..... 86

Zhukova Iryna

IMPLEMENTATION OF INTERNATIONAL EXPERIENCE IN IMPROVING PUBLIC
ADMINISTRATION IN THE FIELD OF GENERAL SECONDARY EDUCATION FROM
A LEGAL POINT OF VIEW..... 93

УДК 330.341.1:346.546(477+4)

Балим Олександр Дмитрович
аспірант ОНП 081 «Право»
Київського міжнародного університету
Balym Oleksandr
Postgraduate Student in the ESP 081 «Law»
Kyiv International University
ORCID: 0009-0005-3442-5722

DOI: 10.25313/2520-2308-2025-1-10652

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС;
ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙ В УКРАЇНІ ТА ЄВРОПІ, ПОРІВНЯННЯ СТАНУ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЇ БАЗИ

CURRENT CHALLENGES OF INNOVATION COMMERCIALIZATION IN UKRAINE AND EUROPE: COMPARISON OF REGULATORY FRAMEWORKS

Анотація. Вступ. Сучасні виклики комерціалізації інновацій в Україні та Європі є одними з найважливіших проблем для економічного розвитку та конкурентоспроможності в умовах глобалізації. У статті проведено аналіз нормативно-правової бази, що регулює процес комерціалізації інновацій, з порівнянням між Україною та Європейським Союзом. Зокрема, розглянуто ключові аспекти, такі як законодавча підтримка інноваційного підприємництва, механізми захисту інтелектуальної власності, податкові стимули, а також роль держави в стимулюванні науково-дослідної діяльності. Окрему увагу приділено викликам, з якими стикається Україна, зокрема низькій адаптації законодавства до міжнародних стандартів, обмеженому фінансуванню наукових досліджень та відсутності належних інструментів захисту інтелектуальних прав. Водночас в ЄС відзначено більш розвинену систему підтримки інновацій, яка включає різноманітні грантові програми та правові механізми для залучення інвестицій у високотехнологічні проєкти. Результати дослідження демонструють, що для України необхідне подальше реформування правової системи з урахуванням європейського досвіду та створення сприятливих умов для розвитку інноваційної діяльності. Стаття також містить пропозиції щодо вдосконалення нормативно-правової бази та підвищення ефективності впровадження інновацій у національну економіку.

Мета. Метою цієї статті є дослідження сучасних викликів і механізмів комерціалізації інновацій в Україні, порівняння нормативно-правової бази України та Європейського Союзу, а також визначення ключових аспектів реформування інноваційної політики для створення сприятливого середовища розвитку інноваційного підприємництва.

Матеріали і методи. У процесі дослідження було використано широкий спектр наукових джерел, що охоплюють питання комерціалізації інновацій як в українській, так і в міжнародній науковій спільноті. Зокрема, Писаренко Т. В. і Коваленко О. М. наголошують на необхідності ефективного управління наукоємними інноваціями, а Олефіренко О. М. та інші дослідники розглядають комерціалізацію як ключовий аспект управління інноваційною діяльністю, підкреслюючи необхідність вдосконалення нормативно-правової бази.

Серед методів дослідження було застосовано порівняльно-правовий аналіз для оцінки правових підходів до захисту інтелектуальної власності у США, ЄС, Китаї, Великій Британії та Японії. Це дозволило виявити ключові тенденції у сфері авторського права та патентування технологічних розробок. Також було використано системний підхід для аналізу взаємозв'язку між розвитком технологій, нормативними актами та їхнім впливом на інноваційні процеси.

Аналіз базувався на чинному законодавстві, міжнародних угодах, судових рішеннях, а також звітах провідних міжнародних організацій, таких як ВОІВ, Європейське патентне відомство та Бюро з авторських прав США. Контент-аналіз наукових публікацій і звітів дозволив окреслити основні проблеми правового регулювання інновацій та запропонувати шляхи їх вирішення.

Результати. Аналіз свідчить про те, що комерціалізація інновацій в Україні стикається з низкою перешкод, серед яких ключовими є недостатнє фінансування наукових досліджень, слабка підтримка стартапів, невідповідність законодавства міжнародним стандартам і відсутність ефективних механізмів захисту інтелектуальної власності. Порівняльний аналіз із європейськими практиками виявив необхідність вдосконалення нормативно-правової бази, впровадження податкових стимулів і підвищення рівня державної підтримки інноваційного підприємництва.

Вивчення європейського досвіду, зокрема програм Horizon Europe, показує, що комплексні механізми підтримки інновацій та захисту інтелектуальної власності сприяють інтеграції інновацій у глобальну економіку. Для України впровадження найкращих міжнародних практик дозволить не лише підвищити конкурентоспроможність національних розробок, але й створити сприятливе середовище для залучення інвестицій.

Системне реформування інноваційної політики є необхідною умовою для забезпечення сталого розвитку інноваційного сектору України та його інтеграції до міжнародного інноваційного простору.

Перспективи. Перспективи нормативно-правового забезпечення комерціалізації інновацій цілком підтверджено, адже інноваційна діяльність має важливе значення для економічного, соціального та екологічного розвитку, проте її комерціалізація потребує чіткої нормативно-правової бази та відповідної державної підтримки. Досвід європейських країн може стати орієнтиром для удосконалення інноваційної політики в Україні, сприяючи залученню інвестицій, стимулюванню наукових досліджень та розширенню можливостей для впровадження новітніх технологій. Для цього дуже критичною є необхідність системного підходу до збору й аналізу інноваційних даних, що дозволяє формувати ефективні стратегії розвитку та підвищувати конкурентоспроможність національної економіки.

Ключові слова: комерціалізація інновацій, нормативно-правова база, Україна, Європа, інноваційне підприємництво, захист інтелектуальної власності, законодавство, податкові стимули, грантові програми, інвестиції.

Summary. Introduction. The modern challenges of innovation commercialization in Ukraine and Europe are among the most critical issues for economic development and competitiveness in the context of globalization. This article analyzes the regulatory framework governing the process of innovation commercialization, comparing Ukraine and the European Union. Key aspects such as legislative support for innovative entrepreneurship, intellectual property protection mechanisms, tax incentives, and the role of the state in stimulating research and development are examined. Special attention is given to the challenges faced by Ukraine, including the low adaptation of legislation to international standards, limited funding for scientific research, and the absence of adequate intellectual property protection tools. At the same time, the EU has a more developed system of innovation support, including various grant programs and legal mechanisms to attract investment in high-tech projects. The research findings indicate that Ukraine requires further legal system reforms, incorporating European experience and creating favorable conditions for innovation development. The article also provides recommendations for improving the regulatory framework and enhancing the efficiency of innovation implementation in the national economy.

Purpose. The objective of this article is to examine the current challenges and mechanisms of innovation commercialization in Ukraine, compare the regulatory framework of Ukraine and the European Union, and identify key aspects of innovation policy reform to create a favorable environment for innovative entrepreneurship development.

Materials and Methods. In the process of research, a wide range of scientific sources was used, covering the issues of commercialization of innovations both in the Ukrainian and international scientific community. In particular, T. V. Pysarenko and O. M. Kovalenko emphasize the need for effective management of knowledge-intensive innovations, and O. M. Olefirenko and other researchers consider commercialization as a key aspect of innovation management, emphasizing the need to improve the regulatory framework.

Among the research methods, comparative legal analysis was applied to assess legal approaches to the protection of intellectual property in the USA, EU, China, Great Britain and Japan. This made it possible to identify key trends in the field of copyright and patenting of technological developments. A systematic approach was also used to analyze the relationship between the development of technologies, regulations and their impact on innovation processes.

The analysis was based on current legislation, international agreements, court decisions, as well as reports from leading international organizations such as WIPO, the European Patent Office and the US Copyright Office. Content analysis of scientific publications and reports made it possible to outline the main problems of legal regulation of innovations and suggest ways to solve them.

Results. Innovation commercialization in Ukraine faces several obstacles, the most significant being insufficient funding for scientific research, weak support for startups, misalignment of legislation with international standards, and the lack of effective intellectual property protection mechanisms. A comparative analysis with European practices highlights the need to improve the regulatory framework, introduce tax incentives, and increase state support for innovative entrepreneurship.

The study of European experience, particularly Horizon Europe programs, demonstrates that comprehensive support mechanisms for innovation and intellectual property protection facilitate the integration of innovations into the global economy. Implementing the best international practices in Ukraine will not only enhance the competitiveness of national developments but also create a favorable environment for attracting investments.

Systematic reform of innovation policy is essential for ensuring the sustainable development of Ukraine's innovation sector and its integration into the international innovation space.

Discussion. The prospects for regulatory support of innovation commercialization are fully justified, as innovation activity is crucial for economic, social, and environmental development. However, its commercialization requires a clear regulatory framework and appropriate state support. The experience of European countries can serve as a benchmark for improving innovation policy in Ukraine, facilitating investment attraction, stimulating scientific research, and expanding opportunities for implementing advanced technologies. A systematic approach to collecting and analyzing innovation data is critically necessary, as it enables the formation of effective development strategies and enhances the competitiveness of the national economy.

Key words: innovation commercialization, regulatory framework, Ukraine, Europe, innovative entrepreneurship, intellectual property protection, legislation, tax incentives, grant programs, investment.

Постановка проблеми. Сучасний світ переживає стрімкий розвиток інноваційних технологій, які значною мірою змінюють структуру національних економік, створюють нові можливості для бізнесу та впливають на конкурентоспроможність держав на міжнародній арені. Водночас комерціалізація інновацій стає ключовим викликом як для розвинених країн, так і для держав із перехідною економікою, зокрема України.

Процес успішної комерціалізації наукових розробок і технологічних інновацій вимагає ефективної нормативно-правової бази, яка б створювала сприятливі умови для залучення інвестицій, захисту інтелектуальної власності та стимулювання підприємницької активності. Україна, прагнучи інтегруватися до світового ринку інновацій, стикається з численними перешкодами, які ускладнюють цей процес. Основними проблемами є недостатнє фінансування наукових досліджень, слабка підтримка стартапів, невідповідність законодавства сучасним міжнародним стандартам і відсутність дієвих механізмів захисту інтелектуальної власності.

Такі виклики значно обмежують можливості українських інноваторів і підприємців, зменшуючи їхню конкурентоспроможність у глобальному середовищі. Незважаючи на окремі зусилля уряду щодо покращення ситуації, низка питань залишається нерозв'язаною, що вимагає глибокого аналізу існуючих проблем і реформування нормативно-правової бази.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання комерціалізації інновацій широко досліджуються як в українській, так і міжнародній науковій спільноті. Писаренко Т.В. та Коваленко О.М. акцентують увагу на необхідності ефективного управління наукоємними інноваціями. Олефіренко О.М. та інші розглядають комерціалізацію як ключовий елемент управління інноваційною діяльністю, наголошуючи на потребі удосконалення законодавства.

Пермінова С.О. досліджує економічні стимули комерціалізації, тоді як Бутко М.П. та Попело О.В. аналізують державні аспекти цього процесу. Міжнародний «Oslo Manual» [10] визначає стандарти для збору інноваційних даних, а Howard J. підкреслює важливість передачі знань. Юринець З.В. та Петрух О.А. звертають увагу на соціальні вигоди інновацій, зокрема в охороні здоров'я.

Незважаючи на значний науковий доробок, проблема інтеграції міжнародних підходів в українське середовище залишається відкритою, що вимагає подальших досліджень і практичного впровадження.

Метою статті є детальний аналіз сучасних викликів, з якими стикається процес комерціалізації інновацій в Україні, порівняння нормативно-правової бази України та Європейського Союзу, а також визначення ключових аспектів, які потребують змін для покращення інноваційного середовища.

Матеріали і методи. Дослідження базувалося на глибокому аналізі наукових праць і нормативних документів щодо комерціалізації інновацій. У своїх працях Писаренко Т.В. та Коваленко О.М. підкреслюють необхідність ефективного управління наукоємними інноваціями, тоді як Олефіренко О.М. та інші дослідники розглядають комерціалізацію як стратегічний компонент інноваційної діяльності, що потребує вдосконалення законодавства.

Методологічна основа включала порівняльно-правовий аналіз, що дав змогу оцінити різні підходи до регулювання прав інтелектуальної власності у провідних країнах світу. Це дозволило виявити найкращі практики у сфері захисту інтелектуальних прав і визначити можливі напрями реформування українського законодавства. Додатково застосовано системний підхід для вивчення впливу технологічного розвитку на інноваційну діяльність та її нормативно-правове регулювання.

Дослідження охопило аналіз чинного законодавства, міжнародних правових актів, судової практики та звітів міжнародних організацій, таких як ВОІВ, Європейське патентне відомство і Бюро з авторських прав США. Крім того, контент-аналіз наукових досліджень допоміг виявити основні виклики правового регулювання інноваційної діяльності та розробити рекомендації щодо його вдосконалення в Україні.

Виклад основного матеріалу. Сучасний світ переживає стрімкий розвиток інноваційних технологій, що значною мірою змінюють структуру національних економік, створюють нові можливості для бізнесу та впливають на конкурентоспроможність держав на міжнародній арені. Водночас комерціалізація інновацій стає ключовим викликом як для розвинених країн, так і для держав із перехідною економікою, зокрема України. Успішна комерціалізація наукових розробок і технологічних інновацій вимагає ефективної нормативно-правової бази, яка створює сприятливі умови для залучення інвестицій, захисту інтелектуальної власності, а також стимулювання підприємницької активності.

Україна, як частина глобальної економічної системи, прагне інтегруватися до світового ринку інновацій, проте стикається з численними перешкодами, які ускладнюють процес комерціалізації інновацій. Серед основних проблем можна виділити недостатнє фінансування наукових досліджень, слабку підтримку стартапів, невідповідність законодавства сучасним світовим стандартам і відсутність дієвих механізмів захисту інтелектуальної власності. Незважаючи на певні зусилля уряду щодо покращення ситуації, багато аспектів залишаються невирішеними, що обмежує можливості українських розробників та інноваторів у конкурентній боротьбі на світовій арені [1].

Європейський Союз, натомість, має більш розвинену інноваційну екосистему, де створені дієві механізми підтримки інноваційного підприємництва, ефективні програми захисту інтелектуальної

власності та системи податкових стимулів для інвесторів. Європейська нормативно-правова база спрямована на створення сприятливого середовища для досліджень та інновацій, що дозволяє країнам ЄС залишатися лідерами у впровадженні технологічних інновацій та їх комерціалізації. Цей приклад є важливим для України, яка може скористатися досвідом Європейського Союзу для реформування власної законодавчої системи та стимулювання інноваційної активності.

У статті досліджено законодавчу підтримку інноваційного підприємництва, питання захисту інтелектуальної власності, механізми стимулювання науково-дослідної діяльності та залучення інвестицій. Окрему увагу приділено рекомендаціям щодо реформування української нормативно-правової бази на основі європейського досвіду та кращих практик [2].

Результати цього дослідження сприятимуть розумінню проблем та можливостей, які стоять перед Україною у процесі інтеграції до міжнародної інноваційної системи, а також нададуть практичні рекомендації щодо вдосконалення механізмів підтримки інновацій та залучення інвестицій.

Сучасна світова економіка все більше спирається на інновації як на ключовий фактор зростання і розвитку. Саме інноваційні технології визначають конкурентоспроможність країн у глобальному середовищі, сприяють створенню нових ринків, підвищують ефективність виробництва та стимулюють економічну активність. Однак, комерціалізація інноваційних розробок є складним процесом, який вимагає комплексного підходу та належного регулювання з боку держави. Ефективна нормативно-правова база має забезпечувати сприятливі умови для розвитку інноваційного підприємництва, створення стартапів, захисту інтелектуальної власності, а також залучення інвестицій у науково-дослідну сферу.

Україна, прагнучи інтегруватися до глобального інноваційного простору, стикається з численними викликами. Основною проблемою залишається невідповідність національного законодавства сучасним міжнародним стандартам, що значно ускладнює процес впровадження новітніх технологій у практичну діяльність. Існуюча нормативно-правова база часто не враховує специфіку інноваційного підприємництва та не створює необхідних стимулів для його розвитку. Зокрема, законодавство України у сфері захисту інтелектуальної власності має низку недоліків, які не дозволяють повною мірою захистити права на результати наукових досліджень і розробок. Це стає серйозною перешкодою для інвесторів, які побоюються ризиків, пов'язаних із можливими втратами через порушення прав на інтелектуальну власність [3].

Крім того, фінансування наукових досліджень в Україні залишається на низькому рівні. Бюджетні кошти, які виділяються на розвиток науки, не відповідають потребам сучасної науково-дослідної сфери,

що обмежує можливості українських науковців у проведенні якісних досліджень та впровадженні нових технологій. Держава також не забезпечує достатньої підтримки стартапам та інноваційним проектам, що негативно впливає на динаміку розвитку інноваційного підприємництва. На практиці багато перспективних ідей залишаються нереалізованими через відсутність фінансових ресурсів та необхідних механізмів для виходу на ринок. Ситуація ускладнюється і тим, що існують значні бюрократичні перепони, які уповільнюють процес впровадження інновацій та створення сприятливого середовища для бізнесу [4].

На відміну від України, Європейський Союз має більш розвинену систему підтримки інноваційного підприємництва. В ЄС діє ціла низка програм і механізмів, спрямованих на стимулювання науково-дослідної діяльності, залучення інвестицій у високотехнологічні проекти та захист інтелектуальної власності. Наприклад, Horizon Europe є однією з найбільших дослідницьких і інноваційних програм у світі, яка надає гранти на розробку і впровадження передових технологій. У рамках цієї програми передбачено підтримку стартапів, інноваційних підприємств та наукових установ, що значно підвищує їхню конкурентоспроможність на світовому ринку. Крім того, Європейський Союз забезпечує належний захист прав інтелектуальної власності через створення ефективної системи патентного захисту та механізмів для боротьби з порушеннями у цій сфері. Це створює сприятливий клімат для інвесторів, які можуть впевнено вкладати кошти у науково-технологічні розробки, знаючи, що їхні права будуть захищені.

Податкові стимули також є важливим інструментом, що використовується в країнах ЄС для підтримки інноваційної діяльності. Зниження податкового навантаження для компаній, що займаються дослідженнями і розробками, надає можливість більш ефективного використання фінансових ресурсів та сприяє розвитку високотехнологічних галузей. Крім того, в ЄС діють спеціальні фонди, які надають фінансову допомогу підприємствам, що впроваджують новітні технології. Такий підхід дозволяє забезпечити стійке зростання інноваційного сектору і сприяє підвищенню конкурентоспроможності європейської економіки на світовій арені [5].

Україна має значний потенціал для розвитку інноваційного підприємництва, проте для його реалізації необхідне комплексне реформування нормативно-правової бази. Зокрема, необхідно вдосконалити законодавство у сфері захисту інтелектуальної власності, впровадити податкові стимули для інноваційних підприємств та забезпечити належне фінансування наукових досліджень. Крім того, важливо створити ефективні механізми підтримки стартапів, які дозволять перспективним проектам отримати необхідні ресурси для розвитку. Вивчення європейського досвіду та впровадження найкращих

практик у національну економіку дозволить Україні стати більш привабливою для інвесторів та забезпечити сталий розвиток інноваційного сектору.

Таким чином, порівняльний аналіз нормативно-правової бази України та Європейського Союзу свідчить про необхідність активних змін у вітчизняному законодавстві. Інтеграція найкращих європейських практик дозволить створити сприятливе середовище для інновацій, підвищити рівень захисту інтелектуальної власності та забезпечити стійке економічне зростання.

У процесі розвитку наукових поглядів щодо методів оцінки ефективності інноваційної діяльності організацій постійно виникають два важливих питання, які стосуються концептуальних основ, визначень та ключових показників інновацій і їх комерціалізації. Перше питання полягає в тому, що існують різні підходи до розуміння інновацій та процесу їх комерціалізації, що спричиняє чимало непорозумінь. З'ясувалося, що інновації є складними, нелінійними процесами, і кожен сектор економіки має своє бачення того, що саме вважати інновацією. Інновація може означати різні речі для різних людей: у певних галузях вона може асоціюватися з радикально новими продуктами чи технологіями, а в інших секторах з незначними, проте важливими покращеннями вже існуючих рішень. Такі розбіжності у сприйнятті призводять до відмінностей у тому, які види діяльності вважаються інноваційними, яких результатів очікують від інновацій та які фактори вважаються основними для стимулювання інноваційного процесу. Аналогічно і з терміном «комерціалізація» — його значення змінюється залежно від галузі та типу інновації, яку намагаються реалізувати на ринку [6].

Друге важливе питання пов'язане з вимірюванням і оцінкою ефективності інноваційної діяльності. Це питання є ключовим для формування, впровадження та аналізу інноваційної політики. Проте існують обмеження у підходах до оцінки інновацій, оскільки показники ефективності можуть суттєво різнитися, що відкриває простір для суб'єктивних оцінок і неузгодженостей у методах вимірювання. Загальноприйнятим є погляд на інновації як на багатогранний і складний процес, що охоплює широкий спектр видів діяльності та досягає різних результатів. Зокрема, Полегенька М. А. описує інновації як шлях від задуму до впровадження, завдяки якому створюються продукти, процеси та послуги, що надають економічну цінність знанням нації.

У науковій літературі немає єдиного погляду на значення інновацій. Наприклад, одні дослідники, такі як Марченко О. І. та Саенко Я. П., наголошують, що інновація може означати як створення абсолютно нових продуктів і процесів, так і адаптацію вже відомих концепцій у нових умовах. Інші фахівці вважають, що інновації включають у себе не лише технологічні вдосконалення, але й впровадження давно відомих рішень у нових контекстах, де їх

вплив раніше був недооцінений. У цьому контексті Зянько В. В. зазначає, що поняття інновацій постійно еволюціонують і можуть бути неоднозначними, а Нікітін І. В. підкреслює, що інновація охоплює не лише створення нових ідей, але й їхнє впровадження для створення цінності.

В умовах різноманітних інтерпретацій терміну «інновація» виникає необхідність у стандартизації підходів до вимірювання інноваційної діяльності. Організація економічного співробітництва та розвитку (OECD) спільно з Євростатом ініціювали розробку міжнародних стандартів, таких як «Керівництво Осло», яке забезпечує рекомендації для збору та інтерпретації даних про інновації. У цьому керівництві визначення та категорії інновацій змінювалися між виданнями, відображаючи потребу політики у відповідних підходах до вимірювання інновацій. Зокрема, підкреслюється, що інновації можуть відбуватися у будь-якому секторі економіки, включаючи державні послуги, такі як охорона здоров'я чи освіта, хоча основний акцент «Керівництва Осло» зроблено на бізнес-секторі [7].

Бізнес-сектор у контексті інноваційних процесів включає виробництво, первинну промисловість та послуги. У «Керівництві Осло» інновація визначається як впровадження нового чи значно вдосконаленого продукту, процесу, маркетингового або організаційного методу. До чотирьох основних категорій інновацій відносять: продуктові, процесні, маркетингові та організаційні інновації. Продуктова інновація полягає у впровадженні нового чи вдосконаленого товару чи послуги з покращеними характеристиками. Процесні інновації передбачають вдосконалення методів виробництва чи доставки, що включають суттєві зміни у техніці чи програмному забезпеченні. Маркетингові інновації охоплюють нові методи у просуванні чи ціноутворенні, а організаційні — впровадження нових методів управління чи зовнішніх зв'язків.

Зміна підходів до визначення інновацій між виданнями «Керівництва Осло» також відображає еволюцію розуміння технологічних і нетехнологічних інновацій. Технологічні інновації включають впровадження нових продуктів чи процесів із значними технологічними вдосконаленнями, тоді як нетехнологічні охоплюють організаційні та управлінські інновації, що не пов'язані із застосуванням нових технологій [8].

Зміна визначень інновацій між різними випусками є важливим аспектом, оскільки необхідно зберігати наступність і узгодженість із попередніми підходами. Наприклад, визначення інновацій продуктів і процесів, представлене у третьому виданні «Керівництва Осло», фактично відповідає раніше використаному поняттю технологічних інновацій (OECD, 2005). Авторська група під керівництвом Писаренко Т. В. у межах загальноприйнятої класифікації виділяє окреме поняття «наукоємні інновації», які ґрунтуються на науково-дослідних розробках

і включають прикладні дослідження та експериментальне проектування, зокрема створення і тестування прототипів (Писаренко та ін., 2021). У той же час інновації, які не базуються на НДДКР, охоплюють, зокрема, пошук нових ринків і технологій, експериментальні виробничі потужності, придбання технічної інформації або інвестиції в обладнання, що втілює НДДКР.

Існують різновиди інновацій з науковою основою: інкрементальні й радикальні. Інкрементальні інновації зосереджені на незначних покращеннях уже існуючих продуктів або процесів, використовуючи наявні технології та методи. Вони сприяють поступовому вдосконаленню. У свою чергу, радикальні інновації призводять до суттєвих змін, часто на основі нових наукових знань або комбінацій існуючих технологій. Ці типи інновацій нерідко взаємодіють і мають характеристики, які можуть охоплювати декілька категорій одночасно.

Розглядаючи комерціалізацію інновацій, приватний сектор наголошує на прибутковості інноваційної діяльності. За словами Олефіренка О. М. та його співавторів, комерціалізація — це процес перетворення знань та ідей у багатство для окремих осіб, компаній чи суспільства [2]. Пермінова С. О. підкреслює, що комерціалізація є частиною більш масштабного процесу інновацій, що зумовлено бажанням отримати прибуток через дослідження, ліцензування, маркетинг та розробку продуктів [3].

У контексті досліджень, які фінансуються державою, виникають проблеми із застосуванням визначення комерціалізації. Бажал Ю. М. визначає її як отримання комерційного прибутку через продаж, приріст капіталу або дохід від нових продуктів і технологій [5]. Однак таке трактування є предметом дискусій і критики. У «Звіті Говарда» [6] комерціалізація описується як широке явище, яке включає передачу знань у різних формах, зокрема через продаж інтелектуальної власності, впровадження результатів досліджень у промисловість, та надання знань у вигляді послуг [9].

Ці типи передачі знань — виробництво, розповсюдження, відносини та залучення — ілюструють широкий спектр процесів, що виходять за рамки традиційного розуміння комерціалізації. Косенко [7] зазначає, що поняття «комерціалізація досліджень» розширилося, охоплюючи як економічні вигоди, так і розповсюдження знань через публікації, семінари та партнерські відносини.

Багато досліджень вказують на те, що комерціалізація не є єдиною метою інновацій. Деякі інновації забезпечують соціальні чи екологічні вигоди, навіть якщо не приносять прямого прибутку. Наприклад, Юринець З. В. і Петрух О. А. підкреслюють, що впровадження інновацій у сфері охорони здоров'я може спричинити значні економічні ефекти завдяки поліпшенню якості життя, без безпосередньої комерціалізації [9].

Загалом, надійні дані про інноваційні системи необхідні для розробки політики, що підтримує економічне зростання та соціальний розвиток. Оцінка інноваційних систем за допомогою індикаторів дозволяє виявити сильні та слабкі сторони, проте складність таких систем ускладнює використання єдиного універсального показника для оцінки їх ефективності.

У даній роботі проведено детальний аналіз концептуальних підходів до визначення інновацій та процесів їх комерціалізації, а також розглянуто вплив різних факторів на ефективність інноваційної діяльності. Виявлено, що інновації є багатограним і складним явищем, яке охоплює як технологічні, так і нетехнологічні аспекти, що нерідко вимагає постійного оновлення підходів до їх оцінки та класифікації. У процесі розгляду зміни підходів до визначення інновацій між виданнями «Керівництва Осло» підкреслено важливість збереження наступності в трактуванні інноваційних процесів.

На основі порівняння радикальних і інкрементальних інновацій підтверджено, що обидва типи є важливими для розвитку сучасної економіки, оскільки радикальні інновації створюють нові ринки та можливості, а інкрементальні забезпечують поступове вдосконалення існуючих рішень. Виявлено, що інновації можуть бути міждисциплінарними і мають взаємозалежний характер, що ускладнює їх класифікацію та вимагає гнучких методів управління [10].

Щодо комерціалізації, підкреслено, що це не лише процес перетворення наукових ідей у фінансові вигоди, але й комплексна діяльність, яка включає маркетинг, захист інтелектуальної власності та створення конкурентоспроможних ринкових позицій. Особлива увага приділена різним підходам до передачі знань, зокрема у «звіті Говарда», де розглянуто чотири основні типи передачі: виробництво знань, їх розповсюдження, відносини знань та залучення знань. Це демонструє широкий спектр підходів до використання інноваційних розробок у сучасній економіці.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Процес комерціалізації інновацій в Україні стикається з численними викликами, серед яких головними є недостатнє фінансування наукових розробок, слабка підтримка стартапів, відставання нормативно-правової бази від міжнародних стандартів та недостатньо ефективні механізми захисту інтелектуальної власності. Порівняльний аналіз із досвідом країн ЄС засвідчив потребу у вдосконаленні регуляторного середовища, запровадженні дієвих податкових стимулів та підвищенні рівня державної підтримки інноваційної діяльності.

Європейський підхід, зокрема в межах програми Horizon Europe, демонструє ефективність комплексних механізмів підтримки інновацій та захисту інтелектуальної власності, що сприяє активному залученню інвестицій і включенню інноваційних розробок у глобальну економіку.

Врахування міжнародного досвіду дозволить Україні не лише підвищити конкурентоспроможність національних технологій, а й створити більш сприятливі умови для розвитку інноваційного підприємництва.

Реформування інноваційної політики на системному рівні є ключовим фактором для сталого розвитку інноваційного сектора в Україні та його інтеграції у світовий інноваційний простір.

Перспективи нормативно-правового забезпечення комерціалізації інновацій залишаються високими, оскільки інноваційна діяльність є рушієм економічного, соціального та екологічного

прогресу. Однак її ефективна реалізація вимагає вдосконаленої правової бази та активної державної підтримки. Досвід європейських країн може стати орієнтиром для реформування української інноваційної політики, що сприятиме залученню інвестицій, розширенню можливостей для наукових досліджень та впровадженню передових технологій.

Критично важливим є застосування системного підходу до збору та аналізу інноваційних даних, що дозволить розробити ефективні стратегії розвитку та зміцнити конкурентні позиції української економіки на світовому рівні.

Література

1. Писаренко Т.В., Коваленко О.М. Наукоємні інновації: підходи до визначення та управління. *Науковий вісник*. Київ : Наукова думка, 2021. 245 с.
2. Олефіренко О.М., Сидоренко П.Ю., Григоренко А.С. Комерціалізація в системі управління інноваційною діяльністю. *Економічний розвиток*. Харків : Вид. ХНЕУ, 2018. 178 с.
3. Пермінова С.О. Ринкові мотиви комерціалізації інновацій: монографія. Львів : Видавничий дім «Львівська політехніка», 2020. 231 с.
4. Бутко М.П., Попело О.В. Проблеми визначення комерціалізації у державних дослідженнях. *Журнал економічних досліджень*. Чернігів : Чернігівський нац. ун-т, 2015. С. 45–57.
5. Бажал Ю.М. Комерціалізація державних досліджень: підходи та перспективи. *Економіка та управління*. Одеса : ОНУ ім. І.І. Мечникова, 2015. С. 112–123.
6. Howard J. The Emerging Business of Knowledge Transfer. *Research Policy Journal*. London: Springer, 2005. 512 p. DOI: 10.1234/rpj.2005.10.
7. Косенко В.О. Еволюція терміну «комерціалізація досліджень». *Наукові записки*. Полтава : Полтавський нац. техн. ун-т, 2015. С. 89–101.
8. Мельник В.А., Ілляшенко С.М. Впровадження інновацій через передачу технологій. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. Суми : СумДУ, 2018. С. 35–48.
9. Юринець З.В., Петрух О.А. Потенційні економічні вигоди інновацій у сфері охорони здоров'я. *Журнал соціальних досліджень*. Львів : ЛНУ ім. І.Франка, 2018. С. 142–157.
10. OECD. Oslo Manual: Guidelines for Collecting and Interpreting Innovation Data. 3rd ed. Paris: OECD Publishing, 2005. 163 p.

References

1. Pisarenko T.V., Kovalenko O.M. High-Tech Innovations: Approaches to Definition and Management. *Scientific Bulletin*. Kyiv: Naukova Dumka, 2021. 245 p. [in Ukrainian].
2. Olefirenko O.M., Sydorenko P.Yu., Hryhorenko A.S. Commercialization in the Innovation Activity Management System. *Economic Development*. Kharkiv: KhNEU Publishing House, 2018. 178 p. [in Ukrainian].
3. Perminova S.O. Market Motives for Innovation Commercialization: Monograph. Lviv: Lviv Polytechnic Publishing House, 2020. 231 p. [in Ukrainian].
4. Butko M.P., Popelo O.V. Problems of Defining Commercialization in State Research. *Journal of Economic Studies*. Chernihiv: Chernihiv National University, 2015. pp. 45–57 [in Ukrainian].
5. Bazhal Yu.M. Commercialization of State Research: Approaches and Perspectives. *Economics and Management*. Odesa: ONU named after I.I. Mechnikov, 2015. pp. 112–123 [in Ukrainian].
6. Howard, J. The Emerging Business of Knowledge Transfer. *Research Policy Journal*. London: Springer, 2005. 512 p. DOI: 10.1234/rpj.2005.10
7. Kosenko V.O. Evolution of the Term “Research Commercialization”. *Scientific Notes*. Poltava: Poltava National Technical University, 2015. pp. 89–101 [in Ukrainian].
8. Melnyk V.A., Ilyashenko S.M. Implementing Innovations through Technology Transfer. *Marketing and Innovation Management*. Sumy: SumDU, 2018. pp. 35–48 [in Ukrainian].
9. Yurynets Z.V., Petrukh O.A. Potential Economic Benefits of Innovations in Healthcare. *Journal of Social Research*. Lviv: LNU named after I. Franko, 2018. pp. 142–157 [in Ukrainian].
10. OECD. Oslo Manual: Guidelines for Collecting and Interpreting Innovation Data. 3rd ed. Paris: OECD Publishing, 2005. 163 p.

УДК 342.951:35.071

Курило Володимир Іванович

*доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НААН України, Заслужений юрист України,
завідувач кафедри адміністративного та фінансового права
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

Kurylo Volodymyr

*Doctor of Science of Law, Professor,
Corresponding Member of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine,
Honored Lawyer of Ukraine,
Head of the Department of Administrative and Financial Law
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
ORCID: 0000-0003-1268-801X*

Мушенюк Віктор Васильович

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри теорії права, міжнародного права та приватного права
Інститут міжнародних відносин та права
Київського міжнародного університету*

Mushenok Viktor

*Doctor of Science of Law, Professor,
Head of the Department of Theory of Law, International Law and Private Law,
Institute of International Relations and Law of
Kyiv International University
ORCID: 0000-0003-0411-7567*

DOI: 10.25313/2520-2308-2025-1-10638

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЕКТІВ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

ADMINISTRATIVE AND LEGAL PRINCIPLES OF REALIZATION OF POST-WAR RECONSTRUCTION PROJECTS IN UKRAINE

Анотація. Вступ. У статті досліджено чинні нормативно-правові акти, а також окремі наявні проекти, що регулюють забезпечення повоєнних стратегій суспільно-економічного розвитку, а також механізми їх адміністративно-правового регулювання для забезпечення управління і контролю за процедурою фінансування відповідних програм відновлення. Встановлено, що існуючі тенденції управління публічними ресурсами несуть ризики їх неефективного використання існуючою низкою дотичних до цього процесу публічних органів та установ.

Мета. Метою статті є здійснення аналізу сучасного стану адміністративно-правового регулювання відносин управління фінансовими ресурсами, виділеними країнами-партнерами та міжнародними організаціями для відновлення втрачених Україною активів; дослідження окремих прикладів зарубіжного досвіду повоєнного відновлення та на підставі цього формування пропозицій щодо удосконалення окремих норм вітчизняної нормативно-правової бази публічного регулювання процесом післявоєнного відновлення держави.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: 1) адміністративно-правове забезпечення реалізації органами публічного управління відносин організації використання фінансових ресурсів; 2) праці вітчизняних авторів, що проводять свої науково-практичні дослідження у царині управлінської діяльності публічними фінансовими ресурсами.

Використано наступні наукові методи: теоретичного узагальнення та групування (для характеристики нормативно-правових актів за тематикою дослідження); порівняльно-правовий метод (для оцінки аналізу використання фінансових

ресурсів окремим країнами Європи, врахування позитивного досвіду та недопущення типових помилок у процесі забезпечення власного відновлення); аналізу та синтезу (для характеристики позитивних наслідків удосконалення чинного вітчизняного законодавства про публічне управління фінансовими ресурсами для відновлення); логічного узагальнення результатів (формулювання висновків та окреслення пропозицій щодо подальшого дослідження).

Результати. Здійснено аналіз доктринальних позицій та визначено недостатньо дослідженими питання адміністративно-правового регулювання системної координації органами держави заходів здійснення повоєнного відновлення на засадах системної цілісності, ефективності тощо. Проведені дослідження чинної нормативно-правової бази дають підстави здійснити узагальнення про відсутність наразі у законодавця єдиного бачення щодо визначення відповідальних за відновлення, відсутності моделі відбору та фінансування проектів повоєнного відновлення України. На підставі аналізу зарубіжного досвіду обґрунтовано доцільність підтримання проекту Закону про Національну установу розвитку, який передбачає створення нової однойменної інституції, яка здійснюватиме функції із забезпечення фінансової та іншої підтримки розвитку та відбудови економіки України. План дій Національної установи розвитку має стати ключовим елементом національної політики України, програмою її трансформації, а усі інші стратегії і документи мають узгоджуватися з цим планом і мати на меті його реалізацію. Запропоновано удосконалити проект закону про Національну установу розвитку нормами щодо: прозорості витрачання коштів; діяльності на довгострокову перспективу; повної ліквідації корупційних ризиків при використанні коштів.

Перспективи. У подальших дослідженнях адміністративно-правового регулювання повоєнної відбудови національної економіки нашої держави є: аналіз можливостей щодо доступу до фінансування, підготовка проектів інфраструктурної і виробничої компоненти програм відновлення та реконструкції, розробки методики щодо розподілу загального фінансування між стратегічними програмами з наданням пріоритетів трансформації і модернізації певної галузі промисловості.

Ключові слова: адміністративно-правове регулювання, економічне відновлення, законодавство, інвестиції, зарубіжний досвід, моделі фінансування, повоєнні стратегії, проекти актів.

Summary. Introduction. The article examines the current regulatory and legal acts, as well as individual existing projects that regulate the provision of post-war strategies of socio-economic development, as well as the mechanisms of their administrative and legal regulation to ensure management and control over the procedure for financing the relevant recovery programs. It is established that the existing trends in the management of public resources carry the risks of their ineffective use by the existing number of public bodies and institutions involved in this process.

Purpose. The purpose of the article is to analyze the current state of administrative and legal regulation of relations in the management of financial resources allocated by partner countries and international organizations to restore assets lost by Ukraine; to study individual examples of foreign experience in post-war recovery and, on this basis, to formulate proposals for improving individual norms of the domestic regulatory and legal framework for public regulation of the process of post-war recovery of the state.

Materials and methods. The materials of the study are: 1) administrative and legal support for the implementation by public administration bodies of relations in the organization of the use of financial resources; 2) works of domestic authors conducting their scientific and practical research in the field of management of public financial resources.

The following scientific methods were used: theoretical generalization and grouping (to characterize regulatory legal acts on the topic of the study); comparative legal method (to evaluate the analysis of the use of financial resources by individual European countries, taking into account positive experience and avoiding typical mistakes in the process of ensuring their own recovery); analysis and synthesis (to characterize the positive consequences of improving the current domestic legislation on public management of financial resources for recovery); logical generalization of results (formulation of conclusions and outline of proposals for further research).

Results. An analysis of doctrinal positions was carried out and the issues of administrative and legal regulation of systemic coordination by state bodies of measures for implementing post-war recovery on the basis of systemic integrity, efficiency, etc. were identified as insufficiently researched. The conducted studies of the current regulatory framework provide grounds for generalizing that the legislator currently lacks a single vision regarding the determination of those responsible for recovery, the absence of a model for selecting and financing projects for the post-war recovery of Ukraine. Based on the analysis of foreign experience, the feasibility of supporting the draft Law on the National Development Agency, which provides for the creation of a new institution of the same name, which will perform functions of providing financial and other support for the development and reconstruction of the economy of Ukraine, is substantiated. The action plan of the National Development Agency should become a key element of the national policy of Ukraine, a program for its transformation, and all other strategies and documents should be consistent with this plan and aimed at its implementation. It is proposed to improve the draft Law on the National Development Agency with norms regarding: transparency of spending funds; long-term activities; complete elimination of corruption risks when using funds.

Discussion. Further studies of the administrative and legal regulation of the post-war reconstruction of the national economy of our state include: analysis of opportunities for access to financing, preparation of projects for the infrastructure and production components of recovery and reconstruction programs, development of a methodology for distributing total funding between strategic programs with prioritization of the transformation and modernization of a particular industry.

Key words: administrative and legal regulation, economic recovery, legislation, investments, foreign experience, financing models, post-war strategies, draft acts.

Постановка проблеми. Війна стала частиною буття сучасної України, що спричинило кардинальні зміни в процесі щоденного життя членів суспільства, призвело до переформатування економічних процесів тощо. Такий стан справ сформував новий вектор у системі державної політики — забезпечення соціальної та економічної стабільності у повоєнний період, а також відновлення економіки з урахуванням різноманітних сценаріїв гарантування безпеки країни.

Суспільна солідарність і самосвідомість країн світового демократичного блоку дають змогу Україні, як країні-кандидату на вступ до Європейського Союзу (надалі — ЄС), не тільки вести воєнні дії, а й розробляти перспективні повоєнні стратегії суспільно-економічного розвитку та механізми їх правового регулювання. Українська держава обирає модель економічного відновлення і розвитку у відповідності до правил (вимог) ЄС та програм міжнародного співробітництва. Виходячи з цього, вибір варіантів фінансування відновлення економіки нашої держави, у першу чергу, має відповідати таким основним принципам: верховенства права, прозорості, підконтрольності та підзвітності тощо. Все це сприятиме розширенню кола потенційних інвесторів, покращенню інвестиційного клімату, а головне, координації дій усіх учасників відновлення української економіки.

Законодавче регулювання засад повоєнного відновлення елементів цілісного майнового комплексу (державного, комунального, колективного, приватного), інфраструктури та інших повністю чи частково зруйнованих активів на території нашої держави є актуальним питанням. У адміністративно-правовому регулюванні такого відновлення, на нашу думку, одним із важливих елементів повинно стати забезпечення управління і контролю за процедурою фінансування відповідних програм. Водночас, існуючі тенденції управління публічними ресурсами несуть ризики їх неефективного використання існуючою низкою дотичних до цього процесу публічних органів та установ, що визначає актуальність більш ґрунтовного наукового дослідження у цій царині суспільно-економічної проблематики.

Аналіз основних досліджень і публікацій.

Проблемні питання досвіду побудови системи правовідносин у процесі повоєнного відновлення соціального та економічного потенціалу України, порівнюючи його з аналогічними процедурами ряду зарубіжних країн світу після закінчення власних воєнних конфліктів, досліджувало ряд вітчизняних та зарубіжних науковців-правників, аналітиків, експертів тощо, серед яких: Р. Бедрій [1], О. Орлова [2], І. Підоричева [3], Я. Пилипенко [4], Т. Джадт [5], Дж. Валеро [6] та інші.

Зокрема, Бедрій Р.Б. характеризує особливості організаційно-правового забезпечення відбудови та економічного розвитку міст у контексті повоєнного відновлення України та зазначає, що від ефективно-

го організаційно-правового забезпечення відбудови та відновлення економіки наших міст залежить сталий економічний розвиток країни загалом. Автор також акцентує увагу на важливості розроблення програми місцевого економічного розвитку [1]. Орлова О.С. пропонує теоретичне узагальнення про те, що в умовах дефіциту фінансових ресурсів післявоєнний етап відбудови держави буде націлений на розробку нормативного забезпечення стабілізаційних заходів прискорення економічного розвитку, особливо постраждалих регіонів нашої держави, зокрема їх значно зруйнованої промислової та соціальної інфраструктури [2]. Підоричева І.В. здійснила дослідження відновлення ряду країн після воєн і військових конфліктів та розкрила методи і підходи, які застосували зарубіжні експерти для модернізації своєї країни, а також авторкою визначено ризики, з якими вони зіткнулися під час реалізації. За результатами узагальнення та систематизації європейського досвіду сформовано пропозиції щодо можливостей його адаптації до умов сучасної України [3] тощо.

Однак у працях названих вище та інших науковців, недостатньо дослідженими залишаються питання адміністративно-правового регулювання системної координації органами державної влади та місцевого самоврядування заходів здійснення повоєнного відновлення на засадах системної цілісності, ефективності, раціональності використання, уникнення корупційних проявів тощо.

Метою статті є здійснення аналізу сучасного стану адміністративно-правового регулювання відносин управління фінансовими ресурсами, виділеними країнами-партнерами та міжнародними організаціями-донорами для відновлення повністю та частково втрачених Україною активів; дослідження окремих прикладів зарубіжного досвіду повоєнного відновлення та на підставі цього формування пропозицій щодо удосконалення окремих норм вітчизняної нормативно-правової бази публічного регулювання процесом післявоєнного відновлення активів нашої держави.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: 1) адміністративно-правове забезпечення реалізації органами публічного управління відносин організації використання фінансових ресурсів, як регламентованого чинним законодавством порядку прийняття рішень, що породжують юридичні наслідки для учасників суспільних відносин відновлення майнових активів нашої держави; 2) праці вітчизняних авторів, що провадять свої науково-практичні дослідження у царині управлінської діяльності публічними фінансовими ресурсами. В процесі здійснення дослідження було використано наступні наукові методи: теоретичного узагальнення та групування (для характеристики нормативно-правових актів за тематикою дослідження); порівняльно-правовий метод (для оцінки аналізу використання фінансових ресурсів окремим

країнами Європи, врахування позитивного досвіду та недопущення типових помилок у процесі забезпечення власного відновлення); аналізу та синтезу (для характеристики позитивних наслідків удосконалення чинного вітчизняного законодавства про публічне управління фінансовими ресурсами для відновлення); логічного узагальнення результатів (формулювання висновків та окреслення пропозицій щодо подальшого дослідження).

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на наявну наразі активну фазу війни, доцільним вже зараз є здійснення активного формування нормативно-правової бази регулювання відносин відновлення як підготовки до повоєнного стратегічного відновлювального курсу України, зокрема, її майнової бази, та визначення існуючих чи створення нових органів публічного управління, які будуть відповідальними за ці процеси, та надання ним законодавчих повноважень.

Проведені дослідження чинної нормативно-правової бази та прогнозних проектів аналітиків дають підстави здійснити узагальнення про відсутність наразі у законодавця єдиного бачення щодо визначення відповідальних за відновлення суб'єктів державної влади, а також відсутності моделі відбору та фінансування проектів повоєнного відновлення України, яка забезпечила б максимальну концентрацію ресурсів у державі та їх найефективніше використання під пильним громадським контролем.

Основною метою міжнародних, державних та інших видів інвестицій на даному етапі, безумовно, мають стати проекти повоєнного відновлення України. Враховуючи той факт, що до державного бюджету спрямовуються значні суми кошти міжнародної допомоги, то, на нашу думку, доцільно удосконалювати механізми адміністративно-правового регулювання відносин використання зазначеної вище допомоги для реалізації проектів повоєнного відновлення. Ще одним аргументом для обґрунтування нашої позиції є той факт наявності рекомендацій Єврокомісії щодо «посилення інституційної спроможності органів держави, відповідальних за процеси такого відновлення» [3, с. 190].

Отже, здійснимо аналіз у хронологічному порядку чинних нормативно-правових актів та існуючих проектів за проблематикою дослідження. До Закону України «Про засади державної регіональної політики» від 05.02.2015 р. № 156-VIII, який визначає засади державної регіональної політики як складової частини внутрішньої політики України, встановлює особливості відновлення регіонів та територій, що постраждали внаслідок збройної агресії проти України [7], ще у 2022 році внесено зміни, пов'язані із визначенням засад відновлення постраждалих регіонів і територій, на підставі Плану відновлення та розвитку регіонів, затвердженого Кабінетом Міністрів України (надалі — КМУ), де фінансування зазначених вище планів встанов-

лено, у тому числі за рахунок коштів Державного фонду регіонального розвитку [8].

У Дорожній карті реформування управління публічними інвестиціями визначається: 1) формування контексту, бачення, основних принципів та напрямів побудови цілісної, стійкої та ефективної системи управління публічними інвестиціями 2) забезпечення планування інвестиційних проектів на основі стратегічних пріоритетів та середньострокової бюджетної рамки; 3) здійснення відбору проектів відповідно до уніфікованих та прозорих процедур і чітких критеріїв; 4) здійснення реалізації проектів у межах запланованих строків та фінансування [9]. КМУ визначає функціонування Стратегічної інвестиційної ради, яка названа основою інституційної структури системи реформування управління публічними інвестиціями [10]. Водночас законопроект про засади відновлення України не містить положень, що регулювали б діяльність та повноваження таких органів [11].

Отже, з метою надання авторських пропозицій для упорядкування ситуації щодо зведення до одного спектру різних векторів державного управління процедурою відновлення в Україні, нами пропонується до розгляду пройшовший друге читання у Верховній Раді України проект Закону про Національну установу розвитку (реєстр. № 11238 від 07.05.2024 р.), що передбачає створення нової однойменної інституції, яка здійснюватиме «функції із забезпечення фінансової та іншої підтримки розвитку та відбудови економіки України» [12].

Для аргументації авторської позиції, традиційно звернемося до історичного міжнародного досвіду, який показує, що запровадження ефективних та раціональних підходів до використання дефіцитних інвестиційних коштів, у тому числі міжнародної допомоги, в умовах повоєнного відновлення може забезпечити не тільки швидку відбудову зруйнованого, а й широку модернізацію економіки та інфраструктури та її подальше стійке зростання. В першу чергу, у цьому контексті доцільно згадати та проаналізувати, як після Другої світової війни відновлювалися Європа і Франція.

Для України, на нашу думку, план відновлення французької економіки після Другої світової війни становить інтерес через подібність проблем і викликів, які виникли у Франції 1946 р. та наразі формуються у нашій державі.

Отже, у Франції був підготовлений План модернізації та переоснащення Франції (Plan de Modernisation et d'Équipement), головним ініціатором і куратором підготовки якого був Жан Монне. Після детальної розробки зазначеного вище плану було створено Генеральний комісаріат, а команда по реалізації цього плану була своєрідною надбудовою над усіма іншими державними структурами, що підзвітна прямо прем'єр-міністру країни. Потім урядом було схвалено перший комплексний національний

план модернізації Франції, спрямований насамперед на вирішення післявоєнної кризи в країні, а для фінансування проектів плану та контролю за таким фінансуванням було створено національний Фонд модернізації та переобладнання [5].

Іншим, не досить позитивним для України, з нашої точки зору, прикладом є досвід повоєнного відновлення Боснії і Герцеговини, де у період 1992–1995 років між Сербією та Чорногорією з одного боку, Республікою Боснія і Герцеговина з іншого та Хорватією з третього відбувся військовий конфлікт, який вдалося завершити мирною угодою, яку країни підписали за посередництва США, Англії, Франції, Німеччини. Згодом перед країною постало завдання щодо відбудови власної інфраструктури та здійснення інших видів соціально-економічного відновлення. Адже, для Боснії і Герцеговини втрати оцінювалися в 50–70 млрд. доларів, що в 15–20 разів перевищувало її ВВП у перший мирний рік після війни [4].

Запроваджений Проект фінансової та технічної допомоги для реконструкції та європейської інтеграції Боснії та Герцеговини, розроблений Лондонською школою економіки (LSE) та Віденським інститутом міжнародних економічних досліджень (WIIW) [4], на нашу думку, містив ряд суттєвих недоліків. Адже, поряд із низьким потенціалом органів публічного управління Боснії та Герцеговини та дублюванням зусиль різних донорів та їх слабкою комунікацією, слід відзначити як головну помилку адміністративно-правового забезпечення їх національного відновлення — відсутність стратегії економічного розвитку, а головне — відсутність єдиного координаційного центру по реалізації та контролю за здійсненням програм відновлення.

Отже, для здійснення адміністративно-правового регулювання повоєнної відбудови України доцільним буде врахування досвіду Боснії та Герцеговини, що сприятиме розумінню важливості координації, комунікації, стратегії та інституційної побудови. Врахування реалізації плану післявоєнної відбудови Європи (План Маршалла) вказує на своєчасність, необхідність глобальної безповоротної допомоги та розвиток міждержавного співробітництва.

Опираючись на проаналізований зарубіжний досвід, Україна має розробити власну версію комплексного плану, який, на наше переконання, може реалізовуватися Національною установою розвитку, що виконуватиме функції із забезпечення фінансової та іншої підтримки розвитку та відбудови економіки України. Зазначений координаційний орган за прикладом післявоєнної Франції, має виконувати функції із забезпечення фінансової та іншої підтримки розвитку та відбудови економіки України виключно шляхом здійснення операцій з банками та іншими надавачами фінансових послуг.

Формуючи майбутній адміністративно-правовий механізм ефективного функціонування Національної установи розвитку, доцільно запропонувати за-

лучення до її складу найбільш кваліфікованих та патріотично налаштованих фахівців: науковців, підприємців, представників інноваційних структур, громадських діячів та волонтерів, органів публічного адміністрування на засадах рівноправності та рівності сторін. Все це сприятиме мінімізації бюрократичних перепон у діяльності зазначеної вище установи, а також прискоренню реалізації необхідних координаційних та погоджувальних процедур тощо.

Розроблений план дій Національної установи розвитку має стати ключовим елементом національної політики України, програмою її трансформації, а усі інші стратегії і документи мають узгоджуватися з цим планом і мати на меті його реалізацію. План має сформувати цілісне уявлення післявоєнної ситуації в Україні, чітко позначити першочергові завдання, визначити пріоритетні види діяльності або їх групи, здатні перезапустити економіку нашої держави, забезпечити початковий етап стійкого соціально-економічного зростання у середньостроковій та довгостроковій перспективі.

За досвідом Франції, першочерговими завданнями Національної установи розвитку мають бути: 1) створення національного Фонду відбудови, реконструкції та розвитку; 2) відбудова постраждалих і будівництво нових підприємств, в тому числі релокованих підприємств, евакуйованих із зони бойових дій; 3) підтримка внутрішньо переміщених осіб та спонукання до повернення українців, які виїхали за кордон, тікаючи від війни.

Наразі доцільно вести мову про формування системи адміністративно-правового регулювання заходів післявоєнного відновлення, основним моментом якої повинно стати забезпечення Україною ефективного використання значної політичної, фінансової, консультативної допомоги з боку ЄС, США, Великої Британії та інших країн-партнерів для ефективної реконструкції та модернізації української промисловості, інфраструктури, об'єктів соціальної та комунальної сфери. Крім того, ЄС декларує ідею про створення трастового фонду солідарності (за зразком фонду відновлення країн-членів ЄС після Covid-19), ресурси якого буде спрямовувати фінансові інвестиції у відбудову України [13].

Враховуючи охарактеризований вище досвід Боснії та Герцеговини щодо повоєнного відновлення, одним із основних законодавчо закріплених завдань у діяльності Національної установи розвитку повинно стати: 1) стратегічність мислення її органів управління; 2) діяльності на середньострокову та довгострокову перспективу; 3) забезпечення прозорості витрачання наданих іноземних коштів, з метою підтримання високого рівня довіри, який встановився між владою України та керівництвом ЄС; 4) повної ліквідації корупційних ризиків у діях органів управління повоєнним відновленням та нецільового використання коштів країн-партнерів та міжнародних організацій.

Забезпечення зазначених вище завдань, за висновком аналітика Блумберг Дж. Валеро, стане індикатором для України для вступу до ЄС, продовження діалогу з європейськими партнерами на рівних рівнях відносин, широка підтримка та допомога у подальшому відновленні [6].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Аналіз законодавчого масиву відносин адміністративно-правового регулювання розробки повоєнних (посткризових) моделей відбору та фінансування проектів відновлення України дає підстави здійснити наступні узагальнення. В сучасних умовах для України важливим є уникнути помилок зарубіжного досвіду повоєнного відновлення. Для оцінки привабливості і відповідності пропонованих зарубіжними партнерами фінансових проектів інтересам нашої економіки та підприємницької діяльності в країні, нами пропонується підтримання законотворчої ініціативи щодо створення Національної установи розвитку як неприбуткової юридичної особи з особливим статусом, яка виконуватиме функції із забезпечення фінансової та іншої підтримки розвитку та відбудови економіки України.

Керуючись принципами та нормами ЄС, у стратегії діяльності Національної установи розвитку повинні домінувати вектори відновлення економіки, які ґрунтуються на таких підходах: 1) дотримання принципів відновлення економіки; 2) розвиток господарського комплексу на середньо- і довгостроковий період із балансуванням міжгалузевих зв'язків і ресурсів; 3) розширення переліку фінансових інструментів для стимулювання залучення міжнародних донорів, іноземних і приватних інвестицій; 4) встановлення переліку основних критеріїв для відбору фінансових та інших проектів інвесторів.

Подальшими перспективними дослідженнями у царині адміністративно-правового регулювання повоєнної відбудови національної економіки нашої держави є: дослідження можливостей щодо доступу до фінансування, підготовки проектів інфраструктурної і виробничої компоненти програм відновлення та реконструкції, розробки методики щодо розподілу загального фінансування між стратегічними програмами з наданням пріоритетів трансформації і модернізації певної галузі промисловості.

Література

1. Бедрій Р. Б. Організаційно-правове забезпечення відбудови та економічного розвитку міст у контексті повоєнного відновлення України. *Економіка та право*. 2023. № 3. С. 53–60.
2. Орлова О. С. Післявоєнна відбудова України: аналіз окремих програмних засад. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 3. С. 189–194. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/308192> (дата звернення: 12.01.2025).
3. Підоричева І. Післявоєнне відновлення Європи: досвід та уроки для України. *Журнал Європейської економіки*. 2022. Том 21, № 2 (81). С. 186–197.
4. Пилипенко Я. Відновлюючи все: як країни оговтувалися від війни. 26.05.2022. URL: <https://ti-ukraine.org/en/blogs/rebuilding-everything-how-countries-recovered-from-war/> (дата звернення: 12.01.2025).
5. Judt T. *Postwar: A history of Europe since 1945*. Penguin. 2006.
6. Valero J. Europe expects to pay bulk of Ukraine's reconstruction costs. *Bloomberg*. 2022. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-04-19/europe-expects-to-pay-bulk-of-ukraine-s-reconstruction-costs> (дата звернення: 12.01.2025).
7. Про засади державної регіональної політики : Закон України від 05.02.2015 № 156-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text> (дата звернення: 12.01.2025).
8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій : Закон України від 9 липня 2022 року № 2389-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/2389-20#Text> (дата звернення: 12.01.2025).
9. Дорожня карта реформування управління публічними інвестиціями. URL: https://www.mof.gov.ua/storage/files/%D0%94%D0%BE%D1%80%D0%BE_%D0%B6%D0%BD%D1%8F_%D0%BA%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%B0_%D0%A3%D0%9F%D0%86.pdf (дата звернення: 12.01.2025).
10. Про утворення Стратегічної інвестиційної ради : Постанова Кабінету Міністрів України від 14 травня 2024 р. № 549. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/549-2024-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.01.2025).
11. Про засади відновлення України : Проект Закону України. URL: <https://mtu.gov.ua/news/35630.html> (дата звернення: 12.01.2025).
12. Про Національну установу розвитку : Проект Закону України реєстр. № 11238 від 07.05.2024 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/44168> (дата звернення: 12.01.2025).
13. Commission staff working document. *Ukraine 2024 Report*. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/document/download/1924a044-b30f-48a2-99c1-50edeac14da1_en?filename=Ukraine%20Report%202024.pdf (дата звернення: 12.01.2025).

References

1. Bedriy R. B. (2023). Orhanizatsiyno-pravove zabezpechennya vidbudovy ta ekonomichnoho rozvytku mist u konteksti povoyennoho vidnovlennya Ukrainy [Organizational and legal support for the reconstruction and economic development of cities in the context of post-war reconstruction of Ukraine]. *Ekonomika ta pravo*. № 3. pp. 53–60 [in Ukrainian].
2. Orlova O. S. (2024). Pislyavoyenna vidbudova Ukrainy: analiz okremykh prohramnykh zasad. [Post-war reconstruction of Ukraine: analysis of individual programmatic principles]. *Analitychno-porivnyalne pravoznaustvo*. № 3. pp. 189–194. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/308192/299691> [in Ukrainian].
3. Pidorycheva I. (2022). Pislyavoyenne vidnovlennya Yevropy: dosvid ta uroky dlya Ukrainy [Post-war reconstruction of Europe: experience and lessons for Ukraine]. *Zhurnal Yevropeyskoyi ekonomiky*. Tom 21, № 2 (81). зз. 186–197. [in Ukrainian].
4. Pylypenko Ya. (2022). Vidnovlyuyuchy vse: yak krayiny ohovtuvalysya vid viyny [Restoring everything: how countries recovered from the war]. URL: <https://ti-ukraine.org/en/blogs/rebuilding-everything-how-countries-recovered-from-war> [in Ukrainian].
5. Judt, T. (2006). *Postwar: A history of Europe since 1945*. Penguin.
6. Valero, J. (2022, Apr 19). Europe expects to pay bulk of Ukraine's reconstruction costs. Bloomberg. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-04-19/europe-expects-to-pay-bulk-of-ukraine-s-reconstruction-costs>.
7. Pro zasady derzhavnoyi rehionalnoyi polityky [On the principles of state regional policy]: Zakon Ukrainy vid 05.02.2015 № 156-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text> [in Ukrainian].
8. Pro vnesennya zmin do deyakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo zasad derzhavnoyi rehionalnoyi polityky ta polityky vidnovlennya rehioniv i terytoriy [On amendments to certain legislative acts of Ukraine regarding the principles of state regional policy and the policy of restoration of regions and territories]: Zakon Ukrainy vid 9 lypnya 2022 roku № 2389-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/2389-20#Text> [in Ukrainian].
9. Dorozhnya karta reformuvannya upravlinnya publichnymy investytsiyamy [Roadmap for reforming public investment management]. URL: https://www.mof.gov.ua/storage/files/%D0%94%D0%BE%D1%80%D0%BE_%D0%B6%D0%BD%D1%8F_%D0%BA%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%B0_%D0%A3%D0%9F%D0%86.pdf [in Ukrainian].
10. Pro utvorennia Stratehichnoyi investytsiynoyi rady [On the establishment of the Strategic Investment Council]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 14 travnya 2024 r. № 549. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/549-2024-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
11. Pro zasady vidnovlennya Ukrainy: Proekt Zakonu Ukrainy [On the Principles of the Restoration of Ukraine: Draft Law of Ukraine]. URL: <https://mtu.gov.ua/news/35630.html> [in Ukrainian].
12. Pro Natsionalnu ustanovu rozvytku: Proekt Zakonu Ukrainy reyestr. [On the National Development Agency: Draft Law of Ukraine] № 11238 vid 07.05.2024 r. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/44168> [in Ukrainian].
13. Commission staff working document. Ukraine 2024 Report. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/document/download/1924a044-b30f-48a2-99c1-50edeac14da1_en?filename=Ukraine%20Report%202024.pdf/.

УДК 342.9

Кушнір Ярослав Олександрович

*доктор філософії в галузі права, доцент,
старший викладач кафедри адміністративної діяльності
факультету правоохоронної діяльності
Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького (ВІЙСЬКОВА ЧАСТИНА 9960)*

Kushnir Yaroslav

*Doctor of Philosophy in Law, Associate Professor,
Senior Lecturer at the Department of Administrative Activities
Faculty of Law Enforcement Activities
National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine
named after Bohdan Khmelnytskyi (MILITARY UNIT 9960)
ORCID: 0000-0002-8519-5331*

Заболотний Богдан Валентинович

*слухач факультету професійної освіти та лідерства
Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького (ВІЙСЬКОВА ЧАСТИНА 9960)*

Zabolotnyi Bohdan

*Listener of the Faculty of Professional Education and Leadership
National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine
named after Bohdan Khmelnytskyi (MILITARY UNIT 9960)*

DOI: 10.25313/2520-2308-2025-1-10635

РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЮ ПРИКОРДОННОЮ СЛУЖБОЮ УКРАЇНИ АДМІНІСТРАТИВНО-ЮРИСДИКЦІЙНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ (ДЕЛІКТНИЙ АСПЕКТ)

IMPLEMENTATION OF ADMINISTRATIVE AND JURISDICTIONAL POWERS BY THE STATE BORDER GUARD SERVICE OF UKRAINE UNDER THE LEGAL REGIME OF MARTIAL LAW (DELICTUAL ASPECT)

Анотація. У статті висвітлено ключові аспекти адміністративно-юрисдикційної діяльності Державної прикордонної служби України в умовах дії правового режиму воєнного стану, зосереджуючись на її деліктному аспекті. Проведено комплексний аналіз нормативно-правового регулювання та практики реалізації адміністративно-юрисдикційних повноважень прикордонного відомства. Особливу увагу приділено проблематиці притягнення до адміністративної відповідальності за статтею 204-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Запропоновано авторське визначення адміністративно-юрисдикційної діяльності ДПСУ, що розкриває її сутність як невід'ємної складової функціоналу прикордонного відомства, спрямованої на підтримання правопорядку та прикордонної безпеки в сучасних умовах. Визначено її роль як важливого інструменту протидії загрозам державному суверенітету та територіальній цілісності України.

У роботі охарактеризовано основні проблеми, з якими стикаються представники ДПСУ під час адміністративно-процесуального оформлення матеріалів про правопорушення, включаючи недоліки у заповненні протоколів, недостатню доказову базу, а також відсутність чітких алгоритмів дій. Відповідно, сформульовано практичні рекомендації щодо вдосконалення цієї діяльності, зокрема:

- Покращення якості оформлення протоколів, що враховує детальний опис обставин правопорушення.
- Збагачення доказової бази матеріалів адміністративних справ, включаючи фото- та відеофіксацію, рапорти військовослужбовців, пояснення свідків та схеми місцевості.

Автори акцентують на важливості статті 204-1 КУпАП як індикатора ефективності адміністративно-юрисдикційної діяльності, враховуючи значну частку цих правопорушень у загальній статистиці діяльності ДПСУ (40% у 2023 році). Окреслено ключові суспільно-політичні детермінанти, що спричинили зростання цього виду правопорушень, серед яких запровадження воєнного стану та мобілізаційні заходи.

Вступ. Державна прикордонна служба України – правоохоронний орган спеціального призначення, на котрий законодавством України покладено завдання щодо забезпечення недоторканності державного кордону та охорони суверенних прав України в її прилеглий зоні та виключній (морській) економічній зоні. В умовах дії правового режиму воєнного стану завдання, визначені профільним законодавством залишаються незмінними, проте форми оперативно-службової діяльності прикордонного відомства – зазнали якісних змін, до прикладу: прикордонники виконують бойові та спеціальні завдання на лінії бойового зіткнення, здійснюють охорону та оборону державного кордону України на всій підконтрольній протяжності, здійснюють вихід на лінію державного кордону, яка тимчасово вибула з-під суверенного контролю, здійснюють облаштування фортифікаційних споруд, переорієнтовують оперативно-службову діяльність під сучасні реалії, трансформуючи останню на оперативно-бойову та службово-бойову діяльність. Це свідчить про посилення місця та ролі Держприкордонслужби України як основного суб'єкта забезпечення прикордонної безпеки.

Відкритим залишається питання чи весь обширний функціонал діяльності прикордонного відомства задіяний для забезпечення правового режиму воєнного стану та перемоги нашої Батьківщини. Переконавшись, що увесь. Тим не менш, потребує удосконалення саме адміністративно-юрисдикційна діяльність прикордонного відомства, котру несправедливо «виносять за дужки» функцій Державної прикордонної служби України, хоча удосконалення цього напряму службової діяльності дозволить ефективніше протидіяти реальним та потенційним загрозам Української державності.

Мета. Метою дослідження є розкриття концептуальних підходів щодо дефініювання адміністративно-юрисдикційної діяльності Державної прикордонної служби України, аналіз державно-владних повноважень прикордонників у цій сфері, дослідження практики застосування судами законодавства про адміністративну відповідальність, а саме статті 204-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення, з метою надання практичних рекомендацій на предмет удосконалення адміністративно-юрисдикційної діяльності прикордонного відомства під час дії правового режиму воєнного стану.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: 1) нормативно-правове регулювання адміністративно-юрисдикційної діяльності Державної прикордонної служби України; 2) праці вітчизняних науковців, котрі сферою свого наукового пізнання обрали адміністративно-юрисдикційну та правоохоронну діяльність Держприкордонслужби України; 3) матеріали судової практики притягнення до адміністративної відповідальності осіб за статтею 204-1 КУпАП «Незаконне перетинання або спроба незаконного перетинання державного кордону України».

В процесі здійснення дослідження було використано наступні наукові методи:

А) загальнонаукові методи:

- метод аналізу, котрий дозволив детально дослідити нормативно-правове регулювання адміністративно-юрисдикційної діяльності Державної прикордонної служби України, сукупність державно-владних повноважень прикордонників у цій сфері, а також окремі аспекти судової практики;
- метод синтезу забезпечив інтеграцію отриманих результатів в єдину систему висновків і рекомендацій;
- системний підхід дозволив розглянути адміністративно-юрисдикційну діяльність ДПСУ як складову функціоналу прикордонного відомства;
- статистичний метод став у нагоді при оцінці та висвітленні актуального стану протиправної діяльності на державному кордоні та практиці правозастосування прикордонного відомства;

Б) спеціально-юридичні методи:

- метод тлумачення правових норм, надав змогу більш глибоко дослідити законодавче регулювання адміністративно-юрисдикційної діяльності прикордонного відомства;
- формально-юридичний метод використовувався при вивченні змісту і структури правових норм, що стосуються повноважень прикордонників, а також механізми їх реалізації;
- метод правового моделювання використовувався для розробки практичних рекомендацій щодо вдосконалення діяльності ДПСУ, спрямованої на забезпечення притягнення винних осіб до адміністративної відповідальності.

Результати. У науковій статті запропоновано авторське визначення адміністративно-юрисдикційної діяльності Державної прикордонної служби України в умовах правового режиму воєнного стану, вказано її ознаки; окреслено сукупність державно-владних повноважень прикордонників, наданих для реалізації адміністративно-юрисдикційної діяльності; встановлено типові помилки, що допускаються представниками прикордонного відомства під час адміністративно-процесуального оформлення адміністративного правопорушення за статтею 204-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення, що дозволило сформулювати рекомендації на предмет їхнього усунення, – наслідком чого стане удосконалення адміністративно-юрисдикційної діяльності в цілому.

Перспективи. В подальших наукових дослідженнях пропонується зосередити увагу на:

1) розробці пропозицій щодо профілактичної діяльності Державної прикордонної служби України адміністративному правопорушенню, передбаченому статтею 204–1 Кодексу України про адміністративні правопорушення;

2) удосконаленні процесуального забезпечення притягнення до адміністративної відповідальності осіб, котрі намагаються скоїти адміністративне правопорушення, передбачене статтею 204–1 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Ключові слова: Державна прикордонна служба України, воєнний стан, адміністративно-юрисдикційна діяльність, адміністративна відповідальність, незаконне перетинання або спроба незаконного перетинання державного кордону України.

Summary. The article highlights the key aspects of the administrative and jurisdictional activities of the State Border Guard Service of Ukraine (SBGSU) under the legal regime of martial law, focusing on its delictual aspect. A comprehensive analysis of the regulatory framework and the practical implementation of the administrative and jurisdictional powers of the border agency has been conducted. Particular attention is paid to the issues of administrative liability under Article 204–1 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses.

An authorial definition of the administrative and jurisdictional activities of the SBGSU is proposed, revealing its essence as an integral component of the border agency's functionality aimed at maintaining law and order and border security in modern conditions. Its role is defined as an essential tool for countering threats to state sovereignty and territorial integrity of Ukraine.

The study characterizes the main challenges faced by SBGSU representatives during the administrative and procedural preparation of offense materials, including deficiencies in protocol completion, insufficient evidence base, and the absence of clear action algorithms. Accordingly, practical recommendations for improving these activities are formulated, including:

- Enhancing the quality of protocol preparation with a detailed description of the circumstances of the offense.
- Enriching the evidence base for administrative cases with photo and video records, service members' reports, witness testimonies, and site diagrams.

The authors emphasize the importance of Article 204–1 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses as an indicator of the effectiveness of administrative and jurisdictional activities, given its significant share in the overall statistics of SBGSU activities (40% in 2023). The key socio-political determinants that contributed to the increase in this type of offense, including the introduction of martial law and mobilization measures, are outlined

Introduction. The State Border Guard Service of Ukraine is a specialized law enforcement agency entrusted by Ukrainian legislation with the tasks of ensuring the inviolability of the state border and protecting Ukraine's sovereign rights in its contiguous zone and exclusive (maritime) economic zone. Under the legal regime of martial law, the tasks defined by the relevant legislation remain unchanged; however, the forms of operational and service activities of the Border Guard Service have undergone significant qualitative changes. For example, border guards perform combat and special missions along the line of contact, guard and defend the state border of Ukraine along its entire controlled length, advance to the state border temporarily outside sovereign control, construct fortifications, and adapt their operational and service activities to modern realities, transforming them into operational-combat and service-combat activities. This demonstrates the enhanced role and significance of the State Border Guard Service of Ukraine as the primary entity ensuring border security.

The question remains open as to whether the extensive functional activities of the Border Guard Service are fully utilized to ensure the legal regime of martial law and to secure victory for our homeland. We are convinced that they are. Nonetheless, there is a need for improvement specifically in the administrative and jurisdictional activities of the Border Guard Service, which are often unfairly «set aside» from the core functions of the State Border Guard Service of Ukraine. Enhancing this aspect of its service activities would allow for a more effective response to both real and potential threats to Ukrainian statehood.

Purpose. The aim of the study is to reveal conceptual approaches to defining the administrative and jurisdictional activities of the State Border Guard Service of Ukraine, analyze the governmental powers of border guards in this domain, and examine the judicial practice of applying legislation on administrative liability, specifically Article 204–1 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses. The ultimate goal is to provide practical recommendations for improving the administrative and jurisdictional activities of the Border Guard Service during the legal regime of martial law.

Materials and methods. The materials of the study include: 1) the regulatory framework governing the administrative and jurisdictional activities of the State Border Guard Service of Ukraine; 2) works of domestic scholars focusing on the administrative and jurisdictional as well as law enforcement activities of the State Border Guard Service of Ukraine; 3) judicial practice materials related to holding individuals administratively liable under Article 204–1 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses, «Illegal crossing or attempted illegal crossing of the state border of Ukraine.»

In the course of the study, the following scientific methods were applied:

A) general scientific methods:

- the method of analysis enabled a detailed examination of the regulatory framework for the administrative and jurisdictional activities of the State Border Guard Service of Ukraine, the set of governmental powers vested in border guards within this domain, and specific aspects of judicial practice;
- the method of synthesis facilitated the integration of the obtained results into a unified system of conclusions and recommendations;

- a systemic approach allowed for viewing the administrative and jurisdictional activities of the State Border Guard Service as an integral component of the functional operations of the border agency;
- the statistical method proves useful for assessing and highlighting the current state of unlawful activities at the state border and the law enforcement practices of the border agency.

B) special legal methods:

- the method of legal interpretation provided deeper insight into the legislative regulation of the administrative and jurisdictional activities of the border agency;
- the formal-legal method was used to study the content and structure of legal norms concerning the powers of border guards, as well as the mechanisms of their implementation;
- the method of legal modeling was applied to develop practical recommendations for improving the activities of the State Border Guard Service aimed at ensuring the administrative liability of offenders.

Results. The scientific article proposes an authorial definition of the administrative and jurisdictional activities of the State Border Guard Service of Ukraine under the legal regime of martial law and identifies its key features. It outlines the set of governmental powers granted to border guards for the implementation of administrative and jurisdictional activities. The article also identifies common errors made by representatives of the Border Guard Service during the administrative-procedural processing of administrative offenses under Article 204-1 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses. Based on this analysis, recommendations are formulated to address these issues, ultimately contributing to the improvement of administrative and jurisdictional activities as a whole.

Discussion. Future scientific research is proposed to focus on:

- 1) developing recommendations for preventive activities by the State Border Guard Service of Ukraine regarding administrative offenses as stipulated in Article 204-1 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses;
- 2) improvement of procedural measures for ensuring the administrative liability of individuals attempting to commit administrative offenses as stipulated in Article 204-1 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses.

Key words: State Border Guard Service of Ukraine, martial law, administrative and jurisdictional activities, administrative liability, illegal crossing or attempted illegal crossing of the state border of Ukraine.

Постановка проблеми. Адміністративно-юрисдикційна діяльність (далі по тексту — АЮД) Державної прикордонної служби України (далі по тексту — ДПСУ, Держприкордонслужба) є важливим елементом забезпечення правопорядку та безпеки на державному кордоні України, особливо в умовах правового режиму воєнного стану. Незважаючи на важливість цього напрямку, нормативно-правове регулювання АЮД ДПСУ, а також практика її реалізації залишаються недостатньо дослідженими та систематизованими.

Актуальність проблеми зумовлена зростанням кількості адміністративних правопорушень, передбачених статтею 204-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі по тексту — КУпАП). Ця тенденція значною мірою обумовлена соціально-політичними викликами, зокрема запровадженням правового режиму воєнного стану та мобілізаційними заходами. Водночас, процесуальне забезпечення адміністративних проваджень у цій сфері характеризується низкою проблем, наслідком чого є звільнення осіб від адміністративної відповідальності виключно за формальними ознаками.

Існує потреба в чіткому визначенні сутності АЮД ДПСУ, її ролі серед інших функцій прикордонного відомства, а також у розробці практичних рекомендацій щодо вдосконалення процесуального забезпечення адміністративної відповідальності за статтею 204-1 КУпАП. Вирішення цих питань сприятиме підвищенню ефективності діяльності ДПСУ, поси-

ленню прикордонної безпеки та забезпеченню правопорядку на державному кордоні України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження АЮД прикордонного відомства у вітчизняній правовій науці здійснювалось лише фрагментарно. Так, загальні уявлення, свого роду базис для формування категорії адміністративно-юрисдикційної діяльності було закладено С.А. Комісаровим, котрий досліджував такий вид службової діяльності посадових осіб Національної поліції України (органів внутрішніх справ) [1]. Висновки наукових розвідок С.М. Гусарова дозволили виокремити АЮД серед інших видів службової діяльності за рахунок констатування вченим її типових ознак [2].

Якщо говорити про науковців, котрі сферою свого наукового пізнання обрали саме АЮД ДПСУ, то слід звернути увагу на доробок Ю.Б. Курилюка, котрий розглядав АЮД ДПСУ, в розрізі забезпечення правопорядку у прикордонній сфері [10]; А.Ф. Мота [3] та В.О. Хома [5] досліджували АЮД ДПСУ ще на зорі становлення (2008 рік) адміністративно-юрисдикційних повноважень, після переходу прикордонного відомства з військової до правоохоронної формації. Очевидно, що бралось до уваги нормативно-правове регулювання актуальне на період дослідження; в подальшому А.Ф. Мота у своїй докторській дисертації досліджував АЮД ДПСУ в розрізі протидії нелегальній міграції, зважаючи на окремі види адміністративних правопорушень, об'єктом адміністративно-правової

охорони, котрих є встановлений порядок перебування іноземців та осіб без громадянства на території України (статі 203 КУпАП та 203-1 КУпАП), в подальшому його учениця Н. П. Демчик на рівні дисертаційного дослідження сформуvala висновки щодо адміністративно-правових заходів (примусове повернення та примусове видворення), спрямованих на примушування залишити територію України іноземців та осіб без громадянства. Більш сучасні результати висновки В. Л. Зьолки [4], котрі темпорально охоплюють 2015 рік допомогли актуалізувати значення АЮД для забезпечення національної безпеки у прикордонній сфері. Р. М. Ляшук сформував підручник, котрий використовувався при підготовці офіцерів-прикордонників, в якому розкривав профілактичний інструментарій дільничних інспекторів прикордонної служби (станом на сьогодні такий підрозділ в організаційно-штатній структурі прикордонних підрозділів — відсутній). В. В. Половніков звертався до АЮД ДПСУ, при дослідженні форм оперативно-службової діяльності Держприкордонслужби.

Сучасні наукові розвідки АЮД ДПСУ, пов'язані із роботами Я. О. Кушніра, спочатку в розрізі протидії адміністративному правопорушенню порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї, трансформуючись в подальшому в дослідження деліктного аспекту АЮД ДПСУ в цілому [6]. Проте дослідження, яке б розкривало специфіку АЮД Держприкордонслужби в умовах правового режиму воєнного стану не проводилось.

Метою статті є розкриття концептуальних підходів щодо дефініювання АЮД ДПСУ, аналіз державно-владних повноважень прикордонників у цій сфері, дослідження практики застосування судами законодавства про адміністративну відповідальність, а саме статті 204-1 КУпАП, з метою подання практичних рекомендацій на предмет удосконалення АЮД прикордонного відомства під час дії правового режиму воєнного стану.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: 1) нормативно-правове регулювання АЮД ДПСУ; 2) праці вітчизняних науковців, котрі сферою свого наукового пізнання обрали АЮД ДПСУ; 3) матеріали судової практики притягнення до адміністративної відповідальності осіб за статтею 204-1 КУпАП «Незаконне перетинання або спроба незаконного перетинання державного кордону України».

В процесі здійснення дослідження було використано наступні наукові методи:

А) загальнонаукові методи:

- метод аналізу, котрий дозволив детально дослідити нормативно-правове регулювання адміністративно-юрисдикційної діяльності Державної прикордонної служби України, сукупність державно-владних повноважень прикордонників у цій сфері, а також окремі аспекти судової практики;

- метод синтезу забезпечив інтеграцію отриманих результатів в єдину систему висновків і рекомендацій;
- системний підхід дозволив розглянути адміністративно-юрисдикційну діяльність ДПСУ як складову функціоналу прикордонного відомства;
- статистичний метод став у нагоді при оцінці та висвітленні актуального стану протиправної діяльності на державному кордоні та практиці правозастосування прикордонного відомства;

Б) спеціально-юридичні методи:

- метод тлумачення правових норм, надав змогу більш глибоко дослідити законодавче регулювання адміністративно-юрисдикційної діяльності прикордонного відомства;
- формально-юридичний метод використовувався при вивченні змісту і структури правових норм, що стосуються повноважень прикордонників, а також механізми їх реалізації;
- метод правового моделювання використовувався для розробки практичних рекомендацій щодо вдосконалення діяльності ДПСУ, спрямованої на забезпечення притягнення винних осіб до адміністративної відповідальності.

Виклад основного матеріалу. Дослідження поняття та змісту АЮД органів правопорядку не є новітнім у фаховій науковій літературі. Так, концептуальний зміст даної категорії апарату юриспруденції сформований Комісаровим С. А. для потреб наукового обґрунтування службової діяльності Національної поліції України звучить наступним чином: «здійснювана в чітко регламентованій формі суспільних правовідносин, які виникають під час здійснення підрозділами Національної поліції (їх посадовими та службовими особами), правоохоронна діяльність, що охоплює розгляд справ про адміністративні правопорушення і прийняття владних рішень (актів) у встановленому законом та порядку формах, з метою досягнення правових результатів, пов'язаних із застосуванням заходів адміністративного примусу до порушників чинного законодавства у сфері функціонування Національної поліції [1, с. 76].

С. М. Гусаров зазначає, що АЮД характеризується властивими виключно для неї рисами, до яких відносяться:

- 1) наявність правового спору або правопорушення;
- 2) основою адміністративно-правових спорів, у процесі вирішення яких здійснюється правова оцінка поведінки (дій) сторін, є індивідуальні адміністративні справи;
- 3) АЮД через свою суспільну значущість потребує належного процесуально-правового регулювання [2, с. 21].

В той же час, сучасна правова доктрина містить лише фрагментарні наукові розвідки у площині АЮД інших органів правопорядку, здійснюючи акцент виключно на службовій діяльності

Національної поліції України (органів внутрішніх справ), необґрунтовано «забуваючи» про інших суб'єктів.

Поодинокі наукові напрацювання здійснювали науковці-прикордонники, зокрема А. Ф. Мота наводить власне бачення АЮД Держприкордонслужби: «врегульований нормами права специфічний різновид оперативно-службової діяльності органів та підрозділів охорони державного кордону, який пов'язаний із виявленням та фіксацією факту адміністративного правопорушення, розглядом і вирішенням по суті підвідомчих їм справ про адміністративні правопорушення, а також здійснення інших адміністративно-юрисдикційних дій, що мають забезпечувальний характер» [3, с. 16–17]. В. Л. Зьолка, не звужуючи зміст АЮД виключно до адміністративно-деліктної юрисдикції, висловлює власну позицію, використовуючи увесь спектр державно-владних повноважень Держприкордонслужби наступним чином: «система врегульованих нормами адміністративного права спеціальних дій, які полягають у виявленні, фіксації фактів адміністративних правопорушень, зборі та оцінці матеріалів та доказів, подальший їх розгляд та вирішення справ по суті, а також здійснення у передбачених законодавством випадках дисциплінарного (службового) провадження та провадження за скаргами громадян, іноземців та осіб без громадянства.» [4, с. 221]. В. О. Хома визначає АЮД органів охорони державного кордону та їх посадових осіб як систему взаємопов'язаних дій в рамках наданих повноважень як безпосередніх суб'єктів адміністративної юрисдикції, так і суб'єктів забезпечення адміністративної юрисдикції, які спрямовані на виявлення, фіксацію фактів правопорушень, а також подальший їх розгляд та вирішення справ по суті [5, с. 95–96].

Більш сучасні наукові дослідження одного з авторів вказують на таке тлумачення АЮД прикордонного відомства: «врегульована нормами законодавства діяльність уповноважених (посадових) осіб Держприкордонслужби, що полягає у своєчасному, всебічному, повному та об'єктивному з'ясуванні обставин правопорушень, протидія яких відноситься до компетенції прикордонників, здійснення провадження по справі, вирішення цієї справи у точній відповідності до закону, організація забезпечення виконання винесеної постанови, а також виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню цього адміністративного правопорушення, запобігання подальшому скоєнню цього протиправного діяння, а також забезпечення виховання громадян у дусі додержання законів, і як наслідок — зміцнення законності [6, с. 146], тобто фактично виконання завдання адміністративного провадження (ст. 245 КУпАП) [7] за визначеною підвідомчістю.». Тим не менш, такі висновки є спірними, оскільки дещо звужують АЮД Держприкордонслужби, опускаючи функціонал прикордонного відомства як органу міграційного контро-

лю, йдеться про такі процедури як примусове повернення та примусове видворення, реадмісія іноземців та осіб без громадянства, прийняття заяв від шукачів притулку із подальшою передачею до Державної міграційної служби України. Додатково запропоноване Я. О. Кушніром визначення не враховує претензійно-правову роботу органів охорони державного кордону, зокрема апеляційне та касаційне провадження, розгляд звернень осіб за напрямом АЮД, дисциплінарну практику, що має місце у правозастосовній діяльності Держприкордонслужби. Тому пропонуємо уточнити розглядувану дефініцію для потреб нашого дослідження в умовах дії правового режиму воєнного стану: АЮД органів та підрозділів охорони державного кордону (їх посадових осіб) це врегульована нормами адміністративного права діяльність щодо розгляду та вирішення адміністративно-правових спорів, зокрема індивідуальних адміністративних справ, справ про дисциплінарні проступки, надання відповідей за зверненнями осіб, застосування у разі необхідності адміністративно-процесуальних заходів забезпечувального характеру та адміністративно-правових заходів міграційного контролю, виконання міжнародних зобов'язань України у сфері реадмісії. Не зважаючи на громіздку конструкцію, зазначене трактування охоплює всі актуальні напрями АЮД прикордонного відомства. Проте практика реалізації цього виду службової діяльності свідчить про необхідність виокремлення саме деліктного аспекту АЮД, бодай на період дії правового режиму воєнного стану. Тому пропонуємо власне трактування цієї категорії, з урахуванням попередніх напрацювань: деліктний аспект АЮД ДПСУ у період воєнного стану — це складова адміністративно-юрисдикційної діяльності, яка забезпечує виявлення, розслідування та запобігання адміністративним правопорушенням, пов'язаним із порушенням режимів державного кордону, правопорядку та прикордонної безпеки, з урахуванням умов підвищеної загрози національній безпеці.

Зауважимо про наявність достатнього спектру державно-владних повноважень для забезпечення деліктного аспекту АЮД ДПСУ, зокрема деталізованого у ст. 20 профільного закону (як-от: правомочність вимагати припинення правопорушень; розглядати справи про адміністративні правопорушення та накладати стягнення у разі з'ясування обставин, що підлягають з'ясуванню під час розгляду справи по суті або ж направляти матеріали справ про адміністративні правопорушення за підвідомчістю; застосувати заходи забезпечення адміністративного провадження та/або заходи адміністративного примусу та інші заходи, передбачені законом [8].

Разом з тим, констатуємо, що АЮД Держприкордонслужби ні доктринально, ні нормативно не включено до безпосереднього функціоналу прикордонного відомства (ст. 2) [8]. Тим не менш, присутність цього напрямку діяльності у практиці Держприкордон-

служби важко заперечити. Можна зробити висновок, що АЮД ДПСУ має допоміжний, свого роду забезпечувальний характер по відношенню до основної оперативно-службової діяльності прикордонного відомства та її форм, тобто не являє собою окрему (самостійну) функцію. Як наслідок, такий напрям діяльності являється свого роду формою вираження окремих функцій, до прикладу: охорони державного кордону України, прикордонного контролю, охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні та ін.

Практика застосування деліктного аспекту АЮД ДПСУ, зобов'язує нас звернутися до застосування прикордонниками адміністративного провадження, для того, щоб переорієнтувати наукові пошуки у практичну площину.

Такі кількісно-якісні показники виявлення делікту, передбаченого статтею 204-1 КУпАП, дозволяють зробити наступні висновки:

1) виявлений стан протиправної діяльності в прикордонному просторі обумовлюється рядом детермінант, вважаємо справедливими висновки Ю. Б. Курилюка, котрий провів ґрунтовне дослідження детермінант деліктності у прикордонній сфері, сформувавши кваліфікацію, обумовлену характером та змістом чинників, що впливають на вчинення правопорушень [10]. Відповідно до кваліфікації, запропонованої вченим, вплив суспільно-політичних детермінант, а саме: запровадження правового режиму воєнного стану та оголошення указу про мобілізацію, вважаємо тими детермінантами, котрі потягнули за собою

відчутне збільшення цього виду деліквентної поведінки. Проте вплив на вказані детермінанти залишається поза сферою представників прикордонного відомства;

2) виявлена тенденція щодо стійкого збільшення кількості вказаних адміністративних правопорушень, зобов'язують посадових осіб органів та підрозділів державного кордону адекватно реагувати шляхом: організації протидії саме цьому виду адміністративного правопорушення, що тягне за собою необхідність підлаштовувати план охорони державного кордону, скажімо за рахунок підвищення щільності охорони державного кордону, завершення облаштування прикордонної інфраструктури, впровадження концепції інтелектуальної охорони державного кордону (використання безпілотних літальних апаратів, розташування фото пасток на різній відстані від лінії державного кордону) та ін.;

3) забезпечити виконання завдання адміністративного провадження з метою реального розуміння правопорушником негативного осуду зі сторони держави за скоєння цього суспільно шкідливого діяння, що тягне за собою необхідність удосконалення практики застосування законодавства про адміністративну відповідальність першочергово прикордонниками.

Окремо хочемо звернути увагу й на частку статті 204-1 КУпАП у загальному масиві найбільш поширених адміністративних правопорушень, протидію яким віднесено до компетенції Держприкордонслужби України.

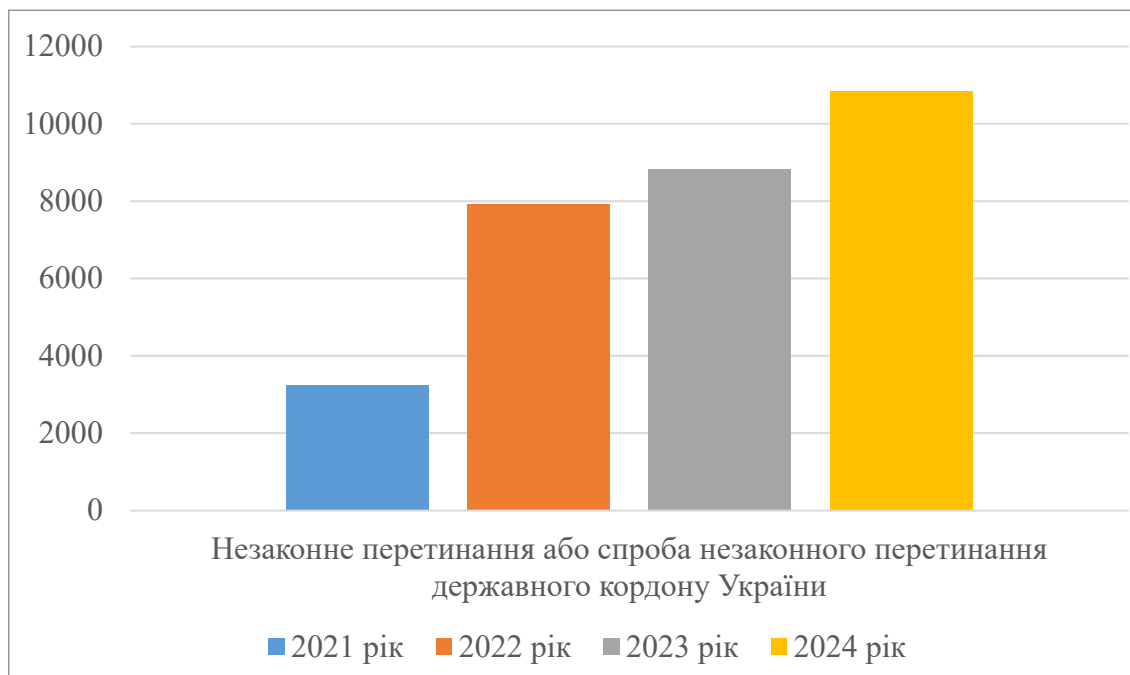

Рис. 1. Кількість складених посадовими особами ДПСУ протоколів про адміністративні правопорушення за статтею 204-1 КУпАП за 2021–2024 роки

Джерело: узагальнено авторами на основі [9]

Із запропонованої діаграми можна зробити висновки, що незаконне перетинання або спроба незаконного перетинання державного кордону України у частковому співвідношенні складає 40% від усіх адміністративних правопорушень, протидію яким віднесено до компетенції Держприкордонслужби України. Так, з 22 066 проколів про адміністративні правопорушення, відпрацьованих прикордонниками у 2023 році, — 8839 з них за незаконне перетинання або спробу незаконного перетинання державного кордону України (прим. авт. повна інформація про деліктний аспект АЮД ДПСУ за 2024 рік буде представлена на Колегії Адміністрації Державної прикордонної служби України у лютому 2025 року, тому використовуються офіційні показники за 2023 рік).

Зважаючи на існуючий стан та найбільш поширений вид протиправної діяльності в деліктному аспекті АЮД ДПСУ, пропонуємо до розгляду аналіз практики розгляду судами справ про адміністративні правопорушення за статтею 204–1 КУпАП, що дозволить визначити існуючу проблематику та запропонувати рекомендації на предмет її усунення, у разі виявлення. Акцентуємо увагу, що аналізу піддана практика судів, котрі дислоковані на ділянці відповідальності 31 прикордонного загону (Чернівецька область), оскільки ділянки відповідальності цього органу охорони державного кордону є однією з найбільш привабливих для правопорушників, зважаючи на географічне розташування (державний кордон проходить по суходолу) та правового статусу суміжної держави (йдеться про Республіку Румунію перш за все).

Аналіз практики притягнення судами до адміністративної відповідальності осіб за статтею 204-1 КУпАП (прим. авт. опрацюванню підлягало 100

постанов у справі про адміністративне правопорушення за вказаними пошуковими параметрами) вказує на певні прорахунки, що допускаються прикордонниками під час оформлення матеріалів справ про адміністративні правопорушення, наслідком чого є винесення судом постанов про закриття справи на підставі п. 1 ст. 247 КУпАП (відсутність складу і події адміністративного правопорушення) [8], що відверто дисонує із процесуальною роллю протоколів про адміністративні правопорушення, відпрацьованих та направлених на розгляд прикордонниками.

Пропонуємо розглянути запропоновані практичні рекомендації стосовно підвищення якості процесуальної діяльності посадових осіб прикордонного відомства:

1) якісне відпрацювання графі протоколу про адміністративне правопорушення «місце, час та суть вчинення правопорушення», оскільки ця графа має вихідне значення для констатації факту скоєння адміністративного правопорушення конкретного виду; на підставі викладеної інформації в цій графі в органу (посадової особи), котрий уповноважений розглядати справу про адміністративне правопорушення формуються загальне уявлення про подію.

Акцентуємо увагу, що в суддів повсякчас є за уваження до цієї графі протоколу, котрі полягають в наступному: «Вивчивши зазначений документ, який є єдиним документом, який можливо використати в якості фактичних даних на підставі яких можливо встановити наявності чи відсутності адміністративного правопорушення, судом встановлено, що зазначений доказ не відповідає вимогам ст. 256 КУпАП, оскільки у ньому не зафіксовано конкретні дії особи, які були вчинені з метою незаконного

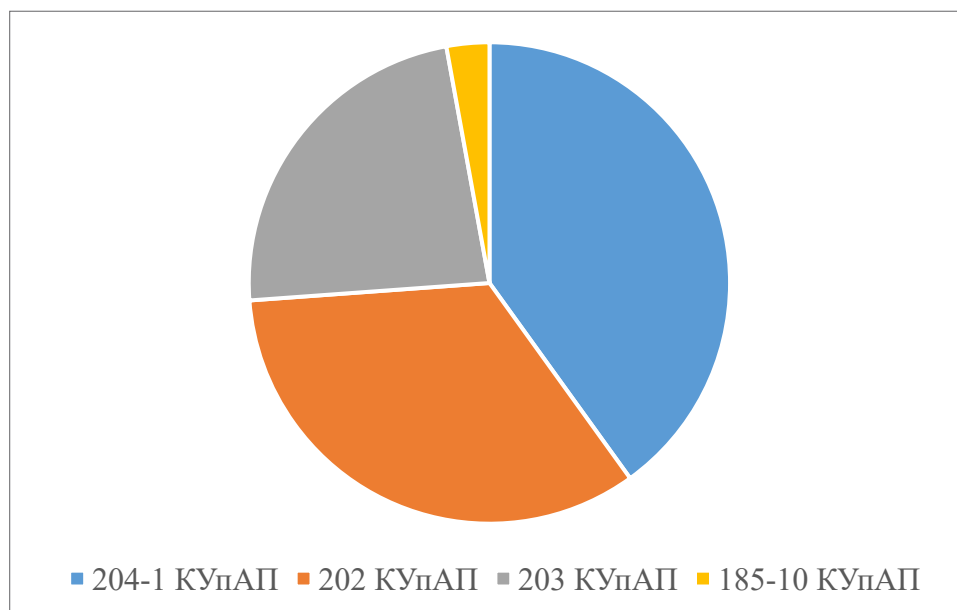

Рис. 2. Постатейне співвідношення найбільш поширених адміністративних правопорушень, протидію яким віднесено до компетенції Держприкордонслужби України за 2023 рік

Джерело: узагальнено авторами на основі [9]

перетинання кордону, а сам по собі факт його перебування за 150 метрів до лінії державного кордону не свідчить про намір вчинити правопорушення передбаченого ч. 1 ст. 204-1 КУпАП» [11, 12].

Таким чином, пропонуємо посадовим особам Держприкордонслужби при відпрацюванні протоколу про адміністративне правопорушення звертати увагу на якісне відпрацювання категорії «суть» правопорушення, котру слід пов'язувати зі фактичною підставою притягнення до адміністративної відповідальності. Скажімо, розглядаючи справу, зокрема протокол про адміністративне правопорушення, можна було б доповнити інформацією наступного змісту: ... перебуваючи за 150 метрів до лінії державного кордону, особа рухалась в напрямку лінії державного кордону з метою його перетинання поза пунктом пропуску (мету перетинання та напрямку руху можна підтвердити такою доказовою базою як: показання прикордонників, котрі несли службу у прикордонному наряді та виявили особу, що притягається до адміністративної відповідальності; планом-схемою вчинення правопорушення, в котрій можна відобразити маршрут та напрямку руху особи).

2) насичення матеріалів справи про адміністративне правопорушення доказовою базою.

Очевидно, що при формуванні справи про адміністративне правопорушення — протокол про адміністративне правопорушення це вихідний, базисний документ, свого роду процесуальна підстава притягнення особи до адміністративної відповідальності. Водночас, вирішення питання винуватості особи виключно на підставі цього процесуального документу суперечить положенням статті 245 КУпАП [7] адже не відповідає категорії повноти. Така позиція законодавця прослідковується й у судовій практиці [13,14]. Відповідь на питання, яким же чином можна сформулювати якісну та цілісну доказову базу розглядуваного нами делікту, можна також знайти у судовій практиці. Так, судді пропонують посилити матеріали справ про адміністративні правопорушення такими доказами: рапортом військовослужбовців, протоколом затримання, письмовими поясненнями із визнання вини особою, протоколом особистого огляду, огляду речей та вилучення речей і документів, поясненнями інспектора прикордонної служби, фото- чи відеофіксацією місця затримання чи руху транспортного засобу, схему місцевості із прив'язкою до місця спроби незаконного перетинання державного кордону, що у свою чергу дозволить суду повно та всебічно дослідити фактичні обставини справи [15–17]. Як наслідок, пропонуємо посилювати доказову базу справ про адміністративні правопорушення, котрі відпрацьовуються посадовими особами Держприкордонслужби зазначеними доказами.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Адміністративно-юрисдикційна діяльність Державної прикордонної служби України є

врегульованою нормами адміністративного права діяльністю, що передбачає розгляд та вирішення адміністративно-правових спорів, здійснення проваджень у справах про адміністративні правопорушення, застосування адміністративно-процесуальних заходів забезпечувального характеру, а також реалізацію функцій міграційного контролю. АЮД виконує забезпечувальну роль у структурі функцій прикордонного відомства, підсилюючи основні функції, такі як охорона державного кордону, прикордонний контроль та захист суверенних прав України.

У період дії правового режиму воєнного стану значення АЮД набуває особливої актуальності, зважаючи на необхідність оперативного та ефективного реагування на загрози, пов'язані з порушенням правопорядку та безпеки у прикордонному просторі. Запропоноване в статті тлумачення деліктного аспекту АЮД ДПСУ визначає його як діяльність, спрямовану на виявлення, розслідування та запобігання адміністративним правопорушенням, що мають прямий зв'язок із порушенням прикордонного режиму, безпеки та правопорядку. Такий підхід дозволяє чітко окреслити компетенцію прикордонного відомства в умовах воєнного стану та підвищити ефективність протидії загрозам прикордонній та національній безпеці.

Особливу увагу в дослідженні приділено адміністративним правопорушенням, передбаченим статтею 204-1 КУпАП. Саме ця стаття обрана для аналізу через її вагомий частку в загальному масиві адміністративних правопорушень у діяльності ДПСУ (40% усіх адміністративних справ, відпрацьованих прикордонниками у 2023 році). Значне зростання кількості порушень, передбачених цією статтею, обумовлене суспільно-політичними детермінантами, такими як введення правового режиму воєнного стану та мобілізація, що підкреслює необхідність удосконалення практики АЮД.

Для підвищення якості практики притягнення до адміністративної відповідальності за статтею 204-1 КУпАП пропонуються такі напрями удосконалення:

1. Якісне оформлення протоколів: посадовим особам ДПСУ слід приділяти особливу увагу деталізації суті правопорушення, включаючи опис дій, які свідчать про намір здійснити незаконне перетинання кордону. Це дозволить уникнути формальних зауважень суддів та підвищить доказову силу протоколів.

2. Розширення доказової бази: для формування повної картини правопорушення рекомендується додавати до матеріалів справ рапорти, схеми місцевості, відео- та фотофіксацію, пояснення свідків і особисті пояснення правопорушників.

Реалізація цих заходів сприятиме підвищенню ефективності АЮД ДПСУ та посиленню її ролі у забезпеченні правопорядку та безпеки державного кордону.

До перспектив подальших досліджень можна додати такі напрями, які сприятимуть вдосконаленню

АЮД ДПСУ та підвищенню її ефективності в умовах сучасних викликів, скажімо:

1. Аналіз профілактичних заходів: розробка ефективних профілактичних заходів для зниження кількості адміністративних правопорушень, передбачених статтею 204-1 КУпАП. Акцентуємо увагу, що такі профілактичні заходи мають бути спрямовані як на об'єктивні детермінанти, котрі спрощують незаконне перетинання державного кордону

(інженерне облаштування лінії державного кордону, низька щільність прикордонних нарядів, недостатня кількість особового складу), так і суб'єктивні (впровадження освітніх та інформаційних кампаній серед населення, особливо серед військовозобов'язаних).

2. Процесуальне забезпечення: розробка та впровадження чітких методичних рекомендацій для прикордонників з оформлення матеріалів справ про адміністративні правопорушення.

Література

1. Комісаров С. А. Особливості адміністративно-юрисдикційної діяльності Національної поліції України. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2018. Том 29 (68), № 2. С. 73–77.
2. Гусаров С. М. Адміністративно-юрисдикційна діяльність органів внутрішніх справ: дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2009. 452 с.
3. Мота А. Ф. Становлення повноважень органів охорони державного кордону України в провадженні у справах про адміністративні правопорушення : навч.-метод. посібн. Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2008. 140 с.
4. Зьолка В. Л. Сучасні підходи до розуміння адміністративно-юрисдикційної діяльності органів Державної прикордонної служби України. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2015. С. 216–222.
5. Хома В. О. Адміністративно-правове регулювання діяльності інспекторів прикордонної служби Державної прикордонної служби України : монографія Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2008. 155 с.
6. Кушнір Я. О. Державна прикордонна служба України як суб'єкт протидії порушенню порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї: дис. ... докт. філ. у гал. права. Хмельницький, 2021. 304 с.
7. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України, Кодекс від 07.12.1984 р. № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення: 14.01.2025).
8. Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 03.04.2003 р. № 661-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text> (дата звернення: 14.01.2025).
9. Офіційний сайт Державної прикордонної служби України. URL: <https://dpsu.gov.ua/ua/border-surveillance> (дата звернення: 14.01.2025).
10. Курилюк Ю. Б. Державний кордон і правопорядок (законодавство, теорія, практика): монографія. Київ: Дакор, 2020. 446 с.
11. Постанова Старожинецького районного суду Чернівецької області від 26.07.2023, судова справа № 723/3088/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112444347> (дата звернення: 14.01.2025).
12. Постанова Старожинецького районного суду Чернівецької області від 25.07.2023, судова справа № 723/3141/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112425462> (дата звернення: 14.01.2025).
13. Постанова Старожинецького районного суду Чернівецької області від 27.07.2023, судова справа № 723/3092/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112444351> (дата звернення: 14.01.2025).
14. Постанова Старожинецького районного суду Чернівецької області від 26.07.2023, судова справа № 723/3099/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112444346> (дата звернення: 14.01.2025).
15. Постанова Сокальського районного суду Львівської області від 25.07.2023, судова справа № 454/3134/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112386317> (дата звернення: 14.01.2025).
16. Постанова Івано-Франківського апеляційного суду від 21.06.2023, судова справа № 938/292/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111695312> (дата звернення: 14.01.2025).
17. Постанова Чернівецького апеляційного суду від 13.06.2023, судова справа № 33/822/376/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111472349> (дата звернення: 14.01.2025).

References

1. Komissarov, S. A. (2018). Osoblyvosti administratyvno-yurysdyktsiinoi diialnosti Natsionalnoi politsii Ukrainy [Features of administrative and jurisdictional activities of the National Police of Ukraine]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Veradskoho. Serii: Yurydychni nauky*, 29(68), 73–77 [in Ukrainian].
2. Husarov, S. M. (2009). Administratyvno-yurysdyktsiina diialnist orhaniv vnutrishnikh sprav [Administrative and jurisdictional activity of internal affairs bodies]: dys. ... d-ra yuryd. nauk. Kyiv. 452 p. [in Ukrainian].
3. Mota, A. F. (2008). Stanovlennia povnovazhen orhaniv okhorony derzhavnoho kordonu Ukrainy v provadzhenni u spravakh pro administratyvni pravoporushennia [Formation of powers of border guard authorities of Ukraine in administrative offense proceedings]: navch.-metod. posibn. Khmelnytskyi: Vydavnytstvo NADPSU. 140 p. [in Ukrainian].

4. Ziolk, V.L. (2015). Suchasni pidkhody do rozuminnia administratyvno-yurysdyktsiinoi diialnosti orhaniv Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy [Modern approaches to understanding the administrative and jurisdictional activities of the State Border Guard Service of Ukraine]. *Derzhava i pravo. Yurydychni i politychni nauky*, (5), 216–222 [in Ukrainian].
5. Khoma, V.O. (2008). Administratyvno-pravove rehuliuвання diialnosti inspektoriv prykordonnoi sluzhby Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy [Administrative and legal regulation of the activities of border service inspectors of the State Border Guard Service of Ukraine]: monohrafiia. Khmelnytskyi: Vydavnytstvo NADPSU. 155 p. [in Ukrainian].
6. Kushnir, Ya. O. (2021). Derzhavna prykordonna sluzhba Ukrainy yak subiekt protydii porushenniu poriadku v'izdu na tymchasovo okupovanu terytoriiu Ukrainy ta vyizdu z nei [State Border Guard Service of Ukraine as a subject of countering violations of the entry order to the temporarily occupied territory of Ukraine and exit from it]: dys. ... dokt. fil. u hal. prava. Khmelnytskyi. 304 p. [in Ukrainian].
7. *Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia* [Code of Ukraine on Administrative Offenses]: Zakon Ukrainy, Kodeks vid 07.12.1984 r. № 8073-Kh. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> [in Ukrainian].
8. *Pro Derzhavnu prykordonnu sluzhbu Ukrainy* [On the State Border Guard Service of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 03.04.2003 r. № 661-IV. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text> [in Ukrainian].
9. *Ofitsiynyi sait Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy — Official website of the State Border Guard Service of Ukraine*. Retrieved from <https://dpsu.gov.ua/ua/border-surveillance> [in Ukrainian].
10. Kuryliuk, Yu. B. (2020). Derzhavnyi kordon i pravoporiadok (zakonodavstvo, teoriia, praktyka) [State Border and Law and Order (legislation, theory, practice)]: monohrafiia. Kyiv: Dakor. 446 p. [in Ukrainian].
11. *Postanova Starozhynetskoho raionnoho sudu Chernivetskoi oblasti vid 26.07.2023, sudova sprava № 723/3088/23* [Decision of the Storozhynets District Court of Chernivtsi Region dated 26.07.2023, case № 723/3088/23]. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112444347> [in Ukrainian].
12. *Postanova Starozhynetskoho raionnoho sudu Chernivetskoi oblasti vid 25.07.2023, sudova sprava № 723/3141/23* [Decision of the Storozhynets District Court of Chernivtsi Region dated 25.07.2023, case № 723/3141/23]. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112425462> [in Ukrainian].
13. *Postanova Starozhynetskoho raionnoho sudu Chernivetskoi oblasti vid 27.07.2023, sudova sprava № 723/3092/23* [Decision of the Storozhynets District Court of Chernivtsi Region dated 27.07.2023, case № 723/3092/23]. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112444351> [in Ukrainian].
14. *Postanova Starozhynetskoho raionnoho sudu Chernivetskoi oblasti vid 26.07.2023, sudova sprava № 723/3099/23* [Decision of the Storozhynets District Court of Chernivtsi Region dated 26.07.2023, case № 723/3099/23]. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112444346> [in Ukrainian].
15. *Postanova Sokal'skoho raionnoho sudu Lvivskoi oblasti vid 25.07.2023, sudova sprava № 454/3134/23* [Decision of the Sokal District Court of Lviv Region dated 25.07.2023, case № 454/3134/23]. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112386317> [in Ukrainian].
16. *Postanova Ivano-Frankivskoho apeliatsiinoho sudu vid 21.06.2023, sudova sprava № 938/292/23* [Decision of the Ivano-Frankivsk Court of Appeal dated 21.06.2023, case № 938/292/23]. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111695312> [in Ukrainian].
17. *Postanova Chernivetskoho apeliatsiinoho sudu vid 13.06.2023, sudova sprava № 33/822/376/23* [Decision of the Chernivtsi Court of Appeal dated 13.06.2023, case № 33/822/376/23]. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111472349> [in Ukrainian].

Процько Максим Ігорович

аспірант кафедри службового та медичного права

Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Protsko Maksym

Postgraduate Student of the Department of Service and Medical Law

Academic and Scientific Institute of Law of

Taras Shevchenko National University of Kyiv

ORCID: 0009-0007-5434-6241

DOI: 10.25313/2520-2308-2025-1-10671

ОСОБЛИВОСТІ СКЛАДУ УЧАСНИКІВ РОЗГЛЯДУ СПРАВ У ПОРЯДКУ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА ЩОДО ПРИЙНЯТТЯ, ПРОХОДЖЕННЯ ТА ЗВІЛЬНЕННЯ З ДИПЛОМАТИЧНОЇ СЛУЖБИ

FEATURES OF THE COMPOSITION OF PARTICIPANTS IN THE CONSIDERATION OF CASES IN THE PROCEDURE OF ADMINISTRATIVE JUDICIAL PROCEEDINGS CONCERNING THE ADMISSION, PASSAGE AND DISMISSAL FROM THE DIPLOMATIC SERVICE

Анотація. Вступ. Однією з характеристик адміністративного судового процесу є склад учасників розгляду справ у порядку адміністративного судочинства, це пов'язано з тим, що встановлення складу та процесуального статусу таких суб'єктів визнається одним із найважливіших завдань суду при розгляді будь-якого спору. Саме від правильності визначення кола учасників справи залежить правильність вирішення спору та відповідність судового рішення вимогам адміністративного процесуального законодавства.

Мета. Метою дослідження є розкриття особливостей складу учасників у справах щодо прийняття, проходження та звільнення з дипломатичної служби, на підставі аналізу актуальної судової практики адміністративних судів визначити суб'єктів, які можуть бути учасниками у справах цієї категорії. А також визначення основних ознак, що притаманні позивачам, відповідачам та третім особам, формулювання пропозицій внесення змін до актів адміністративного процесуального законодавства з метою поліпшення правового регулювання відносин, що виникають під час судового розгляду у справах цієї категорії.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: 1) чинні нормативно-правові акти, що регламентують прийняття, проходження та звільнення з дипломатичної служби; 2) наукові праці вітчизняних учених, що здійснювали наукові дослідження у сфері публічної служби; 3) практика адміністративних судів України у справах щодо прийняття, проходження та звільнення з дипломатичної служби.

У процесі здійснення дослідження було використано наступні наукові методи: теоретичного узагальнення та групування (для характеристики та визначення кола учасників у справах щодо прийняття, проходження та звільнення з дипломатичної служби); формалізації, аналізу та синтезу (для аналізу релевантної практики адміністративних судів); логічного узагальнення результатів (формулювання висновків).

Результати. У науковій статті розкрито особливості складу учасників у справах щодо прийняття, проходження та звільнення з дипломатичної служби на підставі проведеного аналізу актуальної судової практики адміністративних судів, зокрема визначено суб'єктів, які можуть бути учасниками у справах цієї категорії. Крім того, сформульовано основні ознаки, що притаманні позивачам, відповідачам та третім особам у цих справах, сформульовано пропозицію щодо доповнення положень КАС України нормою про обов'язкову участь закордонних дипломатичних установ як третіх осіб у справах щодо прийняття, проходження або припинення дипломатичної служби у закордонних дипломатичних установах.

Перспективи. У подальших наукових дослідженнях планується висвітлити питання форм адміністративного судочинства, предметної, інстанційної та територіальної юрисдикції у справах щодо прийняття, проходження та звільнення з дипломатичної служби, а також етапи розгляду цих справ та особливості оскарження відповідних судових рішень.

Ключові слова: дипломатична служба, публічна служба, учасники справи, адміністративного судочинства.

Summary. Introduction. One of the characteristics of administrative litigation is the composition of participants in the consideration of cases in the administrative procedure, this is due to the fact that establishing the composition and procedural status of such subjects is recognized as one of the most important tasks of the court when considering any dispute. It is from the correctness of determining the circle of participants in the case that the correctness of the resolution of the dispute and the compliance of the court decision with the requirements of administrative procedural legislation depend.

Purpose. The purpose of the study is to reveal the features of the composition of participants in cases regarding acceptance, passage and dismissal from the diplomatic service, based on an analysis of the current judicial practice of administrative courts, to determine subjects who may be participants in disputes of this category. As well as to formulate the main features inherent in plaintiffs, defendants and third parties in these cases.

Materials and methods. The materials of the study are: 1) current regulatory legal acts regulating acceptance, passage and dismissal from the diplomatic service; 2) scientific works of domestic scientists who carried out scientific research in the field of public service; 3) the practice of administrative courts of Ukraine in cases of admission, passing and dismissal from diplomatic service.

In the process of conducting the research, the following scientific methods were used: theoretical generalization and grouping (to characterize and determine the circle of participants in cases of admission, passing and dismissal from diplomatic service); formalization, analysis and synthesis (to analyze the relevant practice of administrative courts); logical generalization of results (formulation of conclusions).

Results. The scientific article reveals the features of the composition of participants in cases of admission, passing and dismissal from diplomatic service based on the analysis of the current judicial practice of administrative courts, in particular, it identifies subjects who may be participants in disputes of this category. In addition, the main features inherent in plaintiffs, defendants and third parties in these cases are formulated.

Discussion. In further scientific research, it is planned to highlight the issues of forms of administrative proceedings, subject, instance and territorial jurisdiction in cases of acceptance, passage and dismissal from the diplomatic service, as well as the stages of consideration of these cases and the features of appealing the relevant court decisions.

Key words: diplomatic service, public service, participants in the case, administrative proceedings.

Постановка проблеми. Однією з характеристик адміністративного судового процесу є склад учасників розгляду справ у порядку адміністративного судочинства, це пов'язано з тим, що встановлення складу та процесуального статусу таких суб'єктів визнається одним із найважливіших завдань суду при розгляді будь-якого спору. Саме від правильності визначення кола учасників справи залежить правильність вирішення спору та відповідність судового рішення вимогам адміністративного процесуального законодавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У теорії адміністративного процесуального права дискутуються питання ототожнення таких понять як «учасники адміністративного судочинства» та «учасники адміністративного процесу». Зокрема, І. О. Картузова встановила, що учасником адміністративного процесу є особа, яку законодавством України наділено процесуальними правами й обов'язками у сфері розгляду адміністративних справ адміністративними судами та яка вступає до адміністративного процесу для захисту своїх прав і законних інтересів, захисту прав і законних інтересів інших осіб або з метою сприяння здійсненню адміністративного процесу [1, с. 113]. Наведена вище теоретична позиція дещо розширює та пояснює формальне закріплення категорії «учасники справи».

Науковець Л. Токмілова вважає, що правовий статус учасника адміністративного судочинства можна трактувати як у широкому, так і у вузькому сенсі. У широкому розумінні йдеться про права та обов'язки, які надаються особам, що мають цей статус, і які на них покладаються, у вузькому сенсі правовий статус учасника адміністративного судочинства визначає його роль у процесі, зокрема як учасника справи, представника або іншої особи, що бере участь у судовому процесі [15]. Сало А. Б. досліджує особливості процесуальної співучасті відповідачів в адміністративному процесі [16]. Крім того, питання статусу сторін адміністративного судового процесу, були предметами наукових пошуків у працях багатьох учених-правників, зокрема, В. Б. Авер'янова [17], В. М. Бевзенка [18], О. М. Бандурки [19], Ю. В. Георгієвського [20], О. М. Пасенюка [21], О. П. Рябченко [22], В. С. Стефанюка [23].

Разом з тим, залишаються невирішеними проблемні питання щодо особливостей складу учасників справ саме щодо прийняття, проходження та звільнення з дипломатичної служби.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Завдання полягає в тому, щоб під час наукового дослідження розкрити особливості складу учасників у справах щодо прийняття, проходження та звільнення з дипломатичної служби, на підставі

аналізу актуальної судової практики адміністративних судів визначити суб'єктів, які можуть бути учасниками у справах цієї категорії, а також визначення основних ознак, що притаманні позивачам, відповідачам та третім особам, формулювання пропозицій внесення змін до актів адміністративного процесуального законодавства з метою поліпшення правового регулювання відносин, що виникають під час судового розгляду у справах цієї категорії.

Виклад основного матеріалу. У законодавстві України нормативно встановлено відповідно до статті 42 КАС України, що учасниками справи є сторони, треті особи. У справах можуть також брати участь органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб [2]. Процесуальні права та обов'язки сторін визначені статтею 47 КАС України [2]. Однак положення КАС України не надають прямої відповіді щодо специфіки склад учасників розгляду спорів щодо доступу до дипломатичної служби в порядку адміністративного судочинства. Тому актуалізується питання дослідження як законодавства, так і судової практики у цій сфері, щоб повністю розкрити наведену проблематику.

Обов'язковими учасниками публічно-правового спору щодо доступу до дипломатичної служби є позивач та відповідач. Позивач — особа, на захист прав, свобод та інтересів якої подано позов до адміністративного суду {...}, а також суб'єкт владних повноважень, на виконання повноважень якого подано позов до адміністративного суду (див. пункт 8 частини першої статті 4 КАС України) [2].

У справах щодо прийняття, проходження та припинення дипломатичної служби позивачем може виступати громадянин України, наділений повною адміністративно-процесуальною правосуб'єктністю (адміністративна процесуальна право- та дієздатність), а також суб'єкт владних повноважень (теоретично, оскільки відповіді спори відсутні у Єдиному державному реєстрі судових рішень станом на день написання цієї роботи).

Ознаками позивачів у справах щодо доступу до дипломатичної служби є наявність громадянства України (для фізичних осіб), можливість мати права та обов'язки в адміністративному судочинстві, можливість особисто здійснювати свої адміністративні процесуальні права та обов'язки, наявність порушеного права, свободи чи інтересу в контексті доступу до дипломатичної служби, що пов'язана з прийняттям, проходженням чи припиненням такої служби.

Аналіз судової практики щодо доступу дипломатичної служби засвідчив, що позивачами у цій категорії справ виступають здебільшого фізичні особи дипломатичні службовці (наприклад, див. Постанову ВС у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду у справах № 826/8214/17 від 22 липня 2020 року [7], № 826/9871/17 від 17 вересня 2020 року [3] тощо).

Наступним обов'язковим учасником справи щодо доступу до дипломатичної служби є відповідач. Відповідач — суб'єкт владних повноважень, а у випадках, визначених законом, й інші особи, до яких звернена вимога позивача (див. пункт 9 частини першої статті 4 КАС України) [2]. Положення КАС України вказують, що суб'єктом владних повноважень є орган державної влади (у тому числі без статусу юридичної особи), {...}, їх посадова чи службова особа, інший суб'єкт при здійсненні ними публічно-владних управлінських функцій на підставі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень {...} [2].

Відповідачами у справах щодо прийняття, проходження чи припинення дипломатичної служби можуть бути такі суб'єкти як Міністерство закордонних справ України, Президент України, закордонні дипломатичні установи (посольства, консульства), представництва Міністерства закордонних справ України на території України, дипломатичні службовці (теоретично).

Відповідачам притаманні такі ознаки: здійснення публічно-владних управлінських функцій на підставі законодавства у сфері дипломатичної служби, спрямованість реалізації публічно-владних управлінських функцій на права, свободи, інтереси позивача — для суб'єктів владних повноважень, а для фізичних осіб — вимоги щодо наявності адміністративна процесуальної право- та дієздатності.

Аналіз судової практики засвідчив, що відповідачем у справах щодо прийняття, проходження чи припинення дипломатичної служби, переважно, є Міністерство закордонних справ України (див. наприклад, постанови ВС у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду у справах № 826/14043/17 від 30 вересня 2020 року [4]; № 640/7962/20 від 28 липня 2022 року [5]).

Відповідачами у подібних справах також може виступати: Президент України (див. наприклад рішення ВС у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду у справі № 9901/61/20 від 16 червня 2021 року [6]; Кабінет Міністрів України (див. наприклад, постанову Шостого апеляційного адміністративного суду у справі № 640/23726/20 від 30 серпня 2023 року [8]), міністр закордонних справ (див. наприклад, Постанову ВС у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду у справі № 826/9588/17 від 27 серпня 2020 року) [9], заступники міністра, голова Комісії з проведення службової перевірки (розслідування) Міністерства закордонних справ України (див. наприклад, Постанову ВС у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду у справі № 826/15473/16 від 20 липня 2022 року [10]).

Як засвідчує практика, співвідповідачем може залучатися також Державний секретар Міністерства закордонних справ України (див. наприклад, Постанову ВС у складі колегії суддів Касаційного

адміністративного суду у справі № 826/8773/18 від 31 серпня 2022 року [11]).

До необов'язкових учасників спорів щодо доступу до дипломатичної служби пропонуємо віднести третіх осіб. Статтею 49 КАС України визначено два види третіх осіб, а саме особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору та особи, які не заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору. Ключовою ознакою третіх осіб у цій категорії спорів є те, що вони мають матеріально- або ж процесуально-правову зацікавленість у вирішенні публічно-правового спору щодо прийняття, проходження чи припинення дипломатичної служби позивачем.

Третіми особами на стороні відповідача у цій категорії спорів потенційно можуть виступати: посадові особи органів дипломатичної служби до повноважень, яких належить прийняття нормативно-правових або індивідуальних актів стосовно позивача, а також закордонні дипломатичні установи України, представництва Міністерства закордонних справ України на території України та інші. За змістом статті 49 КАС України треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, можуть вступити у справу на стороні позивача або відповідача до закінчення підготовчого засідання або до початку першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження, у разі коли рішення у справі може вплинути на їхні права, свободи, інтереси або обов'язки. Такі особи можуть залучатися до участі у справі за клопотанням учасників справи. Або ж за ініціативою суду, якщо буде встановлено, що судові рішення може вплинути на права та обов'язки осіб, які не є стороною у справі. Натомість, дуже часто у спорах, що стосуються проходження дипломатичної служби у закордонних дипломатичних установах такі установи не залучаються як треті особи до судового розгляду, що, на нашу думку, не є правильним, оскільки в подальшому, залежно від результатів судового розгляду, на таку закордонну дипломатичну установу можуть бути покладені певні обов'язки щодо поновлення прав особи, яка звернулася за судовим захистом. Беззаперечно, основним відповідачем у таких справах є, як правило, Міністерство закордонних справ України, однак на закордонні дипломатичні установи можуть бути покладено також певні кадрові обов'язки, наприклад, видання наказів про відрядження, відпустку, виплати компенсаційних виплат тощо. Так, наприклад, відповідно до пункту 1 розділу II Порядку надання відпусток, здійснення відряджень та погодження приватних поїздок працівників дипломатичної служби, направлених у довготермінове відрядження до закордонних дипломатичних установ України, що затверджено Наказом Міністерства закордонних справ України 16 липня 2021 року № 293 та зареєстровано в Міністерстві юстиції України 02 вересня 2021 р. за № 1157/36779 рішення про надання

працівникам дипломатичної служби, направленим у довготермінове відрядження до ЗДУ, відпустки, передбаченої чинним законодавством, приймається керівником установи шляхом видання відповідного наказу [12]. А положеннями Порядку формування і здійснення компенсаційних виплат в іноземній валюті та оплати інших витрат працівникам дипломатичної служби, направленим у довготермінове відрядження, що затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 21 грудня 2020 р. № 1288 визначено, що закордонні дипломатичні установи України здійснюють переказ компенсаційних виплат на рахунки працівників дипломатичної служби, відкриті ними у банківських установах держав перебування, один раз на місяць; видачу готівкою компенсаційних виплат протягом перших трьох місяців довготермінового відрядження працівників дипломатичної служби або за погодженням з МЗС протягом періоду, необхідного для забезпечення відкриття рахунків у банківських установах держав перебування; видачу готівкою компенсаційних виплат працівникам дипломатичної служби на постійній основі один раз на місяць за погодженням з МЗС урахувавши особливості системи фінансових розрахунків у державах перебування [13].

Зважаючи на наведене, на наше переконання, у разі розгляду спору щодо проходження чи припинення працівником дипломатичної служби України саме в закордонній дипломатичній установі України чи представництві України при міжнародних організаціях, такі установи (представництва) повинні залучатися до судового процесу як треті особи без самостійних вимог щодо предмету спору на стороні відповідача. Це може бути здійснено як за ініціативою позивача — фізичної особи, відповідача, так і за ініціативою суду. Таким чином, доречно було б доповнити положення статті 49 КАС України частиною шостою наступного змісту: «У спорах щодо проходження або припинення дипломатичної служби у закордонній дипломатичній установі чи представництві України при міжнародних організаціях така установа (представництво) залучається до участі в справі як третя особа без самостійних вимог щодо предмету спору».

Визначені вище учасники розгляду справ (стороны та треті особи) в порядку адміністративного судочинства можуть звертатися до суду або брати участь у судовому процесі як особисто, так і через представника. Представником у суді може бути адвокат або законний представник (частина 1 статті 57 КАС України). Тут слід зробити уточнення, що відповідно частини 2 статті 57 КАС України у справах незначної складності (примітка від автора: до яких, переважно, належать спори щодо публічної служби), представником може бути фізична особа, яка відповідно до частини другої статті 43 цього Кодексу має адміністративну процесуальну дієздатність [2].

Отже, особливістю спорів щодо прийняття, проходження та звільнення громадян з дипломатичної

служби є те, що у випадку визначення судом належності спору до категорії незначної складності, то представництво інтересів фізичної особи може здійснювати будь-яка інша фізична особа, не обов'язково правник.

Щодо представництва суб'єктів владних повноважень, то відповідно до частини 3 статті 55 КАС держава, Автономна Республіка Крим, територіальна громада беруть участь у справі через відповідний орган державної влади, орган влади Автономної Республіки Крим, орган місцевого самоврядування відповідно до його компетенції, від імені якого діє його керівник, інша уповноважена особа відповідно до закону, статуту, положення, трудового договору (контракту) (самопредставництво органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим, органу місцевого самоврядування), або через представника. Найчастіше інтереси суб'єктів владних повноважень у спорах щодо прийняття, проходження та звільнення громадян з дипломатичної служби представляють посадові особи закордонних дипломатичних установ (посольств, консульств), представництв Міністерства закордонних справ України на території України на підставі внутрішніх положень та трудового договору.

До категорії інших учасників адміністративного процесу щодо доступу до дипломатичної служби відносяться згідно з положеннями статті 61 КАС України: помічник судді, секретар судового засідання, судовий розпорядник, свідок, експерт, експерт з питань права, перекладач, спеціаліст. Аналіз судової практики засвідчив, що обов'язково до участі у судовому засіданні у спорах щодо дипломатичної служби залучається щонайменше секретар судового засідання та судовий розпорядник, інші особи учасники залежно від особливостей справи — опціонально. Тут слід вказати, що в окремих справах беруть участь свідки для підтвердження наявності

чи відсутності певних юридично-важливих фактів (наприклад, див. рішення Окружного адміністративного суду міста Києва у справі № 826/10200/14 від 21 жовтня 2014 року) [14].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, необхідно констатувати, що адміністративний судовий процес у справах щодо прийняття, проходження та звільнення з дипломатичної служби, вимагає чіткого визначення складу учасників, серед яких ключовими є позивач і відповідач. У випадку з дипломатичною службою позивачем можуть виступати громадяни України, які мають процесуальну правосуб'єктність, тоді як відповідачем — органи державної влади, зокрема Міністерство закордонних справ України. Також важливу роль відіграють треті особи, на чії права та обов'язку може вплинути судові рішення у спорі. Аналіз судової практики показує, що у спорах щодо дипломатичної служби в деяких випадках, залежно від предмету та підстав позову, доречно залучати до участі в процесі закордонні дипломатичні установи, оскільки рішення суду може впливати на їхні обов'язки. Крім того, в судовому процесі можуть брати участь інші суб'єкти, як-от представники сторін та третіх осіб, свідки та експерти, а також перекладачі залежно від специфіки справи. У цьому контексті доцільно доповнити законодавство, зокрема КАС України, нормою про обов'язкову участь закордонних дипломатичних установ як третіх осіб у справах щодо прийняття, проходження або припинення дипломатичної служби у закордонних дипломатичних установах.

У подальших наукових дослідженнях планується висвітлити питання форм адміністративного судочинства, предметної, інстанційної та територіальної юрисдикції у справах щодо прийняття, проходження та звільнення з дипломатичної служби, а також етапи розгляду цих справ та особливості оскарження відповідних судових рішень.

Література

1. Картузова І. О. Поняття, види та правовий статус учасників адміністративного судочинства. *Юридичний вісник*. 2015. Вип. 4. URL: http://www.yurvisnyk.in.ua/v4_2015/2015_4.pdf#page=112 (дата звернення: 01.09.2024).
2. Кодекс адміністративного судочинства України : Кодекс України, Закон від 06 липня 2005 року № 2747-IV. Офіційний вебсайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 29.08.2024).
3. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду у справах № 826/9871/17 від 17 вересня 2020 року. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91603222> (дата звернення: 01.09.2024).
4. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду у справі № 826/14043/17 від 30 вересня 2020 року. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91884176> (дата звернення: 01.09.2024).
5. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду у справі № 640/7962/20 від 28 липня 2022 року. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105465808> (дата звернення: 01.09.2024).
6. Рішення Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду у справі № 9901/61/20 від 16 червня 2021 року. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97771262> (дата звернення: 05.09.2024).

7. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду у справах № 826/8214/17 від 22 липня 2020 року. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90519454> (дата звернення: 01.09.2024).

8. Постанова Шостого апеляційного адміністративного суду у справі № 640/23726/20 від 30 серпня 2023 року. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113210429> (дата звернення: 01.09.2024).

9. Постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду у справі № 826/9588/17 від 27 серпня 2020 року. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91209160> (дата звернення: 01.09.2024).

10. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду у справі № 826/15473/16 від 20 липня 2022 року. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105422923> (дата звернення: 01.09.2024).

11. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду у справі № 826/8773/18 від 31 серпня 2022 року. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106017483> (дата звернення: 01.09.2024).

12. Про затвердження Порядку надання відпусток, здійснення відряджень та погодження приватних поїздок працівників дипломатичної служби, направлених у довготермінове відрядження до закордонних дипломатичних установ України МЗС України: Наказ, Порядок від 16 липня 2021 року № 293. *Офіційний вебсайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1157-21#Text> (дата звернення: 01.09.2024).

13. Про затвердження Порядку формування і здійснення компенсаційних виплат в іноземній валюті та оплати інших витрат працівникам дипломатичної служби, направленим у довготермінове відрядження : Постанова Кабінету Міністрів України; Порядок, Перелік від 21 грудня 2020 року № 1288. *Офіційний вебсайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1288-2020-п#Text> (дата звернення: 01.09.2024).

14. Рішення Окружного адміністративного суду міста Києва у справі № 826/10200/14 від 21 жовтня 2014 року. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92190630> (дата звернення: 03.09.2024).

15. Токмілова Л. Особливості набуття статусу учасника адміністративного судочинства. *Національний юридичний журнал. Теорія та практика*. Вересень 2019. URL: <http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2019/5/40.pdf> (дата звернення: 03.09.2024).

16. Сало А.Б. Співвідповідач у адміністративному процесі (процесуальна співучасть): дис. ... доктора філософії: 081. Львів, 2020. 249 с.

17. Авер'янов В.Б. Принцип верховенства права — визначальна засада нової доктрини адміністративного права. Принцип верховенства права: проблема теорії та практики: у 2 кн. / за заг. ред. Ю.С. Шемшученка. К., 2008. 455 с.

18. Бевзенко В.М. Особливості правового статусу суб'єкта владних повноважень в адміністративному процесі. *Вісник господарського судочинства*. 2007. № 4. С. 101–106.

19. Бандурка О.М., Тищенко М.М. Адміністративний процес : посіб. для вищ. навч. закл. К. : Літера ЛТД, 2001. 336 с.

20. Георгієвський Ю.В. Адміністративна юстиція: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право». Х., 2004. 19 с.

21. Пасенюк О.М. Становлення адміністративної юстиції в Україні та адміністративне право. *Право України*. 2005. № 7. С. 8–11.

22. Рябченко О.П. Деякі проблеми процесуального статусу прокурора за Кодексом адміністративного судочинства України. *Вісник Академії прокуратури України*. 2006. № 1. С. 28–33.

23. Стефанюк В.С. Судовий адміністративний процес : монограф. Х. : Консум, 2003. 464 с.

References

1. Kartuzova I. O. Poniattia, vydy ta pravovyi status uchasnykiv administratyvnoho sudochynstva. *Yurydychnyi visnyk*. 2015. Vyp. 4. URL: http://www.yurvisnyk.in.ua/v4_2015/2015_4.pdf#page=112 (date of access: 01.09.2024).

2. Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrainy: Kodeks Ukrainy, Zakon vid 06 lypnia 2005 roku № 2747-IV. *Ofitsiyni vebсайт Verkhovnoi Rady Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (date of access: 29.08.2024).

3. Postanova Verkhovnoho Sudu u skladi kolehii suddiv Kasatsiinoho administratyvnoho sudu u spravakh № 826/9871/17 vid 17 veresnia 2020 roku. *Yedyni derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91603222> (date of access: 01.09.2024).

4. Postanova Verkhovnoho Sudu u skladi kolehii suddiv Kasatsiinoho administratyvnoho sudu u spravi № 826/14043/17 vid 30 veresnia 2020 roku. *Yedyni derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91884176> (date of access: 01.09.2024).

5. Postanova Verkhovnoho Sudu u skladi kolehii suddiv Kasatsiinoho administratyvnoho sudu u spravi № 640/7962/20 vid 28 lypnia 2022 roku. *Yedyni derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105465808> (date of access: 01.09.2024).

6. Rishennia Verkhovnoho Sudu u skladi kolehii suddiv Kasatsiinoho administratyvnoho sudu u spravi № 9901/61/20 vid 16 chervnia 2021 roku. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97771262> (date of access: 05.09.2024).
7. Postanova Verkhovnoho Sudu u skladi kolehii suddiv Kasatsiinoho administratyvnoho sudu u spravakh № 826/8214/17 vid 22 lytnia 2020 roku. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90519454> (date of access: 01.09.2024).
8. Postanova Shostoho apeliatsiinoho administratyvnoho sudu u spravi № 640/23726/20 vid 30 serpnia 2023 roku. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113210429> (date of access: 01.09.2024).
9. Postanovu Verkhovnoho Sudu u skladi kolehii suddiv Kasatsiinoho administratyvnoho sudu u spravi № 826/9588/17 vid 27 serpnia 2020 roku. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91209160> (date of access: 01.09.2024).
10. Postanova Verkhovnoho Sudu u skladi kolehii suddiv Kasatsiinoho administratyvnoho sudu u spravi № 826/15473/16 vid 20 lytnia 2022 roku. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105422923> (date of access: 01.09.2024).
11. Postanova Verkhovnoho Sudu u skladi kolehii suddiv Kasatsiinoho administratyvnoho sudu u spravi № 826/8773/18 vid 31 serpnia 2022 roku. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106017483> (date of access: 01.09.2024).
12. Pro zatverdzhennia Poriadku nadannia vidpustok, zdiisnennia vidriadzhen ta pohodzhennia pryvatnykh poizdok pratsivnykiv diplomatychnoi sluzhby, napravlennykh u dovhoterminove vidriadzhennia do zakordonnykh diplomatychnykh ustanov Ukrainy MZS Ukrainy: Nakaz, Poriadok vid 16 lytnia 2021 roku № 293. *Ofitsiyni vebсайт Verkhovnoi Rady Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1157-21#Text> (date of access: 01.09.2024).
13. Pro zatverdzhennia Poriadku formuvannia i zdiisnennia kompensatsiinykh vyplat v inozemnii valiuti ta oplaty inshykh vytrat pratsivnykam diplomatychnoi sluzhby, napravlennykh u dovhoterminove vidriadzhennia: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy; Poriadok, Perelik vid 21 hrudnia 2020 roku № 1288. *Ofitsiyni vebсайт Verkhovnoi Rady Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1288-2020-p#Text> (date of access: 01.09.2024).
14. Rishennia Okruzhnoho administratyvnoho sudu mista Kyieva u spravi № 826/10200/14 vid 21 zhovtnia 2014 roku. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92190630> (date of access: 03.09.2024).
15. Tokmilova L. Osoblyvosti nabuttia statusu uchasyuka administratyvnoho sudochynstva. *Natsionalnyi yurydychnyi zhurnal. Teoriia ta praktyka*. Veresen 2019. URL: <http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2019/5/40.pdf> (date of access: 03.09.2024).
16. Salo A.B. Spivvidpovidach u administratyvnomu protsesi (protseusualna spivuchast): dys. ... doktora filosofii: 081. Lviv, 2020. 249 s.
17. Averianov V.B. Pryntsyp verkhovenstva prava — vyznachalna zasada novoi doktryny administratyvnoho prava. Pryntsyp verkhovenstva prava: problema teorii ta praktyky: u 2 kn. / za zah. red. Yu.S. Shemshuchenka. K., 2008. 455 s.
18. Bevzenko V.M. Osoblyvosti pravovoho statusu subiekta vladnykh povnovazhen v administratyvnomu protsesi. *Visnyk hospodarskoho sudochynstva*. 2007. № 4. S. 101–106.
19. Bandurka O.M., Tyshchenko M.M. Administratyvnyi protses: posib. dla vyshch. navch. zakl. K.: Litera LTD, 2001. 336 s.
20. Heorhiievskiy Yu.V. Administratyvna yustytisia: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.07 “Administratyvne pravo i protses; finansove pravo”. Kh., 2004. 19 s.
21. Paseniuk O.M. Stanovlennia administratyvnoi yustytisii v Ukraini ta administratyvne pravo. *Pravo Ukrainy*. 2005. № 7. S. 8–11.
22. Riabchenko O.P. Deiaki problemy protseusualnoho statusu prokurora za Kodeksom administratyvnoho sudochynstva Ukrainy. *Visnyk Akademii prokuratury Ukrainy*. 2006. № 1. S. 28–33.
23. Stefaniuk V.S. Sudovi administratyvnyi protses: monohraf. Kh.: Konsum, 2003. 464 s.

УДК 355.02:351.86

Скриньковський Руслан Миколайович

кандидат економічних наук, професор

Львівський університет бізнесу та права

Skrynkovskyi Ruslan

PhD in Economics, Professor

Lviv University of Business and Law

ORCID: 0000-0002-2180-8055

DOI: 10.25313/2520-2308-2025-1-10633

ВОЄННА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

WAR SECURITY OF THE STATE AS A COMPONENT OF NATIONAL SECURITY

Анотація. Вступ. Воєнна безпека України є невід'ємною складовою національної безпеки, гарантом якої є Президент України. Забезпечення воєнної безпеки України є пріоритетним напрямом державної політики, що включає запобігання, локалізацію та нейтралізацію воєнних загроз. Головною метою забезпечення воєнної безпеки є удосконалення військової сфери, створення ефективних Збройних Сил та розвиток інших сил безпеки й оборони України, зокрема Управління державної охорони України, необхідних для надійного та належного захисту держави. В умовах збройної агресії російської федерації проти України воєнна безпека держави набуває особливо важливого значення та актуальності у контексті забезпечення територіальної цілісності, суверенітету та захисту національних інтересів.

Мета. Метою статті є дослідження воєнної безпеки держави як складової частини національної безпеки.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є література, що стосується забезпечення воєнної безпеки держави як складової частини національної безпеки, а також Конституція України, міжнародні договори, закони України, акти Президента України та Кабінету Міністрів України. Також використовувалися матеріали, опубліковані в засобах масової інформації.

У процесі дослідження були застосовані формально-юридичний, порівняльно-правовий та інші методи: загальнонаукові та спеціалізовані методи, що застосовуються у межах юридичних досліджень.

Результати. Встановлено, що для забезпечення воєнної безпеки держави особливу увагу слід приділяти розвитку інноваційних технологій, підвищенню оборонної спроможності та мобілізаційної готовності, що дозволить адекватно реагувати на сучасні гібридні загрози.

Зазначено, що через збільшення складності та зростанням масштабів загроз виникає необхідність постійного вдосконалення механізмів здійснення державної охорони органів державної влади України та посадових осіб, а також зміцнення співпраці з міжнародними партнерами, зокрема з державами-членами НАТО та Європейського Союзу, для посилення обороноздатності та зміцнення національної безпеки України через обмін досвідом, спільні ініціативи та розвиток стратегічних альянсів у сфері безпеки й оборони.

Обґрунтовано, що чітка стратегія у сфері безпеки й оборони та її ефективна реалізація забезпечать стабільність внутрішньої політичної та економічної системи держави, її військовий потенціал, а також надійний захист державного суверенітету й територіальної цілісності України в умовах глобальних загроз.

Перспективи. Виходячи з особливостей ведення злочинної війни росії проти України та взаємозв'язку національної й воєнної безпеки з державною охороною органів державної влади України та посадових осіб, у перспективі доцільно дослідити основні принципи здійснення державної охорони в Україні в контексті забезпечення національної безпеки.

Ключові слова: воєнна безпека держави, національна безпека, Президент України, Збройні Сили України, сили безпеки й оборони, Управління державної охорони України, збройна агресія росії, територіальна цілісність, інноваційні технології, оборонна спроможність, міжнародне співробітництво, національні інтереси.

Summary. Introduction. The war security of Ukraine is an integral part of national security, the guarantor of which is the President of Ukraine. Ensuring the war security of Ukraine is a priority direction of state policy, which includes the prevention, localization and neutralization of war threats. The main goal of ensuring war security is to improve the military sphere, create

an effective Armed Forces and develop other security and defense forces of Ukraine, in particular the Department of the State Protection of Ukraine, necessary for reliable and proper protection of the state. In the context of armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, the war security of the state acquires particularly important significance and relevance in the context of ensuring territorial integrity, sovereignty and protection of national interests.

Purpose. The purpose of the article is to study the war security of the state as a component of national security.

Materials and methods. The research materials include literature related to ensuring the war security of the state as a component of national security, as well as the Constitution of Ukraine, international treaties, laws of Ukraine, acts of the President of Ukraine, and the Cabinet of Ministers of Ukraine. Materials published in the media were also used.

In the research process, formal-legal, comparative-legal, and other methods were applied: general scientific and specialized methods used within the framework of legal research.

Results. It has been established that to ensure the war security of the state, special attention should be paid to the development of innovative technologies, increasing defense capabilities and mobilization readiness, which will allow an adequate response to modern hybrid threats.

It is noted that, due to the increasing complexity and scale of threats, there is a need to constantly improve the mechanisms for implementing state protection of state authorities of Ukraine and officials, as well as to strengthen cooperation with international partners, in particular with NATO and European Union member states, to enhance the defense capability and strengthen the national security of Ukraine through the exchange of experience, joint initiatives, and the development of strategic alliances in the field of security and defense.

It is substantiated that a clear strategy in the field of security and defense and its effective implementation will ensure the stability of the internal political and economic system of the state, its military potential, as well as reliable protection of state sovereignty and territorial integrity of Ukraine in the context of global threats.

Prospects. Based on the specifics of Russia's criminal war against Ukraine and the relationship between national and war security and state protection of state authorities of Ukraine and officials, it is appropriate to research the basic principles of state protection in Ukraine in the context of ensuring national security.

Key words: war security of the state, national security, President of Ukraine, Armed Forces of Ukraine, security and defense forces, Department of the State Protection of Ukraine, armed aggression of Russia, territorial integrity, innovative technologies, defense capability, international cooperation, national interests.

Постановка проблеми. Забезпечення воєнної безпеки України є важливим і пріоритетним напрямом державної політики та діяльності держави. Основні цілі в системі забезпечення воєнної безпеки включають запобігання, локалізацію та нейтралізацію воєнних загроз. Україна поділяє цінності Європейського Союзу та його стратегічні цілі, а також розглядає воєнну безпеку як невід'ємну складову національної безпеки, гарантом якої є Президент України, в контексті розбудови демократичної правової держави, реалізації соціально-економічних реформ, взаємовигідного співробітництва та утвердження добросусідських відносин на міжнародній арені. Тут особлива увага приділяється зміцненню системи колективної безпеки в межах і в складі Північноатлантичного альянсу (НАТО). Головною метою забезпечення воєнної безпеки є вдосконалення структури військової сфери та воєнної організації держави, що передбачає не тільки створення боездатних, ефективних і технічно оснащених Збройних Сил, але й розвиток інших сил безпеки й оборони України, в тому числі Управління державної охорони України, необхідних для надійного та належного захисту (безпеки і оборони) держави. В умовах збройної агресії з боку російської федерації проти України значення воєнної безпеки як складової частини національної безпеки набуває особливої актуальності, зокрема у забезпеченні територіальної цілісності та суверенітету України, захисті національних інтересів від загроз (реальних, потенційних; воєнних).

Аналіз останніх досліджень і публікацій (стан опрацювання проблематики). Багато вчених і практиків у галузі права зверталися до теоретичного вивчення та емпіричного аналізу різних аспектів воєнної безпеки держави. Теоретичні та практичні питання національної безпеки та її структурних складових, зокрема воєнної безпеки як складової частини національної безпеки України, її сутнісні особливості й змістовні характеристики, напрями та принципи, розглядали в своїх працях такі вчені-юристи та військовослужбовці [1–7]: Р. Алієв, П. Богущий, В. Гвоздь, В. Горбулін, О. Джус, В. Залужний, С. Єсімов, М. Ковалів, О. Комісаров, І. Копотун, І. Коропатнік, М. Микитюк, О. Павлюк, С. Пасіка, С. Петков, А. Чубенко, Б. Шамрай, С. Шаптала, І. Шопіна, А. Юрков та інші. Особливості ведення злочинної збройної агресії росії проти України вимагають проведення системних і комплексних, додаткових наукових досліджень у сфері воєнної безпеки держави як складової частини національної безпеки з метою удосконалення нормативного забезпечення, коригування підходів у військовій сфері для посилення обороноздатності та безпеки України в умовах сучасних загроз.

Мета статті. Метою статті є дослідження воєнної безпеки держави як складової частини національної безпеки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Так, питання теорії та практики, пов'язані із

забезпеченням національної безпеки, вимагають системного та комплексного підходу, який включає як загальнотеоретичні дослідження, так і досягнення галузевих наук, а також враховує реальні умови та вимоги для ефективного забезпечення безпеки особи, суспільства і держави. Це набуває додаткової актуальності у зв'язку з посиленням і зміною видів безпеки, появою нових загроз і викликів, а також наявними подіями й динамічними змінами у міжнародному середовищі.

На думку І. Шопіної, виходячи з дослідження права національної безпеки та військового права, питання предмету права національної безпеки ґрунтовно досліджено В. Богуцьким [5; 6]. Він вважає, що структура права національної безпеки як системної цілісності з нелінійними ознаками є складною. Ця структура відображає особливості формування галузі права та є результатом конкретизації правового режиму. При цьому визначальним є розгляд предмету, а саме суспільних відносин і соціальних комунікацій національної безпеки, а також мети правового впливу на ці відносини та комунікації [5, с. 224; 6].

Національна безпека в усіх її проявах є однією з важливих наукових категорій науки та практики. Як домінанта життєдіяльності суспільства, безпека не може залишатися незмінною в умовах його трансформації, тому її сутність і змістовне наповнення потребують додаткового вивчення та теоретичного обґрунтування.

К. Ізбаш і С. Деревянкін [7] зазначають, що актуальність і важливість проблеми національної безпеки держави визначаються такими факторами (чинниками), як воєнні конфлікти, техногенні та природні катастрофи, які мають різні форми та наслідки; вони пов'язані з витратами на забезпечення безпеки та збереження людських ресурсів і потенціалу [7, с. 214]. Основними загрозами для національної безпеки України є злочинна збройна агресія росії та її повномасштабне вторгнення на територію України [1; 7; 8].

Національна безпека включає воєнну політику як складову частину загальної державної політики в сфері безпеки та оборони (у військовій галузі). Воєнна політика спрямована на забезпечення національної безпеки та тісно пов'язана з застосуванням сектору безпеки і оборони (військової сили), озброєння та технологій з метою досягнення визначених і конкретних цілей з урахуванням актуальних загроз та сучасних викликів. Вона визначає напрямки розвитку військової сфери (галузі) та методи застосування воєнної сили для протидії противнику. Основними завданнями воєнної політики держави є захист суверенітету та територіальної цілісності, управління силами безпеки й оборони, проведення військових операцій тощо, а також підготовка, мобілізація та модернізація сил (військ) для ефективного виконання завдань (бойових, спеціальних) з урахуванням актуальних загроз і викликів.

Воєнна політика у контексті воєнної безпеки інтегрує діяльність різних секторів національної економіки, зокрема виробничого, оборонного, науково-технічного, політичного, законодавчого та інших. Вона є досить складним і багаторівневим механізмом, спрямованим на вирішення завдань, пов'язаних із забезпеченням воєнної безпеки держави, запобігання воєнним конфліктам тощо. Для реалізації воєнної політики створюються спеціалізовані державні установи, які виконують функції з формування та впровадження загальнодержавної політики й воєнної стратегії. Основними завданнями таких установ є планування, організація, координація та контроль заходів, спрямованих на захист (безпеку та оборону) держави. Воєнна політика охоплює розробку та впровадження методів і засобів ведення збройної боротьби, а також використання незбройних методів протидії, таких як дипломатія, інформаційні стратегії, економічні важелі тощо, під час воєн і збройних конфліктів. Важливою складовою є також спеціальні заходи з попередження воєнних конфліктів та протидії реальним і потенційним загрозам національній безпеці в умовах мирного часу. Ці заходи допомагають забезпечити стабільність і готовність держави до дій у разі виникнення загроз.

В контексті цього, О. Волуйко, Д. Шарко та В. Вакаров [9] зазначають, що основними пріоритетами воєнної політики України під час протистояння злочинній збройній агресії російської федерації проти України повинні стати: удосконалення інституційних спроможностей складових сил оборони (включаючи готовність та здатність особового складу Управління державної охорони України до здійснення ефективної оборони держави, захисту критичної інфраструктури України [10–12], розвиток оборонно-промислового комплексу України тощо); посилення військових (воєнних) і технічних можливостей (потенціалу) Збройних Сил України; модернізація та збільшення кількості систем і видів озброєння; пошук зовнішніх гарантій забезпечення безпеки (безпекових гарантій) та розвиток двосторонніх відносин зі стратегічними партнерами з питань досягнення визначеної воєнно-політичної (воєнно-стратегічної) мети, захисту національних інтересів тощо [9, с. 35]. Воєнна політика — це складний комплекс дій і стратегій, що забезпечують воєнну безпеку держави. «Воєнна безпека — захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від воєнних загроз» (ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р. № 2469-VIII, із змінами [13]).

Відомо, що забезпечення воєнної безпеки в усі історичні часи завжди було вирішальним для забезпечення суверенітету та стабільності держав. Сучасний підхід до цієї проблеми включає не лише традиційні методи, а й інформаційно-комунікаційну (спеціальну) підтримку, наукове осмислення та

обґрунтування. Цей аргумент стає важливою складовою процесу розробки теорії воєнної безпеки та внеску правової науки в її розвиток.

Нагадаємо, що М. Ковалів і В. Іваха в 2015 році [14] зазначали, що для вирішення практичних завдань воєнної безпеки в сучасних умовах історичного розвитку недостатньо лише зусиль однієї військової організації чи окремих її елементів, навіть таких, як Збройні Сили; для цього потрібна підсистема воєнної безпеки, що виходить за межі військової організації і через яку здійснюється вплив (безпосередній, опосередкований) в контексті забезпечення стабільності суспільства [14, с. 131].

Воєнна безпека є важливою складовою частиною (компонентом) національної безпеки, яка залежить від комплексного поєднання різних факторів: політичних, економічних, ідеологічних, дипломатичних, морально-психологічних та, власне, воєнних аспектів. Проблеми воєнної безпеки досліджуються на глобальному, регіональному та національному рівнях як теоретично, так і емпірично. Забезпечення воєнної безпеки є одним із ключових напрямів діяльності держави.

Створення законодавчої бази для забезпечення воєнної безпеки є складним і трудомістким процесом. Від того, наскільки якісно та повно буде розроблене законодавство в галузі воєнної безпеки, залежить ефективність і дієвість структур сектору безпеки і оборони, які складають систему забезпечення цього виду національної безпеки — воєнної безпеки. Важливим є також механізм реалізації прийнятого законодавства, узгодження діяльності та скоординованість дій державних органів, складових сектору безпеки й оборони, інших організацій, установ і суб'єктів господарської діяльності всіх форм власності. Держава забезпечує національну безпеку за допомогою використання сукупності різних ресурсів, таких як природні, людські, інформаційні та інші, а також з огляду на наявний потенціал суспільства, військову спроможність, духовно-моральні цінності та інші фактори (аспекти), що можуть вплинути на захист держави.

Законодавство України, що регулює відносини у військовій сфері, включає закони України, акти Президента України та Кабінету Міністрів України, а також підзаконні, відомчі та міжвідомчі нормативні акти.

Забезпечення воєнної безпеки має ґрунтуватися на формуванні й вдосконаленні воєнної системи та її організації, що дає змогу ефективно реагувати на актуальні загрози й сучасні виклики. Головним критерієм забезпечення воєнної безпеки є всебічний і системний підхід до військового будівництва, який забезпечує обороноздатність України — [15]: здатність держави до ефективного захисту (оборони) у разі збройної агресії або збройного конфлікту. Основним елементом системи воєнної безпеки є Збройні Сили України [1; 13; 15–17]. Збройні Сили

України — це військова структура, яка відповідно до Конституції України [18], у взаємодії з органами, які входять до складу сектору безпеки і оборони, має завдання (найважливішу функцію): забезпечення оборони України, захисту її суверенітету, а також територіальної цілісності й недоторканності [16].

Нормативно-правова база, яка визначає структуру та особливості формування й розвитку воєнної безпеки України, ґрунтується на положеннях законодавства України: Конституції України [18], Законах України «Про національну безпеку України» [1; 13], «Про оборону» [15], «Про мобілізаційну підготовку і мобілізацію» [19–21], «Про правовий режим воєнного стану» [22; 23]; а також на Стратегії національної безпеки України [24], Стратегії воєнної безпеки України [25], Стратегії розвитку оборонно-промислового комплексу України [26] та інших нормативних актах (документах). Крім того, важливу роль відіграють міжнародні договори, що ратифіковані Верховною Радою України.

Головною метою Стратегії воєнної безпеки України є забезпечення всеохоплюючої оборони держави, яка ґрунтується на принципах стримування, стійкості та чіткої взаємодії, що гарантує воєнну безпеку, суверенітет і територіальну цілісність України в межах її державного кордону, відповідно до Конституції України. Стратегія також сприяє інтеграції України до євроатлантичного безпекового простору та процесу набуття членства в НАТО, а також передбачає активну участь у міжнародних спеціальних операціях, спрямованих на підтримання миру і безпеки [25].

Воєнна безпека — це стан захищеності особи, суспільства та держави від широкого спектру воєнних загроз, за якого гарантується реалізація конституційних прав і свобод громадян, забезпечується гідна якість життя, суверенітет і незалежність держави, її територіальна цілісність, а також сталий соціально-економічний розвиток. У цьому контексті воєнна безпека є ключовим елементом захисту національних інтересів від воєнних загроз. Під воєнною загрозою розуміють наміри або дії однієї із сторін у воєннополітичних відносинах, які свідчать про готовність застосувати воєнну силу проти іншої сторони для досягнення своїх цілей [1; 13; 25].

Разом з тим необхідно відзначити, що державна охорона органів державної влади України та посадових осіб є невід'ємною частиною національної системи воєнної безпеки. Вона забезпечує цілісність і стійкість державних структур (об'єктів), безпеку посадових осіб держави, а також захист ключових складових системи державного управління, що забезпечують національну безпеку. У зв'язку зі збільшенням складності та зростанням масштабів загроз, виникає необхідність у постійному вдосконаленні механізмів здійснення державної охорони в Україні, а також у зміцненні співпраці з міжнародними партнерами у сфері безпеки [10–12; 27–29].

Водночас Р.Лаврьонов [30] зазначає, що, розглядаючи воєнну безпеку як складову частину національної безпеки, доцільно говорити про концепцію «індустрії безпеки». Економіка воєнної безпеки розглядається в більш широкому контексті, причому сама послуга, яку вона виробляє — воєнна безпека — є частиною специфічних економічних категорій. Контроль над станом воєнної системи (безпеки) та її організацією (формуванням, розвитком) повністю належить державі, і її відповідальність зростає в кризові періоди [30, с. 150]. Адже безпека, економічна спроможність та оборонна економіка держави тісно взаємопов'язані; занепад сил безпеки і оборони (збройних сил), відповідно до невблаганних законів суспільного розвитку, спричиняє кризу державності, послаблює обороноздатність і, як наслідок, призводить до знищення держави [30, с. 150; 31].

Доктринальні підходи до визначення воєнної безпеки держави характеризуються певною невизначеністю та недостатньою увагою до основних методологічних аспектів формування концепції воєнної безпеки та її понятійно-категоріального апарату, що негативно впливає на алгоритм розробки, формулювання, процеси прийняття та реалізації стратегічних напрямів забезпечення воєнної безпеки як складової національної безпеки.

Сьогодні поняття «воєнна безпека» охоплює широкий спектр аспектів, зокрема здатність держави забезпечити власну оборону від збройної агресії або збройного конфлікту, а також спроможність ефективно протидіяти ворожим діям, спрямованим на критичні соціальні сфери, і спробам маніпулювання громадською думкою.

Трансформація сутності воєнної безпеки обумовлена змінами в характері ведення війни, зокрема переходом від класичних війн до гібридних, а також появою неklasичних війн, що використовують багатофакторні методи впливу на противника без застосування збройної (воєнної) сили, наприклад, економічні санкції (війни).

У науці існують принаймні три основні підходи до розуміння проблеми забезпечення воєнної безпеки держави. Перший підхід акцентує увагу на важливості застосування міжнародного права для вирішення військово-політичних проблем. Другий підхід ґрунтується на концепції зміцнення та вдосконалення військового (воєнного) потенціалу як основного засобу забезпечення воєнної безпеки. Третій підхід передбачає використання дипломатичних, правових і інших невоєнних засобів та методів для вирішення проблем воєнної безпеки. Воєнна (оборонна) організація держави повинна перебувати на такому рівні, який забезпечує стримування можливого розв'язання воєнного конфлікту (війни, збройного конфлікту), а в разі збройної агресії чи збройного конфлікту держава повинна бути здатною до ефективного захисту (оборони).

Воєнна безпека України має власну внутрішню організаційну структуру, що включає такі складові:

- об'єкти безпеки, визначені в Стратегії воєнної безпеки України: особа (її права, свободи, обов'язки й відповідальність, зокрема у військовій сфері); суспільство (сукупний матеріальний, фінансовий і духовний потенціал, спрямований на забезпечення воєнної безпеки); держава (конституційний лад, суверенітет, незалежність, територіальна цілісність та протидія деструктивним силам тощо);
- суб'єкти воєнної безпеки, основними з яких є: держава (інститут, що визначає і реалізує функції забезпечення воєнної безпеки через органи законодавчої, виконавчої та судової влади); воєнна організація держави (система сил, засобів, органів та ресурсів, що забезпечують воєнну безпеку); інститути громадянського суспільства (у межах їх компетенції та відповідальності у військовій сфері);
- сили та засоби воєнної безпеки — сили оборони з відповідними штатними засобами, озброєнням і технікою.

Зміст процесу забезпечення воєнної безпеки держави полягає у формуванні єдиної державної політики, спрямованої на запобігання війнам і збройним конфліктам, а також на захист життєво важливих інтересів суспільства, держави та її громадян усіма наявними в розпорядженні ресурсами і засобами, включаючи застосування воєнної сили.

Воєнна безпека держави забезпечується системою державного та воєнного управління. Сьогодні, в умовах злочинної війни росії проти України, одним із пріоритетних завдань воєнної політики України є посилення мобілізації та готовності до мобілізації для забезпечення воєнної безпеки та оборони держави. Головною метою мобілізації та мобілізаційної підготовки в Україні є забезпечення оборони держави, захист незалежності, державного суверенітету та територіальної цілісності України [1; 19–21; 23; 32; 33].

Нагадаємо, що «мобілізація — комплекс заходів, здійснюваних з метою планомірного переведення національної економіки, діяльності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій на функціонування в умовах особливого періоду, а Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту — на організацію і штати воєнного часу. Мобілізація може бути загальною або частковою та проводиться відкрито чи приховано» (ст. 1 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21.10.1993 р. № 3543-ХІІ, із змінами [19]).

З позиції системно-діяльнісного підходу основними принципами воєнного будівництва в сучасних умовах, у контексті забезпечення воєнної безпеки та реалізації Стратегії національної безпеки України, є такі: принцип оборонної (розумної) достатності, принцип належної готовності та відповідності воєнної організації держави потребам оборони, захисту національних інтересів і зміцнення національної безпеки, принцип нормативно-правового

забезпечення воєнної діяльності, принцип раціонального використання ресурсів і засобів для забезпечення воєнної безпеки держави, а також принцип демократизації та гуманізації воєнних відносин. На цих засадах формуються та реалізуються пріоритетні напрями з реформування сектору безпеки і оборони в Україні, що мають на меті зміцнення обороноздатності та стійкості держави, серед яких: удосконалення структури, функцій і системи забезпечення військ (сил) Збройних Сил України та інших складових сил безпеки і оборони, включаючи заходи з покращення системи підготовки кадрів, підвищення кадрового потенціалу, рівня бойової та мобілізаційної готовності особового складу Управління державної охорони України; оптимізація системи комплектування та посилення ефективності й боєздатності сил (військ), що відповідають вимогам характеру воєн і збройних конфліктів XXI століття, враховують досвід у сфері безпеки та оборони, набутого під час війни росії проти України.

Забезпечення воєнної безпеки держави залежить не лише від її воєнного потенціалу, а й від рівня розвитку економіки, технологій, інформаційних систем, політичної стабільності, демократії та міжнародної інтеграції. Ключову роль у цьому процесі відіграють ресурси і оборонні технології, інвестиції у високотехнологічний сектор та інновації у сфері безпеки й оборони, які безпосередньо впливають на обороноздатність держави. Крім того, ефективна співпраця з міжнародними партнерами сприяє зміцненню національної безпеки через обмін досвідом, реалізацію спільних ініціатив щодо підвищення рівня безпеки, обороноздатності тощо. Водночас стабільність внутрішньої політичної системи, соціальна стійкість і єдність є невід'ємними складовими довгострокового розвитку ключових сфер обороноздатності держави.

У сучасному суспільстві жодна сфера діяльності не може існувати без належно розвиненої інформаційної складової. Національний інформаційний ресурс відіграє ключову роль у формуванні економічної та воєнної потужності держави, а також у забезпеченні національної безпеки. Інформація проникає в усі сфери функціонування держави, набуваючи конкретних політичних, матеріальних, економічних та інших проявів. У цьому контексті питання (аспекти) забезпечення інформаційної безпеки, яка є важливою складовою воєнної безпеки, стає все більш актуальним. Захист інформації перетворюється на одну з пріоритетних задач державної політики. Це завдання реалізується різними способами та через різні етапи, що залежать від потреб держави, доступних можливостей, методів і засобів збору інформації (включаючи розвідку), правового режиму держави та зусиль щодо забезпечення інформаційної безпеки. Визначення цілей і методів протидії загрозам інформаційній безпеці є важливою складовою реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки [24; 25; 34; 35].

Комплексний підхід до наукового аналізу інформаційної безпеки дозволяє сформувати ефективну системну модель захисту інформаційних ресурсів і технологій від деструктивних впливів.

Водночас доцільно зазначити, що промисловий потенціал є критично важливим для розробки та ефективного функціонування систем захисту інформаційних ресурсів. Без сучасних технологій, інфраструктури, ресурсів та висококваліфікованих фахівців неможливо сформувати надійні механізми безпеки. Важливою складовою цього процесу є також інтеграція промислового та наукового потенціалу, військової інфраструктури, а також розвиток системи нормативно-правового і фінансово-економічного забезпечення. Усе це сприяє ефективному військовому будівництву та забезпеченню воєнної безпеки держави.

Не менш важливу роль відіграють структури зовнішньополітичного забезпечення, які повинні забезпечувати ефективну взаємодію з міжнародними партнерами, знижувати міждержавні протиріччя та забезпечувати стратегічні аспекти (надійні гарантії) безпеки не лише «на папері», а й на конкретних діях. Це дозволяє запобігти загостренню військово-політичної ситуації, сприяючи (зміцнюючи) стабільність і мир на міжнародній арені. Забезпечення воєнної безпеки та запобігання воєнним конфліктам (війні, збройним конфліктам) чи протидія їм можуть бути досягнуті не лише через дипломатичні зусилля, економічний тиск, інформаційну політику, а й через застосування військової сили у разі необхідності, коли політичні методи не дають ефективних результатів.

Внутрішньополітичні структури мають ключове й особливе значення для забезпечення воєнної безпеки держави, оскільки їх роль полягає в ефективному впровадженні законодавчих актів і рішень, спрямованих на забезпечення безпеки та оборони, виховання патріотизму і національної свідомості, а також у підготовці економіки, сектору безпеки та оборони до актуальних викликів і загроз. Важливим є також створення умов для стабільності в економіці та суспільстві, що дозволяє реалізувати ефективні стратегії національної безпеки та підтримувати внутрішню політичну стабільність.

Для довідки: в умовах злочинної російсько-української війни Президент України В. Зеленський 05 січня 2025 року (під час інтерв'ю американському подкастеру Лексу Фрідману) зазначив, що: «В Будапештському меморандумі (авт. — Меморандумі про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 05.12.1994 р., підписаного в Будапешті [36]) були гарантії безпеки для України. Спочатку три найголовніші гарантери безпеки для України, три стратегічні друзі і партнери України — США, Росія, Британія. Франція і Китай доєдналися. Було 5 держав... Це зараз ми розуміємо, що це ніякі не гарантії безпеки. Було написано «запевнення»... Це ж найбільші держави, це ядерна п'ятірка. Зараз

треба було б знайти всіх цих людей, хто все це придумав, і просто посадити їх в тюрму... Після того, як була окупована частина Донбасу і Криму, Україна відправила три рази впродовж кількох років листи всім гарантерам безпеки, всім членам Будапештського меморандуму. Що написано в меморандумі? Консультації, Україна проводить консультації, якщо порушено її територіальну цілісність. І всі повинні бути на консультаціях, всі повинні приїхати, повинні зустрітися терміново — Америка, Британія, Росія, Франція, Китай. Чи хтось приїхав? Ні. Чи хтось відповів на ці листи офіційні? Хтось консультації провів? Ні. Чому? Та похеру. Це ж зрозуміло російською? От як російською було похеру, так і всім іншим гарантерам було похеру на цю країну (авт. — на Україну), на цих людей (авт. — на Український народ), на ці гарантії безпеки (авт. — щодо незалежності і державного суверенітету, існуючих кордонів і територіальної цілісності України в межах її міжнародно визнаних кордонів 1991 року, включно з територіальним морем)» [37].

Важливим компонентом воєнної безпеки є система її забезпечення, яка є механізмом, що реалізує державну стратегію в галузі воєнної безпеки через скоординовану діяльність органів влади, установ, громадських об'єднань та громадян, ґрунтуючись на нормах чинного законодавства та міжнародного права. Однак слід зазначити, що чинна система забезпечення воєнної безпеки України не в повному обсязі відповідає сучасним викликам, що вимагає суттєвого вдосконалення для досягнення більшої ефективності у виконанні своїх завдань.

Воєнна безпека держави тісно пов'язана з розвитком високих технологій. Їх ефективне використання сприяє зміцненню оборонної інфраструктури, забезпеченню інформаційної безпеки, технологічної самодостатності тощо. Залучення високих технологій визначається не лише фінансовими ресурсами, а й інтелектуальним потенціалом держави, що формується через стратегічні інвестиції в освіту, науково-дослідницьку діяльність та інноваційні ініціативи, орієнтовані на забезпечення національної безпеки, економічного зростання й технологічного розвитку.

У цьому контексті підтримуємо думку О. Пархоменко-Куцевіл [38], що сьогодні існує об'єктивна та нагальна потреба в розробці Доктрини воєнної безпеки України в умовах російсько-української війни. Важливо вирішити питання професіоналізації та розвитку Збройних Сил України, інших сил безпеки й оборони, включаючи Управління державної охорони України, оптимізувати державне управління і посилити антикорупційні заходи у сфері оборонно-промислового комплексу, а також збільшити фінансування наукових досліджень для створення інноваційних засобів захисту військовослужбовців і розробки новітніх видів зброї. Необхідно також передбачити проведення форсайт-досліджень (прогнозування майбутнього) у сфері

воєнної безпеки як складової національної безпеки, з урахуванням глобалізаційних викликів і загроз, а також виокремити питання економічної, екологічної, кадрової та продовольчої безпеки в контексті забезпечення воєнної безпеки держави. Крім того, слід визначити пріоритети розвитку воєнної безпеки України на найближчі 5, 10 та 30 років [38, с. 370].

І насамкінець, «Президент України є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина» (ст. 102 Конституції України) [18]. Забезпечення безпеки Президента України та вищих посадових осіб держави є важливим елементом національної безпеки. Стабільність функціонування державних структур та ефективне виконання функцій Президентом України, іншими вищими посадовими особами держави у сфері національної безпеки і оборони безпосередньо залежать від організації (системи заходів) та здійснення державної охорони органів державної влади України та посадових осіб [13; 15; 18; 27–29].

Для довідки (в контексті вищезазначеного): «Президент Путін (авт. — воєнний злочинець, терорист) неодноразово заявляв, що удари по центрах ухвалення рішень є важливою ціллю цієї війни. Фізична ліквідація президента України Володимира Зеленського є однією з важливих цілей Путіна і російського політичного керівництва. Росія (авт. — держава-агресор, держава-терорист і держава-спонсор тероризму) робитиме все можливе, щоб Зеленський не дожив до кінця цієї війни. ... щоб ліквідувати саму інституцію і продемонструвати, що в Україні немає захищених місць чи людей. ... Мета ворога в цій війні — капітуляція України, з подальшим перетворенням її території на мережу областей Російської Федерації. Ця ідея не нова і декларується російськими чиновниками. ...» (В. Портніков, 04.01.2025 р.) [39]. Під час ракетних ударів по цивільних об'єктах, по Києву та інших містах України «люди гинуть, а йому «цікаво»... Довбойоб» (йдеться у повідомленні Президента України В. Зеленського про російського диктатора В. Путіна, 19.12.2024 р.) [40]. Дії російської федерації спрямовані на знищення Українського народу та є геноцидом, і це має визнати весь світ [41]. Злочинний режим, що існує в росії, призведе до її розпаду, і це питання часу.

Висновки. Забезпечення воєнної безпеки як складової частини національної безпеки України, гарантом якої є Президент України, з урахуванням досвіду російсько-української війни, вимагає комплексного, системного та інноваційного підходу, що поєднає зміцнення обороноздатності, розвиток високих технологій, мобілізацію ресурсів і удосконалення інформаційної безпеки держави. Ключову роль у цьому процесі відіграє ефективне і стратегічне управління, яке передбачає інтеграцію військових, економічних і технологічних складових національної безпеки. Зокрема, особливу увагу слід приділяти

розвитку інноваційних технологій, підвищенню оборонної спроможності та мобілізаційної готовності, що дозволить адекватно реагувати на сучасні гібридні загрози. У зв'язку зі збільшенням складності та зростанням масштабів загроз, виникає необхідність у постійному вдосконаленні механізмів здійснення державної охорони органів державної влади України та посадових осіб, а також у зміцненні співпраці з міжнародними партнерами, зокрема з державами-членами НАТО та Європейського Союзу, для посилення обороноздатності та зміцнення національної безпеки України через обмін досвідом, спільні ініціативи та розвиток стратегічних альянсів у сфері забезпечення безпеки й оборони.

У контексті актуальних викликів розробка Доктрини воєнної безпеки України є критично важливою для адаптації оборонної стратегії держави до нових загроз і глобальних змін. Зважаючи на

особливості ведення російсько-української війни та розвиток нових форм гібридних і невоєнних конфліктів на міжнародній арені, необхідно розробити довгострокові стратегії, що охоплюють економічну, екологічну, кадрову та продовольчу безпеку держави. Чітка стратегія у сфері безпеки й оборони і її ефективна реалізація забезпечать стабільність внутрішньої політичної та економічної системи держави, її військовий потенціал, а також надійний захист державного суверенітету й територіальної цілісності України в умовах глобальних загроз.

Виходячи з особливостей ведення злочинної війни росії проти України та взаємозв'язку національної й воєнної безпеки з державною охороною органів державної влади України та посадових осіб, у перспективі доцільно дослідити основні принципи здійснення державної охорони в Україні в контексті забезпечення національної безпеки.

Література

1. *Національна безпека України в умовах воєнного стану: загальна характеристика концепції; міжнародний аспект; нормативне регулювання; судова практика* / Укл.: Алієв Р.В., Джус О.А., Копотун І.М., Коропатнік І.М., Микитюк М.А., Павлюк О.О., Петков В.П., Петков С.В., Скриньковський Р.М., Шамрай Б.М., Юрков А.В. Київ : ВД «Професіонал», 2024. 480 с.
2. Гвоздь В.І. *Воєнна розвідка України на зламі другого тисячоліття*. Київ : Борисфен Інтел, 2017. 320 с.
3. Горбулін В. *Як нам перемогти Росію у війні майбутнього*. Київ : Брайт-Букс, 2021. 248 с.
4. Залужний В.Ф., Шапталла С.О. Реформування воєнної організації держави: трансформація завдань і функцій Міністерства оборони України та Генерального штабу Збройних Сил України. *Наука і оборона*. 2021. № 4. С. 4–12. doi: <https://doi.org/10.33099/2618-1614-2021-17-4-4-12>.
5. Шопіна І.М. Предмет права національної безпеки та військового права. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2021. № 4. С. 223–227. doi: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2021.04.39>.
6. Богущкий П.П. *Теоретичні основи становлення і розвитку права національної безпеки України*: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / Науково-дослідний інститут інформатики і права Національної академії правових наук України. Київ, 2020. 40 с.
7. Ізбаш К.С., Деревянкін С.Л. Національна безпека України в умовах воєнного стану: сучасний стан. *Південно-український правничий часопис*. 2024. № 1. С. 213–217. doi: <https://doi.org/10.32850/sulj.2024.1.34>.
8. *Україна під час російсько-української війни 2014–2023 рр.: генеза національної стійкості крізь призму наукових досліджень*: монографія / Вановська І.М., Джус О.А., Іляшко О.О., Копотун І.М., Коропатнік І.М., Первак І.О., Петков С.В., Попков Б.О., Скрятін О.Л., Стецюк С.П., Скриньковський Р.М., Сопільник Л.І., Трубочанінов М.А., Хан Є.В., Шемчук В.В.; за заг. ред. Б.Попкова, С.Петкова. Київ: Видавництво Ліра-К. 2023. 272 с.
9. Волуйко О.М., Шарко Д.В., Вакаров В.В. Реалізація воєнної політики як функція та напрям діяльності держави. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 4. С. 32–35. doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-4/3>.
10. Скриньковський Р.М. Управління державної охорони України як військове формування: постановка питання. *Успіхи і досягнення у науці*. 2024. № 8(8). С. 178–191. doi: [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-8\(8\)-178-191](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-8(8)-178-191).
11. Скриньковський Р.М. Управління державної охорони України у загальнодержавній системі національного спротиву. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. № 11(39). С. 671–681. doi: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-11\(39\)-671-681](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-11(39)-671-681).
12. Скриньковський Р.М. Управління державної охорони України як суб'єкт національної системи захисту критичної інфраструктури України. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. № 10(38). С. 307–316. doi: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-10\(38\)-307-316](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-10(38)-307-316).
13. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 05.01.2025).
14. Ковалів М.В., Іваха В.О. Воєнна безпека як чинник стабільності суспільства. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2015. Вип. 3. С. 124–132. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/1903> (дата звернення: 05.01.2025).

15. Про оборону України : Закон України від 06.12.1991 р. № 1932-XII (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 05.01.2025).
16. Про Збройні Сили України : Закон України від 06.12.1991 р. № 1934-XII (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text> (дата звернення: 05.01.2025).
17. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України» : Указ Президента України від 25.03.2021 р. № 121/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text> (дата звернення: 05.01.2025).
18. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 05.01.2025).
19. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21.10.1993 р. № 3543-XII (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text> (дата звернення: 05.01.2025).
20. Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію». Науково-практичний коментар. Станом на 18 травня 2024 року / За заг. ред. Чубенка А. Г. Київ : ВД «Професіонал», 2024. 360 с.
21. Мобілізація, військовий облік, призов: загальні питання; нормативно-правове регулювання; суб'єкти правозастосування; юридична відповідальність / Укл.: Боднарчук О. Г., Гаврик Ю. Г., Джус О. А., Комісаров О. Г., Коропатнік І. М., Лошицький М. В., Микитюк М. А., Петков С. В., Скриньковський Р. М., Шамрай Б. М.; За заг. ред. Шамрая Б. М. Київ : ВД «Професіонал», 2025. 554 с.
22. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 05.01.2025).
23. Правовий режим воєнного стану в Україні: юридична суть правового режиму воєнного стану; обмеження основних прав і свобод людини під час дії воєнного стану; нормативна база та пов'язані нормативні акти; актуальна судовою практика / Укл.: Бесчастний В. М., Джус О. А., Комісаров О. Г., Коропатнік І. М., Лошицький М. В., Микитюк М. А., Петков С. В., Скриньковський Р. М., Шамрай Б. М.; За заг. ред. Шамрая Б. М. Київ : ВД «Професіонал», 2025. 468 с.
24. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text> (дата звернення: 05.01.2025).
25. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України» : Указ Президента України від 25.03.2021 р. № 121/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text> (дата звернення: 05.01.2025).
26. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 червня 2021 року «Про Стратегію розвитку оборонно-промислового комплексу України» : Указ Президента України від 20.08.2021 р. № 372/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/372/2021#Text> (дата звернення: 05.01.2025).
27. Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб : Закон України від 04.03.1998 р. № 160/98-ВР (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160/98-вр#Text> (дата звернення: 05.01.2025).
28. Микитюк М. А. Державна охорона в Україні: адміністративно-правове регулювання: монографія. Львів. Видавництво Львівської політехніки. 2018. 472 с.
29. Скриньковський Р. М., Козяр Р. Я., Петков С. В., Хитра О. Л., Комісаров О. Г. Державна охорона посадових осіб в Україні в умовах воєнного стану. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки». 2023. № 5(63). С. 109–119. doi: <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2023-5-8867>.
30. Лаврьонов Р. П. Військова безпека: аналіз стану трансформації системи управління. Київський часопис права. 2022. № 4. С. 149–156. doi: <https://doi.org/10.32782/kjp/2022.4.23>.
31. Скриньковський Р. М., Петков С. В., Копотун І. М. Економіка Збройних Сил України як складова частина оборонної економіки держави. Актуальні проблеми науки і практики у світлі євроінтеграції, глобалізації і сталого розвитку: Тези доповідей (м. Львів, 10.05.2024 р.) / Львівський університет бізнесу та права. Львів, 2024. С. 75–80. doi: <https://doi.org/10.5281/zenodo.12167472>.
32. Мобілізація та мобілізаційна підготовка в Україні після 18 травня 2024 року: загальне правове регулювання; юридичний статус суб'єктів правовідносин; основні організаційні питання; юридична відповідальність за порушення законодавства; особливості правозастосування у період воєнного стану / Укл.: Алієв Р. В., Вітвицький С. С., Гудима В. В., Павлюк О. О., Петков С. В., Скриньковський Р. М. та інші. Київ : ВД «Професіонал», 2024. 468 с.
33. Мобілізація в Україні після 18 травня 2024 року. Окремі аспекти: базова військова підготовка або служба; мобілізація жінок; відповідальність за порушення законодавства у сфері військового обліку і мобілізації; порядок виїзду закордон після 18 травня 2024 року; окремі аспекти бронювання військовозобов'язаних / Укл.: Алієв Р. В., Вітвицький С. С., Гудима В. В., Павлюк О. О., Петков С. В., Скриньковський Р. М. та інші. Київ : ВД «Професіонал», 2024. 442 с.
34. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки» : Указ Президента України від 28.12.2021 р. № 685/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text> (дата звернення: 05.01.2025).

35. Ковалів М. В., Єсімов С. С., Ярема О. Г. *Інформаційне право України*. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 416 с.
36. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. Будапешт, 5 грудня 1994 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_158#Text (дата звернення: 05.01.2025).
37. Тищенко К. Зеленський розповів, як підписантам Будапештського меморандуму було «похеру» на Україну. *Матеріали інтернет-видання «Українська правда»*. 05.01.2025. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2025/01/5/7492138/> (дата звернення: 05.01.2025).
38. Пархоменко-Куцевіл О. Теоретичні засади формування та розвитку воєнної безпеки України. *Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис*. 2023. № 28. С. 367–371. doi: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2023.28.53>.
39. Нижник Т. РФ не збирається закінчувати війну й буде робити все, щоб Зеленський не дожив до її завершення, — Портников. *Матеріали інтернет-видання ESPRESO.TV*. 04.01.2025. URL: <https://espresso.tv/viyna-z-rosiyeu-rf-ne-zbiraetsya-zakinchuvati-viynu-i-bude-robiti-vse-shchob-zelenskiy-ne-dozhiv-do-ii-zavershennya-portnikov> (дата звернення: 05.01.2025).
40. Кравченко О. Зеленський про Путіна: «Люди гинуть, а йому «цікаво»... Довбойоб». *Матеріали інтернет-видання LB.UA*. 19.12.2024. URL: https://lb.ua/news/2024/12/19/651166_zelenskiy_pro_putina_lyudi_ginut.html (дата звернення: 05.01.2025).
41. Про Заяву Верховної Ради України «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні»: Постанова Верховної Ради України від 14.04.2022 р. № 2188-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2188-20#Text> (дата звернення: 05.01.2025).

References

1. *Natsionalna bezpeka Ukrainy v umovakh voiennoho stanu: zahalna kharakterystyka kontseptsii; mizhnarodnyi aspekt; normatyvne rehuliuвання; sudova praktyka* / Ukl.: Aliiev R. V., Dzhus O. A., Kopotun I. M., Koropatnik I. M., Myktyuk M. A., Pavliuk O. O., Petkov V. P., Petkov S. V., Skrynkovskyy R. M., Shamrai B. M., Yurkov A. V. Kyiv: VD «Profesional», 2024. 480 s.
2. Hvoz V. I. *Voienno rozvidka Ukrainy na zlami druho tysiacholittia*. Kyiv: Borysfen Intel, 2017. 320 s.
3. Horbulin V. *Yak nam peremohty Rosiiu u viini maibutnoho*. Kyiv: Brait-Buks, 2021. 248 s.
4. Zaluzhnyi V. F., Shaptala S. O. Reformuvannya voiennoi orhanizatsii derzhavy: transformatsiia zavdan i funktsii Ministerstva oborony Ukrainy ta Heneralnoho shtabu Zbroinykh Syl Ukrainy. *Nauka i oborona*. 2021. № 4. S. 4–12. doi: <https://doi.org/10.33099/2618-1614-2021-17-4-4-12>.
5. Shopina I. M. Predmet prava natsionalnoi bezpeky ta viiskovoho prava. *Analitichno-porivnialne pravoznavstvo*. 2021. № 4. S. 223–227. doi: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2021.04.39>.
6. Bohutskyi P. P. *Teoretychni osnovy stanovlennia i rozvytku prava natsionalnoi bezpeky Ukrainy*: avtoref. dys. ... d-ra yuryd. nauk: 12.00.01 / Naukovo-doslidnyi instytut informatyky i prava Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy. Kyiv, 2020. 40 s.
7. Izbash K. S., Dereviankin S. L. Natsionalna bezpeka Ukrainy v umovakh voiennoho stanu: suchasnyi stan. *Pivden-noukrainskyi pravnychi chasopys*. 2024. № 1. S. 213–217. doi: <https://doi.org/10.32850/sulj.2024.1.34>.
8. *Ukraina pid chas rosiisko-ukrainskoi viiny 2014–2023 rr.: geneza natsionalnoi stiikosti kriz pryzmu naukovykh doslidzhen*: monohrafiia / Vanovska I. M., Dzhus O. A., Iliashko O. O., Kopotun I. M., Koropatnik I. M., Pervak I. O., Petkov S. V., Popkov B. O., Skriabin O. L., Stetsiuk S. P., Skrynkovskyy R. M., Sopilnyk L. I., Trubchaninov M. A., Khan Ye. V., Shemchuk V. V.; za zah. red. B. Popkova, S. Petkova. Kyiv: Vydavnytstvo Lira-K. 2023. 272 s.
9. Voluiko O. M., Sharko D. V., Vakarov V. V. Realizatsiia voiennoi polityky yak funktsiia ta napriam diialnosti derzhavy. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. 2024. № 4. S. 32–35. doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-4/3>.
10. Skrynkovskyy R. M. Upravlinnia derzhavnoi okhorony Ukrainy yak viiskove formuvannya: postanovka pytannia. *Uspikhy i dosiahnennia u nautsi*. 2024. № 8(8). S. 178–191. doi: [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-8\(8\)-178-191](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-8(8)-178-191).
11. Skrynkovskyy R. M. Upravlinnia derzhavnoi okhorony Ukrainy u zahalnoderzhavnii systemi natsionalnoho sprotyvu. *Naukovi innovatsii taпередovi tekhnologii*. 2024. № 11(39). S. 671–681. doi: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-11\(39\)-671-681](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-11(39)-671-681).
12. Skrynkovskyy R. M. Upravlinnia derzhavnoi okhorony Ukrainy yak subiekt natsionalnoi systemy zakhystu krytychnoi infrastruktury Ukrainy. *Naukovi innovatsii taпередovi tekhnologii*. 2024. № 10(38). S. 307–316. doi: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-10\(38\)-307-316](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-10(38)-307-316).
13. Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 21.06.2018 r. № 2469-VIII (iz zminamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (date of access: 05.01.2025).
14. Kovaliv M. V., Ivakha V. O. Voienno bezpeka yak chynnyk stabilnosti suspilstva. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. Serii yurydychna*. 2015. Vyp. 3. S. 124–132. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/1903> (date of access: 05.01.2025).
15. Pro oboronu Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 06.12.1991 r. № 1932-XII (iz zminamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (date of access: 05.01.2025).

16. Pro Zbroini Syly Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 06.12.1991 r. № 1934-XII (iz zminamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text> (date of access: 05.01.2025).
17. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 25 bereznia 2021 roku “Pro Stratehiiu voiennoi bezpeky Ukrainy”: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 25.03.2021 r. № 121/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text> (date of access: 05.01.2025).
18. Konstytutsiia Ukrainy: pryiniata na piatii sesii Verkhovnoi Rady Ukrainy 28 chervnia 1996 roku (iz zminamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вп#Text> (date of access: 05.01.2025).
19. Pro mobilizatsiinu pidhotovku ta mobilizatsiiu: Zakon Ukrainy vid 21.10.1993 r. № 3543-XII (iz zminamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text> (date of access: 05.01.2025).
20. Zakon Ukrainy “Pro mobilizatsiinu pidhotovku ta mobilizatsiiu”. *Naukovo-praktychnyi komentar. Stanom na 18 travnia 2024 roku* / Za zah. red. Chubenko A. H. Kyiv: VD “Profesional”, 2024. 360 s.
21. Mobilizatsiia, viiskovy oblik, pryzov: zahalni pytannia; normatyvno-pravove rehuliuвання; subiekty pravozastosuvannia; yurydychna vidpovidalnist / Ukl.: Bodnarchuk O. H., Havryk Yu. H., Dzhus O. A., Komisarov O. H., Koropatnik I. M., Loshytskyi M. V., Mykytiuk M. A., Petkov S. V., Skrynkovskyy R. M., Shamrai B. M.; Za zah. red. Shamraia B. M. Kyiv: VD “Profesional”, 2025. 554 s.
22. Pro pravovy rehym voiennoho stanu: Zakon Ukrainy vid 12.05.2015 r. № 389-VIII (iz zminamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (date of access: 05.01.2025).
23. *Pravovy rehym voiennoho stanu v Ukraini: yurydychna sut pravovoho rehymu voiennoho stanu; obmezhenia osnovnykh prav i svobod liudyny pid chas dii voiennoho stanu; normatyvna baza ta poviazani normatyvni akty; aktualna sudova praktyka* / Ukl.: Beschastnyi V. M., Dzhus O. A., Komisarov O. H., Koropatnik I. M., Loshytskyi M. V., Mykytiuk M. A., Petkov S. V., Skrynkovskyy R. M., Shamrai B. M.; Za zah. red. Shamraia B. M. Kyiv: VD “Profesional”, 2025. 468 s.
24. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 14 veresnia 2020 roku “Pro Stratehiiu natsionalnoi bezpeky Ukrainy”: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 14.09.2020 r. № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text> (date of access: 05.01.2025).
25. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 25 bereznia 2021 roku “Pro Stratehiiu voiennoi bezpeky Ukrainy”: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 25.03.2021 r. № 121/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text> (date of access: 05.01.2025).
26. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 18 chervnia 2021 roku “Pro Stratehiiu rozvytku oboronno-promyslovoho kompleksu Ukrainy”: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 20.08.2021 r. № 372/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/372/2021#Text> (date of access: 05.01.2025).
27. Pro derzhavnu okhoronu orhaniv derzhavnoi vlady Ukrainy ta posadovykh osib: Zakon Ukrainy vid 04.03.1998 r. № 160/98-BP (iz zminamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160/98-вп#Text> (date of access: 05.01.2025).
28. Mykytiuk M. A. *Derzhavna okhorona v Ukraini: administratyvno-pravove rehuliuвання: monohrafiia*. Lviv. Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniki. 2018. 472 s.
29. Skrynkovskyy R. M., Koziar R. Ya., Petkov S. V., Khytra O. L., Komisarov O. H. Derzhavna okhorona posadovykh osib v Ukraini v umovakh voiennoho stanu. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal “Internauka”. Serii: “Iurydychni nauky”*. 2023. № 5(63). S. 109–119. doi: <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2023-5-8867>.
30. Lavronov R. P. Viiskova bezpeka: analiz stanu transformatsii systemy upravlinnia. *Kyivskiy chasopys prava*. 2022. № 4. S. 149–156. doi: <https://doi.org/10.32782/klj/2022.4.23>.
31. Skrynkovskyy R. M., Petkov S. V., Kopotun I. M. Ekonomika Zbroinykh Syl Ukrainy yak skladova chastyna oboronnoi ekonomiky derzhavy. *Aktualni problemy nauky i praktyky u svitli yevrointehratsii, hlobalizatsii i staloho rozvytku*: Tezy dopovidei (m. Lviv, 10.05.2024 r.) / Lvivskiy universytet biznesu ta prava. Lviv, 2024. S. 75–80. doi: <https://doi.org/10.5281/zenodo.12167472>.
32. Mobilizatsiia ta mobilizatsiina pidhotovka v Ukraini pislia 18 travnia 2024 roku: zahalne pravove rehuliuвання; yurydychni status subiektiv pravovidnosyn; osnovni orhanizatsiini pytannia; yurydychna vidpovidalnist za porushennia zakonodavstva; osoblyvosti pravozastosuvannia u period voiennoho stanu / Ukl.: Aliiev R. V., Vitvitskyi S. S., Hudyma V. V., Pavliuk O. O., Petkov S. V., Skrynkovskyy R. M. ta inshi. Kyiv: VD “Profesional”, 2024. 468 s.
33. Mobilizatsiia v Ukraini pislia 18 travnia 2024 roku. Okremi aspekty: bazova viiskova pidhotovka abo sluzhba; mobilizatsiia zhinok; vidpovidalnist za porushennia zakonodavstva u sferi viiskovoho obliku i mobilizatsii; poriadok vyizdu zakordon pislia 18 travnia 2024 roku; okremi aspekty broniuвання viiskovozoboviazanykh / Ukl.: Aliiev R. V., Vitvitskyi S. S., Hudyma V. V., Pavliuk O. O., Petkov S. V., Skrynkovskyy R. M. ta inshi. Kyiv: VD “Profesional”, 2024. 442 s.
34. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 15 zhovtnia 2021 roku “Pro Stratehiiu informatsiinoi bezpeky”: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 28.12.2021 r. № 685/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text> (date of access: 05.01.2025).
35. Kovaliv M. V., Yesimov S. S., Yarema O. H. *Informatsiine pravo Ukrainy*. Lviv: Lvivskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav, 2022. 416 s.
36. Memorandum pro harantii bezpeky u zviazku z pryednanniam Ukrainy do Dohovoru pro nerozpovsiudzhennia yadernoi zbroi. Budapesht, 5 hrudnia 1994 roku. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_158#Text (date of access: 05.01.2025).

37. Tyshchenko K. Zelenskyi rozpoviv, yak pidpysantam Budapeshtskoho memorandumu bulo “pokheru” na Ukrainu. *Materialy internet-viddannia “Ukrainska pravda”*. 05.01.2025. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2025/01/5/7492138/> (date of access: 05.01.2025).
38. Parkhomenko-Kutsevil O. Teoretychni zasady formuvannia ta rozvytku voiennoi bezpeky Ukrainy. *Litopys Volyni. Vseukrainskyi naukovi chasopys*. 2023. № 28. S. 367–371. doi: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2023.28.53>.
39. Nyzhnyk T. RF ne zbyraietsia zakinchuvaty viinu y bude robyty vse, shchob Zelenskyi ne dozhyv do yii zavershen-
nia, — Portnykov. *Materialy internet-viddannia ESPRESSO.TV*. 04.01.2025. URL: <https://espresso.tv/viyna-z-rosiyeyu-rf-ne-zbiraetsya-zakinchuvati-viynu-i-bude-robiti-vse-shchob-zelenskiy-ne-dozhiv-do-ii-zavershennya-portnikov> (date of access: 05.01.2025).
40. Kravchenko O. Zelenskyi pro Putina: “Liudy hynut, a yomu “tsikavo”... Dovboiob”. *Materialy internet-viddannia LB.UA*. 19.12.2024. URL: https://lb.ua/news/2024/12/19/651166_zelenskiy_pro_putina_lyudi_ginut.html (date of access: 05.01.2025).
41. Pro Zaiavu Verkhovnoi Rady Ukrainy “Pro vchynennia Rosiiskoiu Federatsiiei henotsydu v Ukraini”: Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 14.04.2022 r. № 2188-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2188-20#Text> (date of access: 05.01.2025).

УДК 343.14

Доценко Денис Дмитрович

*аспірант кафедри кримінального права та процесу
Державного податкового університету*

Dotsenko Denys

*PhD Student of the Department of Criminal Law and Procedure
State Tax University*

ORCID: 0009-0000-8524-5848

DOI: 10.25313/2520-2308-2025-1-10655

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА: СУДОВА
ЕКСПЕРТИЗА: ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

МОЖЛИВОСТІ ТА РИЗИКИ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

POTENTIALS AND RISKS OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE APPLICATION IN CRIMINAL JUSTICE

Анотація. Вступ. Сучасний світ вступив в епоху активного впровадження штучного інтелекту (далі – ШІ) та програм машинного навчання на основі ШІ в усі галузі нашого життя. Особливу увагу було приділено правничій сфері, вимоги до якої постійно зростають, навантаження на суди досягає свого піку, особливо під час кризи пандемії чи військових дій. Вагомю є й економічна складова, що вимагає скорочення витрат на державному рівні шляхом застосування нових технологій, що допоможе скоротити витрати, підняти рівень ефективності судової влади та кримінального судочинства в цілому. Активні дослідження на цю тему охопили світ за останні роки, а велика увага та гонка з розвитку ШІ та його перспективи спонукають вчених активно досліджувати це питання.

Мета. Метою статті є визначення потенціалу та можливостей використання штучного інтелекту в Україні та перспективи впровадження для кримінального судочинства й аналіз можливих ризиків. Також метою є дослідження іноземного досвіду щодо використання таких технологій у судочинстві, їх практичне значення та застереження. Також метою є складення пропозицій щодо можливого використання в Україні та необхідних для цього дій.

Матеріали і методи. Матеріали дослідження охоплюють міжнародні документи та наукові праці. Дослідження було здійснено з використанням загально-наукових методів: порівняльного, логічного, системного, узагальнення.

Результати. Проаналізовано суть штучного інтелекту та його особливості, а також визначено конкретні переваги його застосування у кримінальному судочинстві. Було досліджено питання автоматизації судових документів та оцінка використання ШІ у цьому процесі. Визначено вплив систем машинного навчання та штучного інтелекту на судочинство в інших країнах світу. Здійснено аналіз європейських нормативно-правових документів регулювання ШІ та перспективи його використання. Приділено увагу оцінці ризиків у використанні штучного інтелекту, необхідності балансування між штучним інтелектом та людиною. Зазначено конкретні дії, які необхідно впроваджувати для підготовки використання ШІ у сучасному судочинстві.

Перспективи. Подальше впровадження штучного інтелекту в кримінальне судочинство потребує розробки відповідного правового регулювання, запровадження етичних стандартів та механізмів аудиту алгоритмів. Запропоновано напрями майбутніх досліджень, зокрема аналіз впливу ШІ на рішення суддів, інтеграцію інтелектуальних систем у судову практику України та вивчення можливостей запобігання зловживанню використанням штучного інтелекту.

Ключові слова: штучний інтелект, автоматизація правосуддя, етичні ризики, машинне навчання, алгоритми штучного інтелекту.

Summary. The modern world has entered an era of active implementation of artificial intelligence (hereinafter – AI) and AI-based machine learning programs across all spheres of life. Special attention has been given to the legal sector, where increasing demands and workload on courts have reached their peak, particularly during crises such as pandemics or military conflicts. The economic aspect is also significant, requiring cost reduction at the state level through the application of new technologies. These technologies help to reduce expenses, enhance the efficiency of the judiciary, and improve criminal justice as a whole.

In recent years, active research on this topic has spread globally, while the growing focus on AI development and its potential has encouraged scholars to investigate this issue further.

Purpose. The purpose of this article is to assess the potential and opportunities for the use of artificial intelligence in Ukraine, explore the prospects for its implementation in criminal justice, and analyze potential risks. Additionally, the study aims to examine foreign experiences with such technologies in judicial practice, evaluate their practical significance, and identify key concerns. Furthermore, the article aims to develop proposals for the potential application of AI in Ukraine and outline the necessary steps for its implementation.

Materials and Methods. The research materials include international documents and academic studies. The study employs general scientific methods such as comparative, logical, systemic analysis, and generalization.

Results. The essence and specific features of artificial intelligence have been analyzed, along with the identification of its concrete benefits in criminal justice. The research also examines the automation of judicial documents and the role of AI in this process. The impact of machine learning systems and artificial intelligence on judicial procedures in other countries has been assessed. A review of European legal frameworks regulating AI and its potential applications has been conducted. Special attention has been given to evaluating the risks of AI implementation and the necessity of balancing human and artificial intelligence interaction. The article outlines specific actions required for the preparation and integration of AI into modern judicial processes.

Discussion. The further implementation of artificial intelligence in criminal justice requires the development of appropriate legal frameworks, the establishment of ethical standards, and the introduction of algorithm auditing mechanisms. The article proposes future research directions, including an analysis of AI's impact on judicial decision-making, the integration of intelligent systems into Ukraine's judicial practice, and measures to prevent the misuse of artificial intelligence.

Key words: artificial intelligence, justice automation, ethical risks, machine learning, artificial intelligence algorithms.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток технологій штучного інтелекту спричинив масштабні зміни в різних сферах суспільного життя, зокрема й у праві та судочинстві. Світ швидко вступає в епоху інформатизації усіх сферах, і судочинство стало одним з найбільш перспективних. Судова система — завжди була складною, важкою та дуже витратною, а ще дуже прийнятною до зовнішніх чинників, що іноді не було надійним. Оскільки з'явилися нові технології, то вони поступово впроваджувалися у різних країнах з перемінним успіхом. Значний прорив останніх років у сфері штучного інтелекту значно змінив ситуацію — потенціал спрощення рутинних завдань за допомогою ШІ та його аналітичні можливості не можна ігнорувати. Впровадження таких технологій несе низку викликів, що потребують належного наукового аналізу та правового регулювання. Однією з ключових проблем є мала база досліджень щодо належного нормативно-правового регулювання ШІ у сфері судочинства, це не є масовим та основа лише закладається. Не менш важливим є питання ризиків використання штучного інтелекту, зокрема етичних, адже це покладає сумнів на можливості суддів здійснювати свою діяльність, тому ретельне дослідження цих ризиків стало проблемою чималої кількості досліджень. Ще однією проблемою є обмежена практика використання штучного інтелекту в судочинстві на офіційному рівні, у той час як в багатьох інших країнах цей етап давно пройдений і ШІ активно використовується на практиці в різноманітних сферах.

Необхідність подальших досліджень з метою виявлення усіх можливостей та співставлення з потенційними ризиками є основою для прийняття рішень щодо штучного інтелекту й формування плану його впровадження у здійснення судочинства усіма сто-

ронами процесу задля переваг ефективності, часу та навантаження на суди.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання розвитку ШІ та перспектив його використання у судочинство стало предметом багатьох досліджень за останні роки. Цей напрям є надзвичайно актуальним та охоплює різні галузі та напрями, тому розвивається доволі активно. Серед українських авторів Михайлов В. О., Ліхтанська А. П. розглянули практичне застосування штучного інтелекту у кримінальному провадженні та запропонували ідеї щодо їх застосування в Україні [1]. Борщенко В. В. дослідила можливі перспективи та сучасний стан застосування інформаційних технологій, зокрема штучного інтелекту [2]. В свою чергу Барабаш О. О. проаналізувала питання викликів та завдань, які постають перед державою для впровадження подібних інформаційних технологій [4]. Белов Д. М., та Белова М. В. дослідили тему можливостей штучного інтелекту та етичної сторони цього процесу з великою кількістю пропозицій щодо їх удосконалення [5]. Changqing Shi., та Bin Li., проаналізували практичну значущість штучного інтелекту на практиці в Китаї та про систему «Smart Court», що має практичну цінність [6]. Актуальна тема справедливості та гарантування цієї чесноти в епоху штучного інтелекту в судочинстві дослідив Габіні І. І., робота якого піддає певній критиці необережне застосування штучного інтелекту [7]. Удовенко Ж. В., Басиста І. В. проаналізували використання штучного інтелекту у кримінальному провадженні та протиріччя такого застосування [8]. Значущою є робота Шемчушенко В. щодо штучного інтелекту з нормативними та практичними прикладами його застосування та перспектив використання [9]. Крицька І. О. у своїй роботі ж розглянула базові євро-

пейські стандарти використання штучного інтелекту у судочинстві [10].

Формулювання цілей. Метою статті є дослідження перспектив та можливостей використання технологій штучного інтелекту для кримінального судочинства, яку практичну користь це принесе як учасникам судового процесу, самому суду та державі в цілому. Важливим є оцінка ризиків, ознайомлення з альтернативними точками зору для висвітлення проблемних елементів та їх порівняння з перевагами та виявлення наявних проблем для застосування таких технологій на практиці та які ризики вони несуть. Необхідною метою є опрацювання іноземних джерел, та складання ініціатив та ідей для практичного впровадження в Україні.

Виклад основного матеріалу. Активне впровадження штучного інтелекту змусило світ змінюватися та йти шляхом використання новітніх технологій практично у всіх сферах життєдіяльності. Постійне зростаюче навантаження на суди та світові кризи спонукають світ шукати способи оптимізації здійснення судочинства за допомогою технологій, а проривні дослідження штучного інтелекту лише посилюють це з новою силою.

Штучний інтелект — це набір наукових методів, теорій та технік, метою яких є відтворення когнітивних здібностей людини за допомогою машини [1]. ШІ має доступ до використання великої кількості даних та обчислень, а також вміє певною мірою оцінювати, аналізувати та вчитися на отриманій інформації, що робить його надзвичайно перспективним продуктом для оптимізації процесів, на які потрібна велика кількість людських ресурсів. Проблема збільшення ефективності та мінімізації як матеріальних, так і часових витрат є ключовою при дослідженні впровадження новітніх технологій у судочинство. Досвід застосування ШІ у судочинстві все ще можна вважати незначним, але чимало вчених зазначають великий потенціал для судочинства у майбутньому. У зв'язку з швидкоплинним розвитком інформаційних технологій та окремого елемента, яким є ШІ — якість та форми кримінального судочинства ще невідомі, але необхідність досліджень на тему впровадження ШІ та нейромереж для допомоги при здійсненні судочинства у кримінальних справах та інших галузях є необхідними для майбутнього [2]. ШІ та нейромережі в цілому можна вважати найбільш актуальними з можливих інструментів для вдосконалення судочинства.

Підтвердженням майбутнього штучного інтелекту стало прийняття Етичної Хартії про використання штучного інтелекту у судовій системі та її середовищі (англ. European ethical Charter on the use of Artificial Intelligence in judicial systems and their environment), що була запроваджена Європейською комісією з Ефективності правосуддя Ради Європи. У ній було закріплено 5 принципів щодо використання штучного інтелекту під час здійснення правосуддя:

- принцип дотримання основних прав людини при використанні штучного інтелекту (що унеможливають пряме або опосередковане порушення конвенції про захист персональних даних);
- принцип недискримінації, а саме запобігання розвитку будь-якої дискримінації між окремими особами чи групами осіб;
- принцип якості та безпеки, який стосується обробки судових рішень і даних у безпечному технологічному середовищі;
- принцип «під контролем користувача» (учасник судового процесу повинен бути проінформований зрозумілою мовою про всі процесуальні аспекти та про можливості й функції штучного інтелекту відповідно до статті 6 Європейської Конвенції прав людини та основоположних свобод (ЄКПЛ);
- принцип прозорості, неупередженості та справедливості [3].

Щодо потенційного застосування штучного інтелекту, то програми штучного інтелекту можуть застосовуватись як допоміжний інструмент, що сприяє пошуку, аналізу та систематизації необхідної інформації. Також штучний інтелект може виконувати відповідні функції — це, скажімо, допомога у складанні документів; аналіз (прогноз, оцінна функція); врегулювання суперечок у режимі онлайн; пошукова функція тощо [4]. Теоретично, ШІ має надзвичайно високий потенціал використання у судочинстві: від спрощення рутинної роботи та пошуку інформації до власного аналізу обставин справи та допомоги з пошуком судової практики в цих справах і формуванні рішень. Важливою частиною ШІ є машинне навчання, за допомогою якого він може аналізувати великі бази даних та на їх основі прогнозувати можливі рішення та формувати типовий текст того чи іншого документу, що значно спростить роботу усім учасникам процесу.

Використання ШІ для автоматизації судових процесів є однією з тенденцій у розвитку судочинства. Використання технологій штучного інтелекту та його особливостей, таких як: машинне навчання, бази даних, обробка природної мови та автоматичне прийняття рішень є критично важливими для автоматизації певних етапів судових процесів. Одна з основних проблем судової системи — значне навантаження на суддів через велику кількість справ. Час витрачається не тільки на розгляд матеріалів, але й на підготовку процесуальних документів. Часовий ресурс фахівців у цьому питанні — є критично важливим ресурсом для здійснення ефективного судочинства, і можливість значно його скоротити на більшості етапів — є пріоритетом. Одним з основних напрямків автоматизації є обробка та аналіз великого обсягу правової інформації, такої як судові рішення, законодавство, прецеденти та інші юридичні джерела. Системи ШІ можуть використовувати алгоритми машинного навчання для аналізу тексту та виявлення закономірностей у судових рішеннях і це

дозволить забезпечити швидкий доступ до інформації, а також проводити аналіз судової практики для прийняття обґрунтованих рішень [5]. Застосування штучного інтелекту в автоматизації та судовому процесі дозволяє значно підвищити ефективність роботи суддів, адвокатів та інших учасників процесу. Алгоритми ШІ можуть автоматизувати рутинні дії, допомагати в аналізі доказової бази та навіть прогнозувати можливі рішення суду на основі аналогічних справ. Це особливо актуально для кримінального судочинства, де точність, швидкість та об'єктивність відіграють ключову роль.

Якщо говорити про автоматизацію процесів за допомогою штучного інтелекту, то найбільш ймовірною перевагою від використання ШІ при здійсненні судочинства буде допомога зі складанням та обробкою інформації різноманітних документів. Судова система стикається з великою кількістю процесуальних документів, які потребують стандартного оформлення, такими як: ухвали, рішення, обвинувальні акти, вирoki суду та постанови. Підготовка подібних документів займає значну частину часу суддів та їхніх помічників. Треба зауважити, що здебільшого вони мають типовий зміст, який змінюється лише у певних деталях, і саме це відкриває можливості для використання ШІ як інструменту, що здатний аналізувати інформацію та алгоритми з відповідних баз даних, для автоматичного створення шаблонів документа з урахуванням специфіки справи. В такому випадку це значно полегшить роботу суддям та їх помічникам, збільшить ефективність робочого часу працівників та підвищить ефективність здійснення судочинства в цілому. Подібні інструменти зможуть значно полегшити надмірне навантаження на суди, з якими вони стикаються останні роки.

Оскільки штучний інтелект базується на машинному навчанні, то цю його особливість можна використовувати для того, щоб надати йому велику кількість інформації та навчити його виконувати завдання відповідно до певних вимог та алгоритмів. Наприклад, ШІ зможе аналізувати базу судових рішень та визначати основні елементи і на основі цього створити набір шаблонів для кожного типу документа, а у той же час суддя або його помічники введуть основну інформацію про справу для автоматичної генерації тексту відповідно до правових норм. Звісно, не можна віддати це все виключно ШІ, адже це лише інструмент, а не остання інстанція, і суддя все одно має переглядати документ та вносити відповідні корективи, але переваги такого способу підуть лише на користь. Виділяючи головні переваги подібної автоматизації, то це:

- економія часу (скорочення часу на підготовку стандартних документів дозволить суддям більше зосередитися на аналізі справи, а не на технічній частині, яка полягає в оформленні рішень, а також значно зменшить видатки судової адміністрації за рахунок прискорення судочинства);

- мінімізація помилок (використання шаблонів та перевірених правових формулювань мінімізує ймовірність технічних помилок або невідповідність законодавству);
- забезпечення єдності судових справ (алгоритми можуть аналізувати рішення в подібних справах і рекомендувати відповідні формулювання, а також мінімізують ризик суттєвих розбіжностей у підходах до однакових справ);
- прозорість та відкритість (автоматизована система дозволить зберігати всі версії документів та відслідковувати внесені зміни, що може бути важливим для аудиту судових рішень).

Автоматизація судових процесів з допомогою ШІ може мати деякі переваги, такі як підвищена швидкість та ефективність прийняття рішень, зменшення людських помилок та більш об'єктивний підхід до судових процесів. ШІ може швидко аналізувати великий обсяг інформації та виявляти недоліки чи суперечності в судових рішеннях, що сприяє посиленню справедливості та постійності в правосудді [4]. ШІ як інструмент може виявитися надзвичайно корисним інструментом для трансформації судової системи та зможе надати значну кількість переваг як у ефективності, так і в прозорості.

Деякі країни вже активно використовують ШІ для формування текстів та різноманітних документів. Так наприклад у Китаї діє система «Smart Court» — вона аналізує юридичні норми, попередні справи та автоматично формує текст рішень. Ця система спрямована на забезпечення швидкого та справедливого судочинства для великого населення в умовах швидкого економічного зростання. Також система використовує штучний інтелект для автоматичного відбору судових справ та надає рекомендації щодо законів та нормативно-правової бази, а також практики їх застосування [6].

Існують й інші можливості використання ШІ у судочинстві. При достатньому розвитку ШІ може допомогти адвокатам швидко знаходити та аналізувати релевантну юридичну інформацію, таку як законодавство, судова практика, договори, статті. ШІ також може генерувати та перевіряти юридичні документи, такі як позови, контракти, запити, відповіді. ШІ може надавати адвокатам та клієнтам юридичні поради та рекомендації на основі аналізу їх ситуації та правового становища. ШІ може також допомогти адвокатам підготуватися до судових процесів, прогнозуючи можливі рішення суду [7]. ШІ дуже зручний інструмент, адже дає можливість проаналізувати минулі подібні справи та видати оціночний прогноз з рекомендаціями на основі інформаційної бази подібних рішень, хоч остаточне рішення все ще буде за суддею. Таким чином на основі судової практики та чинного законодавства ШІ буде здатний прогнозувати приблизний результат розгляду справ та допомагати у плануванні судових стратегій. Подібні можливості хоч і не замінять суддю, але посилять

контроль і зменшати корупційні ризики, адже у будь-який момент штучний інтелект зможе сформулювати статистику прийнятих рішень певного судді. Подібні алгоритми можуть зменшити вплив людських упреждень на судові рішення, особливо у випадках, де рішення залежать від суб'єктивних оцінок.

Існують й альтернативні думки та рішення, де прогнозування рішень суду ШІ визначається як шкідливим для судочинства. Так, у Франції введена кримінальна відповідальність за аналіз судової практики, що дозволяє спрогнозувати, яке рішення у справі може винести суддя. Ці поправки до законодавства були прийняті під тиском суддівського корпусу, аргументуючи це тим, що судові рішення використовуються для аналізу моделі поведінки конкретного судді, тим самим порушуючи його особисті права [8]. Відповідно до цього можна зробити висновок, що за всіма перевагами ШІ приховуються приховані ризики, які неодмінно треба враховувати.

У США в свою чергу теж є спеціальні програми, що використовуються для відповідного прогнозування, зокрема для обрання запобіжного заходу. Дослідники зі Стенфордського університету (Stanford Computational Policy Lab) розробили алгоритм, який асистує судді під час обрання запобіжного заходу для підсудного: тримання під вартою або застава. Програма розглядає велику кількість інформації з бази даних, після чого аналізує її та видає відповідну інформацію та висновки залежно від категорії справи, її особливостей та судової практики відповідно до законодавства. Так, виявилось, що окремі судді дають виходити під заставу набагато частіше ніж інші в аналогічних справах. Програма дає змогу оцінити ці ризики й тримати під вартою меншу кількість осіб, не наражаючи громадськість на небезпеку, або навпаки стимулювати більш жорсткий запобіжний захід відповідно до судової практики з цією ж метою [9]. Звісно, це лише рекомендації, які зможуть надавати судді відповідну статистику для обґрунтування рішення, але не прийняти його за нього.

Одним з найголовніших ризиків використання ШІ у судочинстві є те, що його використання може впливати на принципи правосуддя та справедливості. Оскільки алгоритми машинного навчання ґрунтуються на базах даних, то вони можуть бути під впливом як зовнішнього втручання, так і просто спотворити ту чи іншу ситуацію, під впливом хибних суджень, і наприклад дискримінувати певну групу населення за ознаками сухої статистики, що не відповідатиме правовим цінностям.

Помилки або неточності у вихідних даних можуть призвести до неправильних або несправедливих рішень. Тому необхідно розробити механізми перевірки та підтвердження якості даних, що використовуються ШІ в судочинстві. Крім того, важливо забезпечити можливість контролю та перевірки роботи систем ШІ, а також право на оскарження рішень, прийнятих з їхньою участю [5]. Оскільки штучний

інтелект не є людиною, то він не повинен стояти вище за людину у прийнятті рішень, і саме в якісному контролі використання ШІ є головний ризик його використання у судочинстві. Звісно, ШІ — це надзвичайно корисний інструмент, впровадження якого є не відворотним. В розробці пропозицій щодо їх впровадження є необхідним збереження балансу між автоматизацією та роллю людини.

Прогнози та оцінка ризиків, зроблені системою ШІ, не повинні мати обов'язкового значення та мають бути оцінені суддею на рівні з іншою наявною в матеріалах кримінального провадження інформацією. При цьому застосування результатів функціонування інструментів ШІ має бути повністю контрольоване з боку людини ще до його реалізації, а не пост-фактум у ході подальшої перевірки [10]. Людський фактор, такий як професійний розсуд та моральні погляди має залишатися важливою складовою судочинства і його основою, а ШІ хоч і має великий потенціал у скороченні часових витрат та контролі, повинен лишатися саме допоміжним інструментом який допомагає суддям здійснювати обов'язки більш ефективно і об'єктивно, а не замінити їх повністю.

Забезпечення чіткого нормативно-правового регулювання повинно бути пріоритетом розробки в Україні. Створення відповідних законів та політик, а також принципів та обмежень у сфері використання ШІ усіма учасниками процесу повинно враховувати етичні, соціальні, правові та технологічні аспекти. Наймовірно важливим при цьому буде зробити так, щоб обмеження та контроль йшли лише на користь, а не пригнічували розвиток та запровадження нових технологій типу ШІ у судочинстві.

Розглядаючи питання впровадження та використання ШІ в Україні, то повинні включатися та оцінюватися різноманітні фактори. ШІ — це дуже витратна справа, тому заради більшої якості та ефективності об'єктивно необхідна співпраця з іноземними компаніями чи навіть на державному рівні задля їх поступового впровадження. З того, що можливо зробити у найближчі роки, це:

- розробка законодавчих змін (визначення статусу документів, створених за допомогою ШІ, а також чітке регламентування сфер застосування);
- спроби впровадження пілотних проектів у судах (запровадження тестових програм для оцінки ефективності на практиці та збирання статистичних даних для подальшого удосконалення і аналіз алгоритмів та практики на основі ШІ);
- організація тренінгів для суддів та юристів (створювати цілі програми навчання та застосування ШІ у роботі заради збільшення ефективності та підготовки до майбутніх змін);
- впровадження нових модулів до єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи — ЄСІТС (є можливим створення нових модулів для тестування відповідних програм та можливостей

як у сфері аналізу практики, так і інтеграція з базами судових рішень для аналізу та машинного навчання).

Висновки. Використання ШІ у кримінальному судочинстві є важливим кроком на шляху до модернізації судової системи та інтеграції у майбутнє. Потенціал у ШІ є неймовірним, та може досягнути значного прогресу у підвищенні ефективності, оперативності та відкритості судового процесу. Це дозволить автоматизувати рутинні завдання та сприяє більш швидкому аналізу доказів, напівавтоматичному складанню процесуальних документів та покращить якість судових рішень відповідно до судової практики і мінімізує корупційний вплив або помилку через людський фактор.

Застосування алгоритмів ШІ у кримінальному судочинстві може значно спростити роботу суддів, прокурорів та адвокатів — дозволяючи швидко аналізувати та обробляти велику кількість інформації, допоможе стандартизувати процесуальні документи та підвищити рівень юридичної аргументації. Разом і з тим, існують очевидні ризики їх застосування, що неодмінно приводить до вивчення питання контролю та запобіжних заходів, але не перекреслюють усі переваги потенційного застосування. Застосування ШІ — це ключ до нової історії здійснення судочинства, де більшу частину роботи буде покладено на програму, а люди будуть відповідальні за перевірку цієї роботи та кінцевий вердикт, що принесе значну користь для контролю та незалежності судової системи у майбутньому.

Література

1. Михайлов В. О., Ліхтанська А. П. Практичне застосування штучного інтелекту у кримінальному провадженні. *Dictum Factum*. 2024. № 1(15). С. 120–125. URL: <https://df.duit.in.ua/index.php/dictum/article/view/321/288> (дата звернення: 08.01.2025).
2. Борщенко В. В. Інформаційні технології в судочинстві: сучасний стан та перспективи. *Вісник Одеського національного університету. Правознавство*. 2024. Т. 26, № 1. С. 7–11. URL: <https://journals.visnyk-onu.od.ua/index.php/law/article/view/471/461> (дата звернення: 08.01.2025).
3. Рада Європи. Етична хартія про використання штучного інтелекту в судових системах та їх середовищі. URL: <https://rm.coe.int/ethical-charter-en-for-publication-4-december-2018/16808f699c> (дата звернення: 09.01.2025).
4. Барабаш О. О. Цифровізація правосуддя у контексті впровадження системи е-Суд: виклики та завдання. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ (серія юридична)*. 2023. № 1. С. 57–66. URL: <http://journals.lvduvs.lviv.ua/index.php/law/article/view/564/558> (дата звернення: 09.01.2025).
5. Белов Д. М., Белова М. В. Штучний інтелект у судочинстві та судових рішеннях. *Науковий вісник ужгородського національного університету. Серія Право*. 2023. № 78. С. 315–320. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/56467> (дата звернення: 14.01.2025).
6. Changqing Shi., Bin Li. The Smart Court — A New Pathway to Justice in China. *International Journal For Court Administration*. URL: <https://iacajournal.org/articles/367/files/submission/proof/367-1-1754-2-10-20210311.pdf> (дата звернення: 22.01.2025).
7. Габіні І. І. Судочинство в епоху штучного інтелекту: гарантування справедливості в епоху інформаційних технологій. *Львівський Державний Університет внутрішніх справ. Збірник тез*. 2024. С. 55–59. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/7424/1/15_03_2024.pdf#page=55 (дата звернення: 22.01.2025).
8. Удовенко Ж. В., Басиста І. В., Використання штучного інтелекту у кримінальному провадженні: ілюзія чи реальність. 2024. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c84d2676-9629-40ca-b064-a72176a52501/content> (дата звернення: 22.01.2025).
9. Шемчушенко В. Штучний інтелект у правосудді. 2024. URL: <https://cedem.org.ua/analytics/shtuchnyj-intelekt-pravosuddia/> (дата звернення: 23.01.2025).
10. Крицька І. О. Недискримінація, транспарентність і субсидіарність як базові європейські стандарти використання технологій штучного інтелекту в кримінальному судочинстві. 2023. URL: <https://elar.naiau.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/5b64cf5c-b6db-4ae3-b371-ed948dc32224/content> (дата звернення: 23.01.2025).

References

1. Mykhailov V. O., Likhtanska A. P. Praktychne zastosuvannya shtuchnoho intelektu u kryminalnomu provadzheni. *Dictum Factum*. 2024. № 1(15). S. 120–125. URL: <https://df.duit.in.ua/index.php/dictum/article/view/321/288> [in Ukrainian].
2. Borshchenko V. V. Informatsiini tekhnolohii v sudochynstvi: suchasnyi stan ta perspektyvy. *Visnyk Odeskoho nationalnoho universytetu. Pravoznavstvo*. 2024. T. 26, № 1. S. 7–11. URL: <https://journals.visnyk-onu.od.ua/index.php/law/article/view/471/461> [in Ukrainian].
3. Rada Yevropy. Etychna khartiia pro vykorystannia shtuchnoho intelektu v sudovykh systemakh ta yikh seredovyshchi. URL: <https://rm.coe.int/ethical-charter-en-for-publication-4-december-2018/16808f699c> [in Ukrainian].

4. Barabash O.O. Tsyfrovizatsiia pravosuddia u konteksti vprovadzhennia systemy e-Sud: vyklyky ta zavdannia. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav (seriia yurydychna)*. 2023. № 1. S. 57–66. URL: <http://journals.lvduvs.lviv.ua/index.php/law/article/view/564/558> [in Ukrainian].
5. Bielov D.M., Bielova M.V. Shtuchnyi intelekt u sudochynstvi ta sudovykh rishenniakh. *Naukovyi visnyk uzhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia Pravo*. 2023. № 78. S. 315–320. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/56467> [in Ukrainian].
6. Changqing Shi., Bin Li. The Smart Court — A New Pathway to Justice in China. *International Journal For Court Administration*. URL: <https://iacajournal.org/articles/367/files/submission/proof/367-1-1754-2-10-20210311.pdf>.
7. Habini I.I. Sudochynstvo v epokhu shtuchoho intelektu: harantuvannia spravedlyvosti v epokhu informatsiinykh tekhnolohii. *Lvivskyi Derzhavnyi Universytet vnutrishnikh sprav. Zbirnyk tez*. 2024. S. 55–59. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/7424/1/15_03_2024.pdf#page=55 [in Ukrainian].
8. Udovenko Zh.V., Basysta I.V., Vykorystannia shtuchoho intelektu u kryminalnomu provadzhenni: iliuziia chy realnist. 2024. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c84d2676-9629-40ca-b064-a72176a52501/content> [in Ukrainian].
9. Shemchushenko V. Shtuchnyi intelekt u pravosuddi. 2024. URL: <https://cedem.org.ua/analytics/shtuchnyj-intelekt-pravosuddia/> [in Ukrainian].
10. Krytska I.O. Nedyskryminatsiia, transparentnist i subsydiarnist yak bazovi yevropeiski standarty vykorystannia tekhnolohii shtuchoho intelektu v kryminalnomu sudochynstvi. 2023. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/5b64cf5c-b6db-4ae3-b371-ed948dc32224/content> [in Ukrainian].

УДК 343.5

Юр'єв Денис Сергійович

*старший викладач кафедри кримінального процесу та стратегічних розслідувань
Дніпровський державний університет внутрішніх справ*

Yuryev Denys

*Senior Lecturer of the Department of Criminal Procedure and Strategic Investigations
Dniprovsk State University of Internal Affairs*

ORCID: 0000-0002-7251-9114

DOI: 10.25313/2520-2308-2025-1-10621

ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО ВКЛЮЧАЮТЬ РОЗКРАДАННЯ МАЙНА НА ПІДПРИЄМСТВАХ МЕТАЛУРГІЙНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ, ВЧИНЕНИХ СЛУЖБОВИМИ ОСОБАМИ

THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF PRE-JUDICIAL INVESTIGATION OF OFFENCES INCLUDING THE MISREPRESENTATION OF PROPERTY AT METALLURGICAL INDUSTRY ENTERPRISES COMMITTED BY OFFICIALS

Анотація. Стаття присвячена теоретико-практичним аспектам досудового розслідування злочинів, пов'язаних із розкраданням майна на підприємствах металургійної промисловості, скоєних службовими особами. Проаналізовано особливості проведення слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій, спрямованих на виявлення та документування злочинів такого характеру.

Розглянуто інноваційні підходи, включаючи аудіо- та відеоконтроль, спостереження за особами, зняття інформації з електронних комунікаційних мереж, а також методи забезпечення конфіденційності та законності зібраних доказів. Окрему увагу приділено питанням використання сучасних технологій і технічних засобів у процесі розслідування.

Виділено ключові аспекти організації слідчих дій, серед яких ефективне планування, документування результатів та міжвідомча співпраця. Висновки статті підкреслюють важливість комплексного підходу до розслідування економічних злочинів у металургійній галузі та необхідність вдосконалення правових і технічних механізмів протидії таким правопорушенням.

Вступ. Економічна стабільність держави значною мірою визначається ефективністю функціонування її ключових галузей промисловості, які забезпечують розвиток національної економіки, формування бюджету та зміцнення позицій на міжнародній арені. Серед таких галузей металургійна промисловість займає одне з провідних місць, будучи джерелом значних валютних надходжень, робочих місць та технологічного прогресу. Водночас, через високу вартість продукції та стратегічну важливість металургійні підприємства нерідко стають об'єктами злочинних посягань, що негативно впливає на їхню стабільність і конкурентоспроможність.

Особливу небезпеку становлять злочини, пов'язані із розкраданням майна службовими особами, які використовують свої посадові повноваження та доступ до критично важливих ресурсів для власного збагачення. Такі правопорушення не лише завдають значних матеріальних збитків, але й підривають довіру до управлінських структур, створюючи умови для поширення корупції та неефективного управління. Злочинна діяльність у цій сфері може включати легалізацію незаконно отриманих доходів, маніпуляції з фінансовою документацією, а також створення складних злочинних схем із залученням інших осіб або організацій.

Актуальність вивчення цієї проблеми посилюється у сучасних умовах, коли економічні ресурси є вкрай важливими для забезпечення обороноздатності, відновлення інфраструктури та розвитку держави в цілому. Ефективне попередження та розслідування злочинів у металургійній промисловості потребує впровадження сучасних методів досудового роз-

слідування, зокрема використання негласних слідчих (розшукових) дій, аудіо- та відеоконтролю, а також зняття інформації з електронних комунікаційних мереж.

Таким чином, дослідження особливостей досудового розслідування правопорушень, пов'язаних із розкраданням майна на підприємствах металургійної галузі, є надзвичайно важливим як з точки зору теоретичних аспектів кримінального права, так і з практичної точки зору забезпечення належного рівня правопорядку у стратегічно важливих секторах економіки.

Метою дослідження є визначення теоретичних і практичних аспектів досудового розслідування правопорушень, пов'язаних із розкраданням майна на підприємствах металургійної промисловості, скоєних службовими особами.

Матеріали і методи. Матеріали і методи. У процесі дослідження використано нормативно-правові акти України, які регулюють проведення досудового розслідування, зокрема слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій, а також документи, що стосуються боротьби з економічними злочинами у металургійній промисловості. Джерелами емпіричних даних стали практичні матеріали правоохоронних органів, судова практика та результати проведення розслідувань у галузі металургії.

Теоретичну основу дослідження становлять праці вітчизняних та зарубіжних науковців, які спеціалізуються на вивченні економічної злочинності, кримінального процесу та тактики слідчих дій. Особливу увагу приділено науковим роботам, що висвітлюють методологію боротьби з корупцією та розкраданням майна на стратегічно важливих підприємствах.

У ході дослідження застосовано такі методи:

1. Теоретичного узагальнення та аналізу – для вивчення особливостей організації та проведення досудового розслідування.
2. Порівняльно-правовий метод – для аналізу міжнародного досвіду розслідування злочинів у промисловій сфері.
3. Метод групування та класифікації – для систематизації видів злочинних схем і тактичних прийомів, які використовуються службовими особами у металургійній галузі.
4. Емпіричний метод – для узагальнення практичних даних, отриманих із реальних розслідувань.
5. Метод моделювання – для розробки рекомендацій щодо впровадження сучасних технологій у процес досудового розслідування.

Комбінація теоретичних та емпіричних підходів дозволила комплексно оцінити проблему та надати практичні рекомендації щодо вдосконалення процесу виявлення, розслідування та попередження злочинів у сфері металургійної промисловості.

Результати дослідження демонструють, що розкрадання майна на підприємствах металургійної промисловості, вчинені службовими особами, характеризуються високим рівнем організованості та використанням сучасних методів маскування. До таких методів належать посилення конструкцій приміщень, встановлення відеоспостереження, використання пристроїв із нульовим IMEI та часта зміна місця проживання, що значно ускладнює їх виявлення правоохоронними органами.

Ефективність розслідування цих злочинів значно підвищується завдяки застосуванню негласних слідчих дій, таких як аудіо- та відеоконтроль, спостереження за об'єктами та особами, а також зняття інформації з електронних комунікаційних мереж. Ці заходи дозволяють документувати злочинну діяльність, виявляти зв'язки між підозрюваними та збирати докази, прийнятні для судового процесу.

Впровадження сучасних технологій є важливим елементом у боротьбі зі злочинами в металургійній промисловості. Використання інноваційних технічних засобів сприяє підвищенню якості розслідування, дозволяючи фіксувати злочини в режимі реального часу, виявляти фінансові схеми та встановлювати причетність службових осіб.

Окрім технічних аспектів, дослідження підкреслює необхідність вдосконалення правових механізмів, спрямованих на посилення контролю за доступом до конфіденційної інформації, захист зібраних даних та розширення можливостей слідчих дій. Особливу увагу слід приділяти міжвідомчій співпраці, яка дозволяє ефективніше розподіляти ресурси, координувати дії та оперативно реагувати на виклики.

Впровадження інноваційних методів, таких як автоматизація аналізу даних і моніторинг фінансових потоків, створює додаткові можливості для боротьби зі злочинністю. Дослідження свідчить, що системний підхід до досудового розслідування, який базується на використанні новітніх технологій, правових удосконалень і міжвідомчої співпраці, є ключовим для ефективного подолання економічних злочинів у металургійній промисловості.

Перспективи. Перспективи досудового розслідування злочинів у металургійній промисловості включають впровадження сучасних технологій, таких як автоматизовані системи аналізу даних, новітні засоби аудіо- та відеофіксації, а також інструменти для моніторингу електронних комунікацій. Важливим напрямом є вдосконалення законодавства для адаптації до сучасних викликів і посилення захисту конфіденційної інформації.

Міжвідомча співпраця через інтеграцію інформаційних платформ сприятиме оперативнішому виявленню злочинів і фінансових схем. Комплексний підхід із акцентом на технології, правові механізми та координацію дозволить знизити рівень економічної злочинності та зміцнити безпеку підприємств.

Ключові слова: досудове розслідування, розкрадання майна, металургійна промисловість, службові особи, негласні слідчі дії, аудіо- та відеоконтроль, електронні комунікації, економічна злочинність, інноваційні технології, міжвідомча співпраця.

Summary. The article is devoted to the theoretical and practical aspects of the pre-trial investigation of crimes related to the theft of property at enterprises of the metallurgical industry, committed by officials. Peculiarities of conducting investigative and covert investigative (search) activities aimed at detecting and documenting crimes of this nature are analyzed.

Innovative approaches are considered, including audio and video monitoring, surveillance of individuals, removal of information from electronic communication networks, as well as methods of ensuring confidentiality and legality of collected evidence. Particular attention is paid to the use of modern technologies and technical means in the investigation process.

The key aspects of the organization of investigative actions are highlighted, including effective planning, documentation of results, and interagency cooperation. The conclusions of the article emphasize the importance of a comprehensive approach to the investigation of economic crimes in the metallurgical industry and the need to improve legal and technical mechanisms for combating such crimes.

Introduction. The economic stability of the state is largely determined by the efficiency of its key industries, which ensure the development of the national economy, budget formation and strengthening of positions in the international arena. Among such industries, the metallurgical industry occupies one of the leading places, being a source of significant foreign exchange earnings, jobs and technological progress. At the same time, due to the high cost of products and strategic importance, metallurgical enterprises often become objects of criminal encroachments, which negatively affects their stability and competitiveness.

Of particular danger are crimes related to the theft of property by officials who use their official powers and access to critical resources for their own enrichment. Such offenses not only cause significant material losses, but also undermine trust in management structures, creating conditions for the spread of corruption and inefficient management. Criminal activity in this area may include the legalization of illegally obtained income, manipulation of financial documentation, as well as the creation of complex criminal schemes involving other individuals or organizations.

The relevance of studying this problem is increasing in modern conditions, when economic resources are extremely important for ensuring defense capabilities, restoring infrastructure, and developing the state as a whole. Effective prevention and investigation of crimes in the metallurgical industry requires the implementation of modern methods of pre-trial investigation, in particular the use of covert investigative (search) actions, audio and video surveillance, as well as the removal of information from electronic communication networks.

Thus, the study of the features of pre-trial investigation of offenses related to the theft of property at metallurgical enterprises is extremely important both from the point of view of theoretical aspects of criminal law and from the practical point of view of ensuring the proper level of law and order in strategically important sectors of the economy.

Purpose. The economic stability of the state is largely determined by the efficiency of its key industries, which ensure the development of the national economy, budget formation and strengthening of positions in the international arena. Among such industries, the metallurgical industry occupies one of the leading places, being a source of significant foreign exchange earnings, jobs and technological progress. At the same time, due to the high cost of products and strategic importance, metallurgical enterprises often become objects of criminal encroachments, which negatively affects their stability and competitiveness.

Of particular danger are crimes related to the theft of property by officials who use their official powers and access to critical resources for their own enrichment. Such offenses not only cause significant material losses, but also undermine trust in management structures, creating conditions for the spread of corruption and inefficient management. Criminal activity in this area may include the legalization of illegally obtained income, manipulation of financial documentation, as well as the creation of complex criminal schemes involving other individuals or organizations.

The relevance of studying this problem is increasing in modern conditions, when economic resources are extremely important for ensuring defense capabilities, restoring infrastructure, and developing the state as a whole. Effective prevention and investigation of crimes in the metallurgical industry requires the implementation of modern methods of pre-trial investigation, in particular the use of covert investigative (search) actions, audio and video surveillance, as well as the removal of information from electronic communication networks.

Thus, the study of the features of pre-trial investigation of offenses related to the theft of property at metallurgical enterprises is extremely important both from the point of view of theoretical aspects of criminal law and from the practical point of view of ensuring the proper level of law and order in strategically important sectors of the economy.

Materials and methods. In the process of research, normative legal acts of Ukraine were used, which regulate the conduct of pre-trial investigation, in particular investigative and covert investigative (search) actions, as well as documents related to the fight against economic crimes in the metallurgical industry. The sources of empirical data were the practical materials of law enforcement agencies, court practice and the results of investigations in the field of metallurgy.

The theoretical basis of the research is the work of domestic and foreign scientists who specialize in the study of economic crime, the criminal process and investigative tactics. Special attention is paid to scientific works highlighting the methodology of combating corruption and theft of property at strategically important enterprises.

The following methods were used during the research:

1. Theoretical generalization and analysis – to study the specifics of the organization and conduct a pre-trial investigation.
2. Comparative legal method – for the analysis of international experience in the investigation of crimes in the industrial sphere.

3. The method of grouping and classification – to systematize the types of criminal schemes and tactics used by officials in the metallurgical industry.

4. Empirical method – for generalization of practical data obtained from real investigations.

5. Modeling method – to develop recommendations for the introduction of modern technologies in the process of pre-trial investigation.

The combination of theoretical and empirical approaches made it possible to comprehensively assess the problem and provide practical recommendations for improving the process of detection, investigation and prevention of crimes in the metallurgical industry.

The results of the study demonstrate that thefts of property at metallurgical enterprises committed by officials are characterized by a high level of organization and the use of modern methods of disguise. Such methods include strengthening the structures of premises, installing video surveillance, using devices with zero IMEI, and frequent changes of residence, which significantly complicates their detection by law enforcement agencies.

The effectiveness of the investigation of these crimes is significantly increased by the use of covert investigative actions, such as audio and video surveillance, surveillance of objects and persons, and the extraction of information from electronic communication networks. These measures allow documenting criminal activity, identifying connections between suspects, and collecting evidence acceptable for legal proceedings.

The introduction of modern technologies is an important element in the fight against crimes in the metallurgical industry. The use of innovative technical means contributes to improving the quality of the investigation, allowing crimes to be recorded in real time, financial schemes to be identified, and officials to be implicated.

In addition to technical aspects, the study emphasizes the need to improve legal mechanisms aimed at strengthening control over access to confidential information, protecting collected data and expanding investigative capabilities. Particular attention should be paid to interdepartmental cooperation, which allows for more efficient resource allocation, coordination of actions and prompt response to challenges.

The introduction of innovative methods, such as automation of data analysis and monitoring of financial flows, creates additional opportunities for combating crime. The study shows that a systematic approach to pre-trial investigation, based on the use of the latest technologies, legal improvements and interdepartmental cooperation, is key to effectively combating economic crimes in the metallurgical industry.

Discussion. Prospects for pre-trial investigation of crimes in the metallurgical industry include the introduction of modern technologies, such as automated data analysis systems, the latest audio and video recording tools, as well as tools for monitoring electronic communications. An important direction is to improve legislation to adapt to modern challenges and strengthen the protection of confidential information.

Interdepartmental cooperation through the integration of information platforms will contribute to more efficient detection of crimes and financial schemes. An integrated approach with an emphasis on technology, legal mechanisms and coordination will reduce the level of economic crime and strengthen the security of enterprises.

Key words: pre-trial investigation, embezzlement, metallurgical industry, officials, covert investigative actions, audio and video surveillance, electronic communications, economic crime, innovative technologies, interagency cooperation.

Постановка проблеми. Проблема досудового розслідування злочинів, пов'язаних із розкраданням майна на підприємствах металургійної промисловості, полягає у високому рівні організованості злочинців, які використовують сучасні технології для маскування своїх дій та уникнення відповідальності. Службові особи, задіяні в таких правопорушеннях, мають доступ до фінансових і матеріальних ресурсів підприємств, що дозволяє їм приховувати злочинну діяльність, використовуючи складні фінансові схеми, зміцнені системи захисту приміщень, засоби відеоспостереження та спеціалізовані пристрої.

Водночас правоохоронним органам не завжди вдається ефективно застосовувати наявні слідчі інструменти через недостатню технічну оснащеність, недоліки законодавчої бази та обмежену міжвідомчу координацію. Це ускладнює виявлення злочинних схем, збір доказів і притягнення винних до відповідальності.

Необхідність вдосконалення методів розслідування, впровадження сучасних технологій, зміцнен-

ня правових механізмів і посилення співпраці між правоохоронними органами визначає актуальність проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питанням досудового розслідування економічних злочинів у металургійній промисловості приділили значну увагу такі науковці як: С. С. Чернявський [7], О. А. Солдатенко [8], О. О. Хань [4], К. О. Чаплинський [5], О. В. Пчеліна [9], М. В. Дементьев [10], В. В. Вапнярчук [11], О. Є. Користін [7], О. І. Чучман [12] та ін. Ці автори досліджували методику, тактику та організаційні аспекти розслідування, приділяючи увагу плануванню слідчих дій, використанню сучасних технологій і збору доказів.

Однак залишаються невирішеними окремі аспекти, зокрема адаптація слідчих процедур до сучасних методів маскування злочинної діяльності, використання новітніх технологій у боротьбі зі злочинністю та удосконалення міжвідомчої співпраці в цій галузі.

Метою статті є аналіз теоретичних і практичних аспектів досудового розслідування злочинів, пов'язаних із розкраданням майна на підприємствах металургійної промисловості, вчинених службовими особами, а також розробка рекомендацій для підвищення ефективності слідчих дій шляхом впровадження сучасних технологій, удосконалення законодавства та посилення міжвідомчої співпраці.

Матеріали і методи. У дослідженні використано нормативно-правові акти, які регулюють проведення окремих слідчих (розшукових) дій щодо розкрадань на підприємствах металургійної промисловості, а також праці вітчизняних і зарубіжних науковців, присвячені методиці й тактиці розслідування економічних злочинів.

Методологічною основою є методи теоретичного узагальнення та групування для аналізу особливостей організації й тактики слідчих дій, а також логічного узагальнення для формулювання висновків. Особливу увагу приділено застосуванню сучасних технологій у розслідуванні й зборі доказів, а також ефективності нормативно-правового забезпечення.

Виклад основного матеріалу. Запобігання та виявлення випадків розкрадання на підприємствах металургійної промисловості потребує від правоохоронних органів забезпечення високої ефективності їх діяльності, а також впровадження дієвих механізмів контролю і моніторингу фінансово-господарських процесів на підприємствах. Важливим аспектом у цьому контексті є результативність слідчих дій, спрямованих на розкриття та розслідування економічних злочинів, зокрема злочинів, пов'язаних із легалізацією доходів, отриманих незаконним шляхом. Особливу роль відіграє робота слідчих щодо документування фактів, які підтверджують факт злочину, та збору доказів, що доводять участь підозрюваних осіб у суспільно небезпечних діях. У зазначеній ситуації слідчим вдалося встановити факти навмисного зловживання службовим становищем для особистої вигоди та завдання шкоди підприємству. Було також доведено, що підсудна особа намагалася приховати походження незаконно отриманих доходів, здійснюючи їх легалізацію. Результати судового розгляду даного злочину підтверджують значущість правової системи у боротьбі з економічною злочинністю та забезпеченні правопорядку. Призначення адекватної кримінальної відповідальності для осіб, винних у таких злочинах, є важливим інструментом для запобігання аналогічним правопорушенням у майбутньому [6, с. 159].

Слід також підкреслити, що у значній кількості випадків кримінальні правопорушення здійснюються особами, які добре знайомі з методиками та формами проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Для уникнення кримінальної відповідальності вони вживають комплексні заходи з приховування своєї протиправної діяльності, серед яких: додаткове зміцнення конструкцій офісних приміщень (напри-

клад, посилення підлоги чи стін шляхом бетонування), установка камер відеоспостереження та сигналізації як на зовнішньому периметрі, так і всередині приміщень, використання інтернет-месенджерів для комунікації, часта зміна місця проживання, користування кількома транспортними засобами, регулярна заміна SIM-карток та застосування мобільних телефонів з нульовим IMEI тощо [6, с. 160].

Такі дії свідчать про високий рівень організованості та професійності осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення. Вони демонструють глибоке розуміння слідчих процесів і функціонування правоохоронних органів, а також ефективно використовують сучасні технології та методи для уникнення відповідальності. Наприклад, додаткове зміцнення конструкцій офісних приміщень може створити значні перешкоди для доступу правоохоронців і уповільнити проведення обшуків або збору доказів. Установлення камер відеоспостереження та сигналізаційних систем дає змогу злочинцям оперативно виявляти спроби проведення слідчих дій або спеціальних операцій. Використання інтернет-месенджерів і часта зміна місця проживання ускладнюють ідентифікацію та відстеження підозрюваних. Застосування кількох транспортних засобів та регулярна заміна SIM-карток у поєднанні з телефонами, що мають нульовий IMEI, робить майже неможливим визначення їхнього місця перебування або маршрутів переміщення [6, с. 161].

Для протидії таким діям необхідно посилити заходи контролю, спрямовані на виявлення випадків корупції та протиправної діяльності серед самих правоохоронців. Також слід вдосконалити систему доступу до конфіденційної інформації та забезпечити надійний захист від кібератак і перехоплення комунікацій. Необхідними є зміни в законодавстві та правових механізмах, які дозволять ефективніше протидіяти таким злочинам і притягувати винних осіб до кримінальної відповідальності [6, с. 161].

Особлива роль у розслідуванні цієї категорії злочинів відводиться негласним слідчим (розшуковим) діям, що проводяться виключно у межах кримінального провадження стосовно тяжких або особливо тяжких злочинів. Для виявлення та фіксації реальних намірів особи вчинити кримінальне правопорушення за рішенням прокурора може здійснюватися контроль за вчиненням злочину. Проведення таких НСРД може передбачати залучення осіб на умовах конфіденційного співробітництва.

Контроль за вчиненням злочину за допомогою негласних слідчих (розшукових) дій (НСРД) є одним із ключових інструментів для виявлення та фіксації кримінальних правопорушень. Ці заходи дозволяють правоохоронним органам здійснювати дії, які неможливо реалізувати відкрито, щоб зібрати докази, затримати злочинців і запобігти вчиненню подальших злочинів [6, с. 161].

Проведення негласних слідчих дій здійснюється на підставі рішення прокурора із залученням конфі-

денційних джерел або осіб, які володіють інформацією про можливу злочинну діяльність. До таких осіб можуть належати співробітники правоохоронних органів, свідки чи інші особи, здатні надати цінну інформацію. Негласні слідчі заходи включають проведення прихованого спостереження, перехоплення комунікацій, залучення підставних осіб або використання спеціальних технічних засобів для збору інформації. Ці заходи спрямовані на збір доказів, що підтверджують вчинення злочину, а також на ідентифікацію осіб, які займаються злочинною діяльністю. Важливим аспектом є забезпечення конфіденційності джерел інформації та недопущення розголошення їх особистих даних. Зазначені дії сприяють запобіганню та припиненню злочинів, а також забезпечують ефективність розслідування кримінальних правопорушень [6, с. 162].

Крім того, у межах проведення такого виду НСРД, на підставі ухвали слідчого судді апеляційного суду, можуть здійснюватися інші слідчі (розшукові) дії, зокрема: аудіо- та відеоконтроль осіб, спостереження за особами або речами, отримання інформації з електронних комунікаційних мереж тощо [1].

Після отримання дозволу від слідчого судді на проведення НСРД відповідні ухвали разом із письмовим дорученням передаються начальнику оперативного підрозділу. При цьому конкретний виконавець із числа співробітників підрозділу не зазначається в дорученні, адже це питання належить до виключної компетенції начальника оперативного підрозділу, якому передано доручення [2].

Якщо особа, стосовно якої необхідно провести НСРД, має додаткові процесуальні гарантії, сторона обвинувачення зобов'язана суворо дотримуватись передбаченої законом процедури, щоб забезпечити прийнятність зібраних доказів під час їх розгляду в суді.

Для забезпечення конфіденційності прокурор повинен звернутися з відповідним клопотанням до слідчого судді апеляційного суду, що є найбільш територіально наближеним до суду, в межах юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування (абз. 2 ч. 2 ст. 247 КПК України).

Кожна з вищевказаних негласних слідчих (розшукових) дій має свою важливу роль у розслідуванні злочинів, пов'язаних із розкраданням на підприємствах металургійної промисловості службовими особами. Розглянемо їх окремо:

1. Аудіо- та відеоконтроль особи є важливими негласними слідчими діями для розслідування злочинів, пов'язаних із розкраданням на підприємствах металургійної промисловості службовими особами з кількох причин:

а) доказовий матеріал у судовому процесі (фіксація аудіо- та відеозаписів дій особи, яка має доступ до цінних ресурсів або об'єктів на підприємстві металургійної промисловості, може служити як доказ у судовому процесі; ці записи можуть підтвердити

факти розкрадання, а також виявити наміри особи вчинити злочинні дії);

б) виявлення ідентифікації злочинця (аудіо- та відеозаписи можуть допомогти в ідентифікації особи, яка вчиняє злочинні дії на підприємстві металургійної промисловості; це дозволяє правоохоронним органам швидше та ефективніше розслідувати справу та затримувати злочинця);

в) захист цінних ресурсів підприємства (фіксація аудіо- та відеозаписів дозволяє забезпечити безпеку та захист цінних ресурсів на підприємстві металургійної промисловості; вона допомагає вчасно виявляти та уникати випадків розкрадання та незаконного використання ресурсів) [4, с. 151].

II. Спостереження за особою та речами. Ця дія полягає в систематичному спостереженні за підозрілими особами та їхніми діями, а також рухами речами, які можуть мати значення для розслідування. Воно дозволяє зібрати інформацію про звички, зв'язки та можливі злочинні схеми. Спостереження за особою та речами є важливою негласною слідчою дією для розслідування злочинів, пов'язаних із розкраданням на підприємствах металургійної промисловості службовими особами з наступних причин:

а) збір інформації про злочинні схеми (спостереження дозволяє зібрати інформацію про звички, рухи та зв'язки підозрілих осіб; це дозволяє виявити можливі злочинні схеми, включаючи шляхи доступу до цінних ресурсів та методи їхнього використання для особистої наживи);

б) виявлення злочинних зв'язків і компліцетів (спостереження дозволяє виявити зв'язки між підозрюваними особами та іншими співзасідниками в злочинних діях; це важливо для розкриття мережі злочинців та визначення всіх учасників злочину);

в) попередження майбутніх злочинів (спостереження дозволяє виявити потенційних злочинців та вчинити профілактичні заходи для запобігання майбутнім злочинам; це може включати зміну систем безпеки на підприємстві та зміцнення контролю за доступом до цінних ресурсів) [6, с. 165].

III. Зняття інформації з електронних комунікаційних мереж. Ця негласна слідча (розшукова) дія спрямована на отримання інформації з електронних джерел, таких як електронні листи, повідомлення, чати тощо, які можуть містити докази або вказівки на злочинну діяльність. Зняття інформації з електронних комунікаційних мереж є важливою негласною слідчою дією для розслідування злочинів, пов'язаних із розкраданням на підприємствах металургійної промисловості службовими особами з наступних причин:

а) отримання доказів (ця негласна слідча (розшукова) дія дозволяє отримати доступ до електронної кореспонденції та інших електронних джерел інформації, які можуть містити докази або вказівки на злочинну діяльність, такі як плани, угоди або замовлення, пов'язані з розкраданням);

б) виявлення злочинних схем (інформація, отримана з електронних комунікаційних мереж, може допомогти виявити злочинні схеми та мережі, що діють на підприємствах металургійної промисловості);

в) збереження доказів (зняття інформації з електронних комунікаційних мереж дозволяє зберегти електронні дані як доказовий матеріал, який може бути використаний у судовому процесі).

Особливості проведення цих негласних слідчих (розшукових) дій на підприємствах металургійної промисловості можуть включати:

- використання спеціалізованого обладнання (для ефективного контролю за особою, що перебуває у зоні контролю на підприємстві, може застосовуватися спеціалізоване обладнання, яке забезпечує високу якість аудіо- та відеозаписів);
- конфіденційність і безпека (проведення таких дій має відбуватися з дотриманням принципів конфіденційності та безпеки, щоб уникнути викриття слідчої діяльності та можливих загроз для слідчого процесу);
- документування та збереження матеріалів (отримані аудіо- та відеозаписи повинні бути документовані та збережені відповідно до вимог законодавства для подальшого використання у судовому процесі);
- дискретність і конфіденційність (всі процесуальні дії повинні здійснюватися з дотриманням принципів конфіденційності та безпеки, щоб не викрити слідчу діяльність та уникнути можливих ризиків для слідчого процесу);
- спеціалізоване обладнання та техніка (для ефективності розслідування може використовуватися спеціалізоване обладнання та техніка, така як відеокамери, аудіореєстратори та інші засоби, які дозволяють здійснювати дистанційний контроль);
- аналіз отриманих даних (після проведення негласних слідчих (розшукових) дій необхідно провести аналіз отриманої інформації для виявлення ключових відомостей та підготовки подальших кроків в розслідуванні);
- законність і конфіденційність (зняття інформації з електронних комунікаційних мереж повинно здійснюватися відповідно до законодавства і з урахуванням принципів конфіденційності, щоб не порушувати права осіб на приватність) [6, с. 166].

Зважаючи на складність завдання розслідування злочинів, пов'язаних із розкраданням на підприємствах металургійної промисловості, негласні слідчі дії стають ключовим етапом в роботі правоохоронних органів. Особливо важливими є аудіо- та відеоконтроль, спостереження за особою та речами, а також зняття інформації з електронних комунікаційних мереж.

Аудіо- та відеоконтроль, здійснюваний на підприємствах металургійної промисловості, забезпечує надійне доказове підґрунтя для судових процесів. Ці матеріали фіксують дії осіб, що мають доступ до цінних ресурсів, та можуть бути використані для

виявлення злочинних схем, ідентифікації злочинців та захисту майна підприємства.

Спостереження за особою та речами дозволяє збирати інформацію про звички, зв'язки та можливі злочинні схеми. Це сприяє виявленню злочинних зв'язків, компліцитету та попередженню майбутніх злочинів шляхом профілактичних заходів.

Зняття інформації з електронних комунікаційних мереж має велике значення для отримання доказів, виявлення злочинних схем та збереження доказів у судовому процесі.

Організація негласних слідчих дій на підприємствах металургійної промисловості вимагає ретельного планування, забезпечення безпеки для оперативників, використання технічних засобів та дотримання правових норм. Ці заходи спрямовані на ефективне розслідування злочинних випадків і виявлення порушників [6, с. 167].

Розглянемо особливості організації та планування негласних слідчих дій на підприємствах металургійної промисловості, зокрема у випадках, коли злочинні дії вчиняються службовими особами:

1. Структуроване аналітичне дослідження (початок проведення негласних слідчих дій передбачає аналіз організаційної структури підприємства та ідентифікацію осіб, які мають доступ до цінних ресурсів; особлива увага зосереджується на службових особах, які мають можливість вчиняти злочинні дії);

2. Визначення стратегічних цілей (цілі проведення негласних слідчих дій включають виявлення фактів корупції та зловживання владою службовими особами, збір доказів їхньої вини та запобігання подібним порушенням у майбутньому);

3. Вибір методів та засобів дослідження (застосування методів, таких як аудіо- та відеозаписи, спостереження та зняття інформації з електронних комунікаційних мереж, спрямоване на виявлення злочинних дій службових осіб та збір необхідних доказів);

4. Координація зі спеціалізованими відомствами (співпраця зі службами безпеки, правоохоронними органами та експертами з області боротьби з корупцією дозволяє ефективно виявляти та припиняти злочинну діяльність службових осіб);

5. Забезпечення безпеки та конфіденційності (з огляду на ризики пов'язані з виявленням корупційних схем, необхідно вжити заходів для збереження безпеки та конфіденційності учасників операції);

6. Розробка детального плану дій (враховуючи особливості діяльності службових осіб та їхній доступ до цінних ресурсів, важливо розробити план дій, спрямований на виявлення злочинних дій та забезпечення їх ефективного припинення);

7. Документування результатів (всі отримані під час дослідження дані, докази та висновки щодо корупційних порушень слід відображати в документації з метою подальшого використання у судовому процесі або інших цілях).

Вищезазначені підходи дозволяють здійснювати успішне розслідування корупційних схем, які вчиняються службовими особами на підприємствах металургійної промисловості [5, с. 254].

Отже, негласні слідчі (розшукові) дії часто передують проведенню слідчих (розшукових) дій. Прикладом успішної комбінації стало проведення обшуку Генеральною прокуратурою в приміщенні Полтавської обласної податкової служби у зв'язку з підозрою про співробітництво податківців з «конвертаційним центром». У Дніпрі правоохоронці виявили організаторів «конвертаційного центру», а також підприємства, які користувались його послугами і через які відмивались мільйонні кошти. Під час санкціонованих обшуків в офісах «конвертаційного центру» поліцейські вилучили печатки фіктивних суб'єктів господарської діяльності, комп'ютерну техніку, а також документацію чорнової бухгалтерії та господарської діяльності [3].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Ефективне досудове розслідування злочинів у металургійній промисловості потребує комплексного підходу, що передбачає інтеграцію технологічних інновацій, посилення контролю за фінансово-господарською діяльністю підприємств та застосування негласних слідчих методів. Зокрема, доцільно рекомендувати:

1. Використання сучасних технічних засобів для аудіо- та відеоконтролю, спостереження за особами й об'єктами, а також збору інформації з електронних комунікаційних мереж. Ці заходи дозволяють вияв-

ляти приховані схеми, формувати доказову базу та ідентифікувати причетних до злочинів осіб.

2. Автоматизацію аналізу фінансових потоків за допомогою спеціалізованих програмних засобів, що забезпечить швидке виявлення підозрілих операцій, пов'язаних із кримінальними діями.

3. Створення міжвідомчих аналітичних центрів для забезпечення тісної координації між правоохоронними органами, що сприятиме ефективному розподілу ресурсів та оперативній реакції на виклики у сфері металургії.

4. Розробку стандартів інформаційної безпеки для захисту отриманих доказів від несанкціонованого доступу, втрати або спотворення, що є важливим для забезпечення їх прийнятності у суді.

5. Підвищення кваліфікації слідчих і експертів шляхом проведення тренінгів з використання новітніх технологій та методів розслідування, орієнтованих на специфіку економічних злочинів у металургії.

6. Підготовку законодавчих ініціатив для спрощення процедур отримання доказів із цифрових мереж і посилення відповідальності за злочини, пов'язані з металургійною промисловістю.

У перспективі важливим напрямом досліджень є розробка алгоритмів виявлення економічних злочинів на ранніх стадіях із використанням штучного інтелекту, а також аналіз ефективності міжвідомчої взаємодії у цій галузі. Реалізація зазначених рекомендацій дозволить забезпечити високий рівень правопорядку та зменшити ризики економічних правопорушень у металургійній промисловості.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. N 4651-VI (4651-17) від 13.04.2012. *БВР*. 2013. N 9–10, N 11–12, N 13. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 01.05.2024).
2. Постанова ВС від 07.12.2022 у справі № 385/619/16 (провадження № 51-2496км21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107834205> (дата звернення: 01.05.2024).
3. У Дніпрі виявили конвертаційний центр, що «вивів у тінь» понад 90 млн. грн. URL: http://zik.ua/news/2016/06/26/u_dnipri_vyuavyly_konvertat (дата звернення: 01.05.2024).
4. Хань О. О. Теоретичні основи планування та програмування провадження слідчих (розшукових) дій: монографія. За заг. ред. В. А. Журавля. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. 198 с.
5. Чаплинський К. О. Тактика проведення окремих слідчих дій : монографія. Дніпропетровськ : РВВ ДДУВС, 2006. 308 с.
6. Юр'єв Д. С. Організація і тактика проведення окремих слідчих (розшукових) дій щодо розкравдань на підприємствах металургійної промисловості, що вчиняються службовими особами. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія «Юридичні науки». 2024. Вип. № 5 (75). С. 158–168.
7. Користін О. Є., Чернявський С. С. Протидія відмиванню коштів в Україні. Правові та організаційні засади правоохоронної діяльності: навч. посіб. За ред. О. М. Джужі. Київ, 2009. 272 с.
8. Солдатенко О. Проблемні питання та перспективи вдосконалення правового регулювання процедури проведення обшуку як слідчої (розшукової) дії. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 2. С. 294–302.
9. Пчеліна О. В. Особливості предмета доказування у кримінальних справах про економічні злочини. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2009. № 4. С. 137–145.
10. Дементьев М. В. Принципи оцінки доказів у кримінальному провадженні. *Процесуальне та техніко-криміналістичне забезпечення досудового розслідування: тези доп. всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Харків, 28 лист. 2019 р.). МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2019. С. 214–216.

11. Вапнярчук В. В. Щодо особливостей окремих способів збирання доказів у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. № 70. С. 405–410.

12. Чучман О. І. Особливості оцінки достовірності доказів та її вплив на ухвалення процесуальних рішень слідчим суддею. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2022. № 55. С. 82–85.

References

1. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy. N 4651-VI (4651–17) [Criminal Procedure Code of Ukraine. N 4651-VI (4651–17)]. (2012). VVR. N 9–10, N 11–12, N 13. St. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> [in Ukrainian].

2. Postanova VS (2022) u spravi № 385/619/16 [Resolution of the Supreme Court of Ukraine dated 07.12.2022 in case No. 385/619/16]. (provadzhennia № 51–2496km21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107834205> [in Ukrainian].

3. U Dnipri vyiavly konvertatsiinyi tsentr, shcho “vyviv u tin” ponad 90 mln hrn [A conversion center was discovered in Dnipro that “brought into the shadows” over 90 million UAH]. (2024). URL: http://zik.ua/news/2016/06/26/u_dnipri_vyiavly_konvertat [in Ukrainian].

4. Khan O. O. (2021). Teoretychni osnovy planuvannia ta prohramuvannia provadzhennia slidchykh (rozshukovykh) dii: monohrafiia [Theoretical foundations of planning and programming of investigative (search) actions: monograph]. Za zah. red. V. A. Zhuravlia. Odesa: Vydavnychiy dim “Helvetyka”. 198 s. [in Ukrainian].

5. Chaplynskyi K. O. (2006). Taktyka provedennia okremykh slidchykh dii: monohrafiia. [Tactics of conducting individual investigative actions: monograph.] Dnipropetrovsk: RVV DDUVS. 308 s. [in Ukrainian].

6. Yuriev D. S. (2024). Orhanizatsiia i taktyka provedennia okremykh slidchykh (rozshukovykh) dii shchodo rozkradan na pidpriemstvakh metalurhiinoi promyslovosti, shcho vchyniautsia sluzhbovymy osobamy. [Organization and tactics of conducting individual investigative (search) actions regarding thefts at metallurgical industry enterprises committed by officials] *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal “Internauka”. Serii “Iurydychni nauky”*. Vyp. № 5 (75). S. 158–168 [in Ukrainian].

7. Korystin O. Ye. (2009), Cherniavskiy S. S. Protydiia vidmyvanniu koshtiv v Ukraini. Pravovi ta orhanizatsiini zasady pravookhoronnoi diialnosti: navch. posib. Za red. O. M. Dzhuzhi. Kyiv. 272 s. [in Ukrainian].

8. Soldatenko O. (2023). Problemni pytannia ta perspektyvy vdoskonalennia pravovoho rehuliuвання protsedury provedennia obshuku yak slidchoi (rozshukovoi) dii. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. № 2. S. 294–302 [in Ukrainian].

9. Pchelina O. V. (2009) Osoblyvosti predmeta dokazuvannia u kryminalnykh spravakh pro ekonomichni zlochyny. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. № 4. S. 137–145 [in Ukrainian].

10. Dementiev M. V. (2019). Pryntsypy otsinky dokaziv u kryminalnomu provadzhenni. *Protsesualne ta tekhniko-kryminalistychnye zabezpechennia dosudovoho rozsliduvannia: tezy dop. vseukr. nauk.-prakt. konf.* (m. Kharkiv, 28 lyst. 2019 r.). MVS Ukrainy, Kharkiv. nats. un-t vnutr. sprav. Kharkiv. S. 214–216 [in Ukrainian].

11. Vapniarchuk V. V. (2022) Shchodo osoblyvosti okremykh sposobiv zbyrannia dokaziv u kryminalnomu provadzhenni. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. № 70. S. 405–410 [in Ukrainian].

12. Chuchman O. I. (2022) Osoblyvosti otsinky dostovirnosti dokaziv ta yii vplyv na ukhvalennia protsesualnykh rishen slidchym suddeiu. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Yurysprudentsiia*. № 55. S. 82–85 [in Ukrainian].

УДК 347.412(477)

Звездічев Максим Олександрович

*аспірант кафедри фінансового та податкового права
Державного податкового університету*

Zviedichev Maksym

*PhD Student of the Department of Financial and Tax Law
State Tax University*

ORCID: 0009-0008-7705-1937

DOI: 10.25313/2520-2308-2025-1-10632

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС;
СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ СУБСИДІАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

THEORETICAL APPROACHES TO UNDERSTANDING THE LEGAL NATURE OF VICARIOUS LIABILITY

Анотація. Вступ. Вивчаючи історію виникнення субсидіарної відповідальності, зазначимо, що дату виникнення даного концепту чітко визначити неможливо, тому що неможливо чітко сказати, коли саме виникло поняття відповідальності як такої. Проте більшість вчених вважають, що поняття відповідальності за певну діяльність або ж бездіяльність тісно пов'язано із виникненням і розвитком суспільства і відносин між його членами.

Мета. Метою дослідження є компаративний аналіз наукових підходів закордонних і українських науковців до розуміння правової природи субсидіарної відповідальності.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: 1) нормативно-правове забезпечення щодо регулювання субсидіарної відповідальності; 2) наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених, які досліджують правову природу субсидіарної відповідальності

В процесі дослідження було використано такі наукові методи: теоретичного узагальнення (для аналізу сутності поняття субсидіарної відповідальності); аналізу та синтезу (для порівняння наукових підходів різних авторів до правової природи субсидіарної відповідальності); логічного узагальнення результатів (формулювання висновків).

Результати. У науковій статті проаналізовано наукові підходи закордонних та українських науковців до розуміння правової природи субсидіарної відповідальності. Визначено основні аргументи «за» віднесення субсидіарного зобов'язання до зобов'язання із множинністю осіб: наявність кількох суб'єктів зобов'язання (у субсидіарному зобов'язанні беруть участь два боржники: основний і субсидіарний (додатковий); це створює множинність осіб у зобов'язанні з боку боржників); зв'язок з інтересами кредитора (кредитор має право звертатися до субсидіарного боржника лише в разі, якщо основний боржник не виконав своїх зобов'язань; таким чином, обов'язки між боржниками розподілені залежно від черговості виконання); додатковий захист для кредитора (субсидіарний боржник виступає додатковою гарантією виконання зобов'язання, що є формою забезпечення прав кредитора у зобов'язаннях із множинністю осіб. Також, спираючись на погляди стосовно правової природи субсидіарної відповідальності іноземних та вітчизняних науковців, і норми Цивільного кодексу України, резюмовано основні аргументи «проти» щодо віднесення субсидіарного зобов'язання до зобов'язання із множинністю осіб. Вони базуються на особливостях природи таких зобов'язань та їхньої правової конструкції. Визначено, що субсидіарне зобов'язання не вписується в класичну концепцію зобов'язань із множинністю осіб через специфічну залежність обов'язків субсидіарного боржника від невиконання основним боржником своїх зобов'язань, а також через його акцесорний характер. Установлено, що субсидіарна відповідальність розглядається як специфічний вид цивільно-правової відповідальності, яка має свої особливості.

Перспективи. В подальших наукових дослідженнях пропонується сфокусувати увагу на поглибленому аналізі закордонної нормативно-правової бази щодо визначення правової природи субсидіарної відповідальності. Це дасть можливість провести більш глибокий компаративний аналіз українського та іноземного досвіду щодо розуміння поняття субсидіарної відповідальності як такої.

Ключові слова: субсидіарна відповідальність, цивільно-правова відповідальність, зобов'язання, субсидіарний боржник, множинність осіб, кредитор.

Summary. Introduction. Studying the history of vicarious liability, it should be noted that it is impossible to determine the date of origin of this concept, since it is impossible to say exactly when the concept of liability as such emerged. However, most scholars believe that the concept of liability for certain activities or omissions is closely related to the emergence and development of society and the relations between its members.

Purpose. The purpose of the study is to provide a comparative analysis of scientific approaches of foreign and Ukrainian scholars to understanding the legal nature of vicarious liability.

Materials and methods. The research materials are: 1) legal and regulatory framework for the regulation of vicarious liability; 2) scientific works of domestic and foreign scholars who study the legal nature of vicarious liability

In the course of the study, the following scientific methods were used: theoretical generalisation (to analyse the essence of the concept of vicarious liability); analysis and synthesis (to compare scientific approaches of different authors to the legal nature of vicarious liability); logical generalisation of the results (formulation of conclusions).

Results. The article analyses the scientific approaches of foreign and Ukrainian scholars to understanding the legal nature of vicarious liability. The author identifies the main arguments in favour of classifying a subsidiary obligation as an obligation with a plurality of persons: the presence of several subjects of obligation (two debtors participate in a subsidiary obligation: The main and subsidiary (additional) debtors; this creates a plurality of persons in the obligation on the part of the debtors); connection with the interests of the creditor (the creditor has the right to apply to the subsidiary debtor only if the main debtor has not fulfilled its obligations; thus, the obligations between the debtors are distributed depending on the order of performance); additional protection for the creditor (a subsidiary debtor acts as an additional guarantee of fulfilment of the obligation, which is a form of securing the creditor's rights in obligations with multiple parties. Also, based on the views of foreign and domestic scholars on the legal nature of subsidiary liability and the provisions of the Civil Code of Ukraine, the author summarises the main arguments against classifying a subsidiary obligation as a multiple-party obligation. They are based on the peculiarities of the nature of such obligations and their legal structure. The author determines that subsidiary liability does not fit into the classical concept of obligations with a plurality of persons due to the specific dependence of the subsidiary debtor's obligations on the failure of the principal debtor to fulfil its obligations, and also due to its vicarious nature. The author establishes that subsidiary liability is considered to be a specific type of civil liability which has its own peculiarities.

Discussion. In further research, it is proposed to focus on an in-depth analysis of the foreign regulatory framework for determining the legal nature of vicarious liability. This will allow for a deeper comparative analysis of Ukrainian and foreign experience in understanding the concept of vicarious liability as such.

Key words: vicarious liability, civil liability, obligations, subsidiary debtor, plurality of persons, creditor.

Постановка проблеми. Вивчаючи історію виникнення субсидіарної відповідальності, зазначимо, що дату виникнення даного концепту чітко визначити неможливо, тому що неможливо чітко сказати, коли саме виникло поняття відповідальності як такої. Проте більшість вчених вважають, що поняття відповідальності за певну діяльність або ж бездіяльність тісно пов'язано із виникненням і розвитком суспільства і відносин між його членами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Правова природа поняття субсидіарної відповідальності є фокусом інтересів як закордонних, так і вітчизняних науковців. Зокрема дане дослідження базується на наукових працях Garner B. A. [1], Martin E. A., Law J. [2], Esse M. [3], Nwoke F. C. [4], Bell J. [5], які досліджують різні аспекти субсидіарної відповідальності в контексті правових систем різних країн світу. Стосовно вітчизняного досвіду дослідження правової природи субсидіарної відповідальності, окрему вагу приділено працям Трута Д. В. [8], який аналізує субсидіарні зобов'язання як різновид цивільно-правових зобов'язань із множинністю осіб, Гудима-Підвербецької М. [13], яка приділяє увагу правовій природі субсидіарних зобов'язань в цивільному праві України, Сампари Н. М. [15], який визначає поняття і сутність субсидіарних зобов'язань в цивільному праві,

Майданик Р. А. [17], що акцентує увагу на аномаліях в цивільному праві. На додаток, проаналізовано основні статті Цивільного кодексу України [14], які регулюють субсидіарну відповідальність. Отже, основною інформаційною базою дослідження є наукові праці закордонних та українських вчених, а також вітчизняна нормативно-правова база.

Метою статті є компаративний аналіз наукових підходів закордонних і українських науковців до розуміння правової природи субсидіарної відповідальності.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: 1) нормативно-правове забезпечення щодо регулювання субсидіарної відповідальності; 2) наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених, які досліджують правову природу субсидіарної відповідальності

В процесі дослідження було використано такі наукові методи: теоретичного узагальнення (для аналізу сутності поняття субсидіарної відповідальності); аналізу та синтезу (для порівняння наукових підходів різних авторів до правової природи субсидіарної відповідальності); логічного узагальнення результатів (формулювання висновків).

Виклад основного матеріалу. Концепція субсидіарної відповідальності не має єдиного загальноприйнятого визначення, яке було б достатньо переконливим, щоб виключити всі інші визначен-

ня. Ситуація ще більше стає складною, якщо врахувати, що не існує законодавчого визначення цього поняття. Далі проаналізуємо підходи українських та закордонних вчених до розуміння поняття субсидіарної відповідальності та її правової природи.

Отже, Garner B. A. [1] визначає субсидіарну відповідальність як «відповідальність, яку сторона, що здійснює нагляд (наприклад, роботодавець), несе за протиправну поведінку підлеглого або співробітника (наприклад, працівника), що ґрунтується на відносинах між цими двома сторонами». Зі свого боку, Martin E. A., Law J. [2] визначають субсидіарну відповідальність як юридичну відповідальність, покладену на одну особу за делікти або злочини, вчинені іншою особою, хоча особа, на яку покладено субсидіарну відповідальність, не має особистої вини.

На думку Ese M. [3], це будь-яка ситуація, коли одна особа несе відповідальність за поведінку або делікт іншої особи через відносини, що існують між нею та правопорушником. Nwoke F. C. [4] стверджує, що «...в цілому, субсидіарна відповідальність — це термін, який використовується для опису ситуацій, в яких одна особа несе відповідальність за шкоду, заподіяну недбалістю або іншими діями іншої особи». У свою чергу Bell J. [5] зазначає, що субсидіарна відповідальність покладає на роботодавця відповідальність за правопорушення, вчинені його/її працівниками, інакше відомими як «помічники», під час виконання ними своїх трудових обов'язків.

Суди також надають юридичне тлумачення концепції субсидіарної відповідальності. У справі *Launchdury v Morgans* [6] суд постановив, що субсидіарна відповідальність означає, що одна особа займає місце іншої в тому, що стосується відповідальності. Іншим прикладом є справа *Sharon Paint & Chemical Co. Ltd v Ezenwa* [7], де суд постановив, що субсидіарна відповідальність є непрямою юридичною відповідальністю, такою як відповідальність роботодавця за дії працівника або принципала за делікти агента. Саме роботодавець повинен відповідати за дії працівника. Інакше не може бути, оскільки закон не може діяти у зворотному напрямку.

Щодо бачення вітчизняних науковців, серед них визначено дві основних позиції. Згідно з домінуючою думкою, субсидіарна відповідальність є видом зобов'язань із множиною осіб поряд із солідарними і частковими зобов'язаннями [8]. При чому, як правило акцент робиться на тому, що особливістю даного зобов'язання є можливість його існування або тільки при пасивній чи пасивній і змішаній множинності осіб [9–10].

Зокрема, Трут Д. В. [12] субсидіарним зобов'язанням вважає «правовідношення, де на стороні боржника є дві особи — основний боржник і додатковий (субсидіарний) і при якому кредитор буде мати право звернутися з вимогою до субсидіарного боржника у випадку відмови від виконання зобов'язання з боку

основного боржника або неотримання від останнього відповіді на вимогу у розумний строк» [12].

Харитонов Є. О. [9, с. 92] зауважує, що залежно від того, скільки кредитор може вимагати, а боржник має виконати зобов'язання, і виділяють субсидіарні зобов'язання з множинністю осіб, що мають місце у пасивній чи змішаній множинності, тобто множинності на боці боржника.

Для об'єктивності відзначимо, що в контексті даної думки вченими відзначаються деякі відмінності від інших зобов'язань із множинністю осіб, проте їм не надається суттєвого значення. Таким чином науковці підкреслюють, що від пасивних солідарних зобов'язань вони відрізняються тим, що кредитор відразу не може пред'явити вимогу про виконання зобов'язань субсидіарному боржнику, оминувши основного, проте відзначається, що важко уявити ситуацію, коли б особа, що відповідає за зобов'язаннями так само, як й інша зобов'язана особа, не була б боржником даного зобов'язання тільки тому, що черговість звернення до них за виконанням зобов'язань є послідовною. Такі особливості не дають підстав для виключення субсидіарних зобов'язань з числа зобов'язань із множинністю осіб, однак вимагають особливого врегулювання [13].

Отже, резюмуємо основні аргументи «за» віднесення субсидіарного зобов'язання до зобов'язання із множинністю осіб:

- наявність кількох суб'єктів зобов'язання (у субсидіарному зобов'язанні беруть участь два боржники: основний і субсидіарний (додатковий); це створює множинність осіб у зобов'язанні з боку боржників);
- зв'язок з інтересами кредитора (кредитор має право звертатися до субсидіарного боржника лише в разі, якщо основний боржник не виконав своїх зобов'язань; таким чином, обов'язки між боржниками розподілені залежно від черговості виконання);
- додатковий захист для кредитора (субсидіарний боржник виступає додатковою гарантією виконання зобов'язання, що є формою забезпечення прав кредитора у зобов'язаннях із множинністю осіб).

На іншу думку, зокрема на не віднесення субсидіарних зобов'язань до зобов'язань із множинністю осіб, може наштовхнути змістовний аналіз Цивільного кодексу України, в якому норми про солідарні та часткові зобов'язання (ст. 541–544) сконцентровані у Главі 48 «Виконання зобов'язань», а норми про субсидіарну відповідальність (ст. 619) як один із аспектів субсидіарного зобов'язання містяться у Главі 51 «Правові наслідки порушення зобов'язання». Відповідальність за порушення зобов'язання» [14]. Звичайно це не є критерієм не віднесення субсидіарних зобов'язань до зобов'язань із множинністю осіб, але може дати певне розуміння про різне призначення правових явищ. Більш детальний аналіз відповідних норм дає можливість побачити наділення субсидіарних зобов'язань додатковим навантаженням, що полягає не тільки в регулюванні

виконання зобов'язання, як у солідарних, так і часткових зобов'язаннях, а їхнє значення направлене і на суттєвіший рівень гарантування прав кредитора у договірних та позадоговірних правовідносинах [13, с. 11].

Також аргументом щодо неможливості перебування субсидіарних зобов'язань поряд із солідарними та частковими як видами зобов'язань із множинністю осіб, є той факт, що субсидіарна відповідальність може бути частковою чи солідарною (відповідно до ч. 1 ст. 124 чи ч. 1 ст. 133 Цивільного кодексу України) [14]. Очевидним є факт, якщо пояснювати субсидіарні зобов'язання як вид зобов'язань із множинністю осіб, поряд із частковими і солідарними зобов'язаннями, то порушуються правила логічних операцій поділу, тому що учасники поділу мають вичерпувати поняття, яке підлягає поділу, і при цьому виключати один одного [13, с. 12].

Таким чином, виходячи з цього, вважаємо, що стверджувати, що субсидіарні зобов'язання поряд із солідарними та частковими є видовими концептами одного роду, зокрема зобов'язаннями із множинністю осіб, неприпустимо. Тоді як аналіз норм Цивільного кодексу, а саме «несуть солідарно додаткову (субсидіарну) відповідальність» [14] дозволяє зробити висновок, що субсидіарне зобов'язання є родовим стосовно солідарного, іншими словами два видових поняття знаходяться у зв'язку «рід-вид», що фактично є некоректним. Спираючись на ці факти, можна припустити, що субсидіарне зобов'язання не відноситься до того ж роду, що й солідарне і часткове, а їхню правову природу необхідно аналізувати за межами зобов'язань із множинністю осіб.

Інші науковці, наприклад Сампара Н. М. [15], заперечують можливість трактування субсидіарних зобов'язань як зобов'язань із множинністю осіб як при договірних, так і при позадоговірних зобов'язаннях. Дані вчені фокусують увагу на наявності в субсидіарних зобов'язаннях специфічних особливостей, що не враховуються в роботах прибічників віднесення субсидіарних зобов'язань до зобов'язань із множинністю осіб. Так, дані вчені зазначають, що основний та субсидіарний боржники є сторонами різних правовідношень, як у договірних, так і недоговірних зобов'язаннях [15].

Також Сампара Н. М. [15] зазначає, що фактично це дві різних форми самостійних, проте взаємопов'язаних та взаємозалежних правовідносин [15, с. 122]. Гриценко Г. Г. [16], вивчаючи множинність осіб у цивільно-правовому зобов'язанні і розділяючи два самостійних зобов'язання між основним та додатковим боржником і між кредитором та додатковим боржником, отримала висновок, що субсидіарне зобов'язання не відповідає ні ознаці множинності осіб, ні призначенню норм про множинність осіб. Отже, вважаємо, що цей нюанс спростовує доводи правників, які стоять на боці множинності осіб у субсидіарному зобов'язанні.

Надамо критичну оцінку аргументам прибічників пояснення субсидіарних зобов'язань як зобов'язань із множинністю осіб на прикладі аргументування позиції Трутом Д. В. [12], яку він формує на спростуванні доводів вчених, що мають протилежну позицію.

Трут Д. В. [12] фокусує увагу на співвідношенні моменту появи зобов'язання та моменту виникнення множинності осіб у зобов'язанні і зауважує, що субсидіарна множинність формується після такого факту, як відмова у задоволенні вимоги кредитора основним боржником.

Позицію про можливість появи множинності осіб у зобов'язанні після його виникнення знаходимо в роботі Майданик Р. А. [17, с. 774]. Однак тут мова йде про конкретний випадок переходу з простого зобов'язання у зобов'язання із множинністю осіб: смерть кредитора або боржника.

Також Трут Т. В. зазначає, що із закону не слідує, що субсидіарний боржник або субсидіарний поручитель не може виступати стороною в основній угоді [12, с. 187]. Хоча теоретично змодельовати таку ситуацію цілком можливо, проте це не змінює сутності вирішення проблеми, тому що основне зобов'язання буде виникати між кредитором і двома боржниками, інше (субсидіарне) лише у випадку порушення зобов'язання боржником, в результаті чого кредитор може звернутися з вимогою до іншого боржника, й цілком інше зобов'язання, хоча воно й пов'язане із першим, буде виникати між кредитором і додатковим боржником в разі реалізації кредитором права на дану вимогу. Отже лише останнє зобов'язання можемо вважати субсидіарним. З практичної точки зору моделювати зобов'язання, де додатковий боржник є й стороною в основному зобов'язанні, немає доцільності, тому що аналогічний ступінь гарантії задоволення майнових інтересів кредитора надають солідарні зобов'язання, надаючи кредитору не лише право грошової вимоги, й виконання зобов'язання в натуральному виразі [13, с. 13].

Також Трут Д. В. не погоджується з думкою, що основний і субсидіарний боржники є сторонами одного зобов'язання, мотивуючи це тим, якщо слідувати даній логіці, то це значило б, що після пред'явлення вимоги субсидіарному боржнику, основний боржник перестає бути зобов'язаним, іншими словами він якби «випадає із зобов'язань». На думку Трута Д. В., основний боржник «не випадає» із зобов'язання і залишається зобов'язаним на одному рівні із субсидіарним боржником [12, с. 190]. Навіть беручи до уваги бачення автором множинності осіб у субсидіарному зобов'язанні з аргументом щодо залишення в субсидіарному зобов'язанні основного боржника і після залучення субсидіарного, покладаючись на чинне законодавство, погодитись із даною думкою не видається можливим тому, що правовим наслідком невиконання основним боржником зобов'язання може бути лише звернення до додатко-

вого боржника, а на основного ж боржника додаткові обтяження не покладаються.

Так, спираючись на погляди стосовно правової природи субсидіарної відповідальності іноземних та вітчизняних науковців, а також норми Цивільного кодексу України, резюмуємо основні аргументи «проти» щодо віднесення субсидіарного зобов'язання до зобов'язання із множинністю осіб. Вони базуються на особливостях природи таких зобов'язань та їхньої правової конструкції.

1. Відсутність рівності обов'язків між боржниками. У зобов'язаннях із множинністю осіб (солідарних або часткових) боржники зазвичай мають однаковий правовий статус щодо виконання зобов'язання, навіть якщо їхня частка або форма відповідальності відрізняються. У субсидіарному зобов'язанні основний і субсидіарний боржники не є рівними: обов'язок субсидіарного боржника має додатковий (акцесорний) характер, і він виникає лише в разі невиконання зобов'язання основним боржником. Це не властиво класичним зобов'язанням із множинністю осіб.

2. Односторонність первинного звернення. У множинних зобов'язаннях кредитор може вільно обирати, до кого звертатися за виконанням (як у солідарних зобов'язаннях) або вимагати виконання у частковій формі (як у часткових зобов'язаннях). У субсидіарному зобов'язанні кредитор зобов'язаний спершу звернутися до основного боржника. Субсидіарний боржник залучається лише як останній засіб (*ultima ratio*), що не характерно для класичних зобов'язань із множинністю осіб.

3. Відсутність спільного боргу. У зобов'язаннях із множинністю осіб (наприклад, солідарних) кожен боржник відповідає за один і той самий борг або його частину. У субсидіарному зобов'язанні обов'язок субсидіарного боржника не є тотожним обов'язку основного боржника, а виступає «гарантією» вико-

нання. Субсидіарний боржник не є співборжником у прямому розумінні, оскільки його обов'язок є залежним і умовним.

4. Акцесорність зобов'язання. Субсидіарне зобов'язання є акцесорним, тобто похідним від основного зобов'язання, і виникає виключно у разі його невиконання. У зобов'язаннях із множинністю осіб кожен із боржників має самостійний обов'язок перед кредитором, який може бути виконаний незалежно від дій інших боржників. У субсидіарному зобов'язанні жоден обов'язок субсидіарного боржника не може виникнути до моменту порушення основного зобов'язання.

5. Юридична природа відповідальності. Субсидіарна відповідальність є формою забезпечення виконання зобов'язання, що значно наближує її до інституту поручительства чи гарантії, а не до класичних зобов'язань із множинністю осіб. Таким чином, субсидіарне зобов'язання більше нагадує допоміжний механізм, ніж самостійне зобов'язання між кількома боржниками.

6. Відсутність взаємозв'язку між боржниками. У зобов'язаннях із множинністю осіб боржники зазвичай перебувають у відносинах між собою (наприклад, через розподіл обов'язків). У субсидіарному зобов'язанні основний боржник і субсидіарний боржник можуть не мати жодного прямого правового чи договірної зв'язку.

Отже, субсидіарне зобов'язання не вписується в класичну концепцію зобов'язань із множинністю осіб через специфічну залежність обов'язків субсидіарного боржника від невиконання основним боржником своїх зобов'язань, а також через його акцесорний характер.

Таким чином, субсидіарна відповідальність розглядається як специфічний вид цивільно-правової відповідальності, що має свої особливості. Українські та закордонні вчені визначають її, враховуючи як національні правові традиції, так і загальні

Таблиця 1

Структурування українського та закордонного підходів до розуміння правової природи субсидіарної відповідальності

Український підхід	Закордонний підхід
Субсидіарна відповідальність — це відповідальність особи, яка на підставі закону чи договору зобов'язана задовольнити вимоги кредитора в разі, якщо основний боржник неспроможний виконати свої зобов'язання (Догверт А. С.) [18]	Субсидіарна відповідальність — це особлива форма цивільно-правової відповідальності, що виникає на основі принципу солідарності між боржником та субсидіарною особою, яка зобов'язана виконати зобов'язання, якщо основний боржник цього не зробив (Koch J.) [20]
Субсидіарна відповідальність є додатковою (акцесорною) формою цивільно-правової відповідальності, яка застосовується тоді, коли основний боржник не виконав своїх обов'язків або виявився неспроможним їх виконати (Косачев В. М.) [19]	Субсидіарна відповідальність є обов'язком допоміжної сторони виконати зобов'язання замість основного боржника у випадку, якщо останній не спроможний виконати зобов'язання через недостатність коштів (Savatier J. G.) [21]
Субсидіарна відповідальність виникає тоді, коли додатковий боржник відповідає перед кредитором за основного боржника лише в разі, якщо останній не спроможний задовольнити вимоги кредитора (Жилінкова І. В.) [19]	Субсидіарна відповідальність означає правову конструкцію, за якої додаткова сторона (гарант або поручитель) бере на себе обов'язки у разі, якщо основний боржник виявляється нездатним виконати зобов'язання (Meyer H.) [22]

Джерело: складено автором на основі [18–22]

принципи цивільного права. В наступній таблиці структуровано наукові підходи українських та закордонних науковців до правової природи субсидіарної відповідальності (табл. 1).

Так, субсидіарна відповідальність є одним із видів цивільно-правової відповідальності, що виникає в разі недостатності основного боржника для виконання його зобов'язань перед кредитором. Її правова природа ґрунтується на принципі додатковості (субсидіарності), що означає, що субсидіарний боржник відповідає перед кредитором лише у разі, якщо основний боржник не спроможний повністю виконати свої зобов'язання.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, підведено підсумок, що правова природа субсидіарної відповідальності у справах про банкрутство є одночасно захисною та виправною, спрямованою на захист прав кредиторів та притягнення осіб до відповідальності за неналежне управління або неправомірну поведінку. Балансуючи між відповідальністю та справедливістю, вона гарантує, що кредитори не залишаться без засобів захисту через безвідповідальні або незаконні дії осіб, які контролюють боржника. Законодавчі норми та судова практика продовжують визначати обсяг та реалізацію цієї відповідальності в різних юрисдикціях.

Література

1. Garner B. A. Ed. Black's Law Dictionary (9th.ed.). Minesota: West Publishing Co. 2009.
2. Martin E. A., Law J. (eds). 6th ed. New York: Oxford University Press Inc., 2006.
3. Ese M. Law of Tort. Lagos: Princeton Publishing Co., 2008.
4. Nwoke F. C. Law of Torts in Nigeria. Jos: Mono Expressions Ltd, 2003.
5. Bell J. The Basis of Vicarious Liability. *The Cambridge Law Journal*. 2013. 72, Issue 01.
6. Launchbury v Morgans (1973) AC.122 at 135, per Lord Denning.
7. FWLR (pt.43). 290 at 312, Nduka v Ezenwaku (2006), 6 NWLR (pt.809) 494.
8. Трут Д. В. Субсидіарні зобов'язання як різновид цивільно-правових зобов'язань з множинністю осіб. *Університетські наукові записки*. 2012. № 4(44). С. 186–192.
9. Цивільне законодавство України : навчальний посібник / за заг. ред. Є. О. Харитонова, К. Г. Некіт. Одеса, 2013. 388 с.
10. Цивільне право України : підручник: у 2 кн. / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. Київ, 2004. Кн. 1. 736 с.
11. Цивільне право : навч. посіб. для студ. юрид. вузів та фак. Київ, 1996. 480 с.
12. Трут Д. В. Цивільно-правові зобов'язання з множинністю осіб: дис. канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2014. 235 с.
13. Гудима-Підвербецька М. Правова природа субсидіарних зобов'язань в цивільному праві України. *Підприємство, господарство і право*. 2019. № 8. С. 10–15.
14. Цивільний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40–44. Ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 24.12.2024).
15. Сампара Н. М. До питання про визначення поняття та сутності субсидіарних зобов'язань в цивільному праві. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. Том 1, Вип. 6. С. 121–124.
16. Гриценко Г. Г. Множинність осіб у цивільно-правових зобов'язаннях: дис. канд. юрид. наук. за спец. 12.00.03. Харків, 2015. 234 с.
17. Аномалії в цивільному праві України : навчально-практичний посібник / відп. ред. Р. А. Майданик. Київ, 2007. 912 с.
18. Цивільне право України. Загальна частина : підручник / за ред. О. В. Дзери, д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. НАПрН України, засл. юриста України [та ін.]; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К.: Юрінком Інтер, 2010. 976 с.
19. Цивільне право України : підручник [Текст]: в 2 т. Т. 1 / кол. авторів; за ред. Г. Б. Яновицької, В. О. Кучера. Львів : «Новий Світ-2000», 2014. 444 с.
20. Schreyögg G., Koch J. Grundlagen des Managements: Basiswissen für Studium und Praxis. URL: <https://www.amazon.de/Grundlagen-Managements-Basiswissen-Studium-Praxis/dp/3658067489> (дата звернення: 30.12.2024).
21. Savatier R., La théorie des obligations en droit privé économique, Dalloz 1979, 4ème édition.
22. Meyer H. L., Paluch M. A. The surety's as affected by contract alterations and unauthorized payments — how much is too much? *The Forum* (American Bar Association. Section of Insurance, Negligence and Compensation Law). 1980. Vol. 15, No. 5. P. 982–992. URL: <https://www.jstor.org/stable/25761601> (дата звернення: 30.12.2024).

References

1. Garner B. A. Ed. (2009). Black's Law Dictionary (9th.ed.). Minesota: West Publishing Co.
2. Martin E. A., Law J. (eds). (2006). 6th ed. New York: Oxford University Press Inc., 2006.
3. Ese, M. (2008). Law of Tort. Lagos: Princeton Publishing Co.
4. Nwoke, F. C. (2003). Law of Torts in Nigeria. Jos: Mono Expressions Ltd.
5. Bell, J. (2013). The Basis of Vicarious Liability. *The Cambridge Law Journal*. 72, Issue 01,

6. Launchdury v Morgans (1973) AC.122 at 135, per Lord Denning.
7. FWLR (pt.43). 290 at 312, Nduka v Ezenwaku (2006), 6 NWLR (pt.809) 494.
8. Trut, D. V. (2012). Subsidiarni zoboviazannia yak riznovyd tsyvilno-pravovyh zoboviazan z mnozhynnistiyu osib [Subsidiary obligations as a type of civil law obligations with a plurality of persons]. *Universytetski naukovi zapysky*. № 4(44). pp. 186–192 [in Ukrainian].
9. Tsyvilne zakonodavstvo Ukrainy: navchalnyi posibnyk [Civil legislation of Ukraine: a textbook] / za zag. red. E. O. Harytonova, K. G. Nekit. Odesa, 2013. 388 p. [in Ukrainian].
10. Tsyvilne pravo Ukrainy [Civil law of Ukraine]: pidruchnyk: u 2 kn. / za red. O. V. Dzery, N. S. Kuznetsovoi. Kyiv, 2004. Kn. 1. 736 p. [in Ukrainian].
11. Tsyvilne pravo [Civil Law]: navch. Posib. Dlia stud. yuryd. vuziv ta fak. Kyiv, 1996. 480 p. [in Ukrainian].
12. Trut D. V. Tsyvilno-pravovi zoboviazannia z mnozhynnistiyu osib [Civil law obligations with a plurality of persons]: dys. kand. yuryd. nauk: 12.00.03. Kyiv, 2014. 235 p. [in Ukrainian].
13. Gudyma-Pidverbetska, M. (2019). Pravova pryroda subsidiarynyh zoboviazan v tsyvilnomu pravi Ukrainy [The legal nature of subsidiary obligations in the civil law of Ukraine]. *Pidpryemnytstvo, gospodarstvo i pravo*. № 8. Pp. 10–15 [in Ukrainian].
14. Tsyvilnyi Kodeks Ukrainy [Civil Code of Ukraine]. *Vidomosti Verhovnoi Rady Ukrainy*. 2003. №№ 40–44. St. 356 [in Ukrainian].
15. Sampara, N. M. (2016). Do pytannia pro vyznachennia ponyattia ta sutnosti subsidiarynyh zoboviazan v tsyvilnomu pravi [On the Definition of the Concept and Essence of Subsidiary Obligations in Civil Law]. *Naukovyi visnyk Hersonskogo derzhavnogo universytetu*. Tom 1, Vyp. 6. pp. 121–124 [in Ukrainian].
16. Grytsenko, G. G. (2015). Mnozhynnist osib u tsyvilno-pravovyh zoboviazanniah [Multiple persons in civil law obligations]: dys. Kand. yuryd. nauk. za spets. 12.00.03. Harkiv. 234 p. [in Ukrainian].
17. Anomalii v tsyvilnomu pravi Ukrainy [Anomalies in the civil law of Ukraine]: navchalno-praktychnyi posibnyk / vidp. Red. R. A. Maidanyk. Kyiv. 2007. 912 p. [in Ukrainian].
18. Tsyvilne pravo Ukrainy [Civil Law of Ukraine]. Zagalna chastyna: pidruchnyk / za red. O. V. Dzery, d-ra yuryd. nauk, prof., chl.-kor. NAprN Ukrainy, zasl. Yurysta Ukrainy [ta in.]; Kyiv. nats. un-t im. T. Shevchenka. K.: Yurinkom Inter, 2010. 976 p. [in Ukrainian].
19. Tsyvilne pravo Ukrainy [Civil Law of Ukraine]: pidruchnyk [Tekst]: v 2 t. T. 1 / kol. Avtoriv; za red. G. B. Yanivyskoi, V. O. Kuchera. Lviv: “Novyi Svit-2000”, 2014. 444 p. [in Ukrainian].
20. Schreyögg, G., Koch, J. Grundlagen des Managements: Basiswissen für Studium und Praxis [in German].
21. Savatier R., La théorie des obligations en droit privé économique, Dalloz 1979, 4ème édition [in French].
22. Meyer, H. L., Paluch, M. A. (1980). The surety's as affected by contract alterations and unauthorized payments — how much is too much? *The Forum* (American Bar Association. Section of Insurance, Negligence and Compensation Law). Vol. 15, No. 5. pp. 982–992.

УДК 340.13:343.1

Махова Лілія Олексіївна

*старший викладач кафедри цивільного, господарського та екологічного права; адвокат
НТУ «Дніпровська політехніка»*

Makhova Liliia

*Senior Lecturer of the Department of Civil Engineering, Economic and Environmental Law; Lawyer
NTU "Dniprovsk Polytechnic"*

ORCID: 0000-0003-1260-0014

Виприцький Андрій Олексійович

кандидат юридичних наук, доцент

Vypriysky Andriy

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor

ORCID: 0000-0002-6539-7075

DOI: 10.25313/2520-2308-2025-1-10648

СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА З ПИТАНЬ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ FORENSIC EXPERTISE ON INTELLECTUAL PROPERTY ISSUES IN UKRAINE

Анотація. Вступ. Експертиза інтелектуальної власності відіграє ключову роль у цивільному процесі, оскільки забезпечує юридичну обґрунтованість та детальне пояснення питань, пов'язаних із порушенням прав на об'єкти інтелектуальної власності. В умовах стрімкого розвитку технологій та інновацій, а також зростання кількості комерційних спорів, висновки експерта стає важливим інструментом для суддів при ухваленні рішень. Розглянемо основні аспекти ролі експертів в цивільному процесі, включаючи правові основи та регламентацію їх діяльності, процедуру залучення до розгляду справ, вимоги до висновків та методи оцінки об'єктів інтелектуальної власності. Особлива увага приділяється аналізу нормативно-правової бази, що регулює діяльність експертів та проблемам, які виникають у практиці застосування експертних висновків. Виявлено, що не всі аспекти експертизи інтелектуальної власності достатньо регламентовані чинним законодавством, що може спричиняти правову невизначеність та труднощі у судових розглядах. У статті також наведено рекомендації щодо вдосконалення законодавчої бази та підвищення якості підготовки експертів, що, у свою чергу, сприятиме підвищенню ефективності цивільного судочинства та забезпеченню захисту прав інтелектуальної власності.

Висновок експерта інтелектуальної власності є важливим доказовим елементом у цивільному процесі, який визначає правомірність та обґрунтованість заяв щодо порушення прав на об'єкти інтелектуальної власності. Процедура залучення експертів до розгляду справ включає в себе такі етапи, як визначення специфіки справи, обставин та питань, що потребують експертного аналізу. Експерти повинні бути незалежними та неупередженими, мати відповідну кваліфікацію та досвід у галузі інтелектуальної власності. Вимоги до експертних висновків передбачають обґрунтованість, детальність та зрозумілість викладення результатів дослідження, а також інформацію про методику проведення дослідження, використані джерела інформації та підстави для висновків.

Мета. Метою дослідження є аналіз ефективності існуючих етапів та стадій проведення судової експертизи об'єктів інтелектуальної власності в цивільному процесі. Пропозиція використання новітніх підходів та методів пізнання даного питання. Розкриття концептуальних підходів до процедури оцінки вартості об'єктів інтелектуальної власності.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: нормативно-правове забезпечення щодо регулювання діяльності судових експертів в сфері інтелектуальної власності в Україні, а також наукові праці вітчизняних та зарубіжних авторів, що провадять свої науково-практичні дослідження у царині судових експертиз об'єктів інтелектуальної власності в цивільному процесі.

В процесі здійснення дослідження було використано наступні наукові методи: теоретичного узагальнення та групування (для характеристики складових судового процесу та функцій експертів в судовому процесі щодо захисту прав на інтелектуальну власність); формалізації, аналізу та синтезу (для розробки стратегії більш ефективної експертної підготовки); формально-юридичний, збирання правової інформації (рекомендації щодо вдосконалення законодавчої бази та

підвищення якості підготовки експертів); логічного узагальнення результатів (формулювання висновків), а також порівняльного правознавства (аналіз міжнародного досвіду даної тематики).

Результати. У статті досліджено проблеми регламентації експертизи інтелектуальної власності та запропоновані шляхи їх вирішення, зокрема вдосконалення нормативно-правової бази, створення єдиного реєстру експертів та підвищення їх кваліфікації. Усе це спрямоване на забезпечення більшої прозорості, ефективності та справедливості судового процесу, а також надання надійного захисту прав інтелектуальної власності.

Перспективи. В подальших наукових дослідженнях пропонується зосередити увагу на розробці та прийнятті додаткових правових норм для врегулювання прогалин у законодавчій сфері проведення судової експертизи інтелектуальної власності, що створена як основне джерело наявності доказів для звернення до суду загальної юрисдикції та створення методологічної бази для наукових і освітніх досліджень у сфері правового регулювання.

Ключові слова: експерт інтелектуальної власності, цивільний процес, право інтелектуальної власності, судова експертиза, нормативно-правова база, експертні висновки, оцінка об'єктів інтелектуальної власності, незалежність експертів, комерційна цінність, вирішення спорів, кваліфікація експертів, прозорість судового процесу.

Summary. Introduction. The opinion of an intellectual property expert plays a key role in the civil process, as it provides legal validity and a detailed explanation of issues related to the violation of rights to intellectual property objects. In the conditions of rapid development of technologies and innovations, as well as an increase in the number of commercial disputes, the opinion of an expert becomes an important tool for courts when making decisions. The article examines the main aspects of the expert's role in the civil process, including the legal basis and regulation of experts' activities, the procedure for their involvement in the consideration of cases, requirements for their conclusions, and methods of evaluating intellectual property objects. Special attention is paid to the analysis of the legal framework that regulates the activity of experts and the problems that arise in the practice of applying their conclusions. It was found that not all aspects of intellectual property examination are sufficiently regulated by the current legislation, which can cause legal uncertainty and difficulties in court proceedings. The article also provides recommendations on improving the legal framework and improving the quality of expert training, which, in turn, will contribute to increasing the efficiency of civil proceedings and ensuring the protection of intellectual property rights.

The opinion of an intellectual property expert is an important element in the civil process, which determines the legality and validity of statements regarding the violation of rights to intellectual property objects. The procedure for involving experts in the consideration of cases includes such stages as determining the specifics of the case, circumstances and issues that require expert analysis. The requirements for expert opinions include the reasonableness, detail and comprehensibility of the presentation of the research results, as well as information about the methodology of the research, the sources of information used and the grounds for the conclusions.

The article analyzes the main methods of evaluating intellectual property objects, such as novelty, originality, commercial value and the likelihood of infringement. The problems of the regulation of intellectual property examination are identified and the ways of their solution are proposed, in particular, the improvement of the regulatory and legal framework, the creation of a single register of experts and the improvement of their qualifications.

Purpose. The problems of the regulation of intellectual property examination are identified and the ways of their solution are proposed, in particular, the improvement of the regulatory and legal framework, the creation of a single register of experts and the improvement of their qualifications.

Materials and methods. The materials of the research are: regulatory and legal support for the regulation of the activities of forensic examinations in the field of intellectual property in Ukraine, as well as scientific works of domestic and foreign authors who conduct their scientific and practical research in the field of forensic examinations of intellectual property objects in civil proceedings.

In the process of carrying out the research, the following scientific methods were used: theoretical generalization and grouping (to characterize the components of the legal process and the functions of experts in the legal process regarding the protection of intellectual property rights); formalization, analysis and synthesis (to develop a strategy for more effective expert training); formal and legal, collection of legal information (recommendations on improving the legislative framework and improving the quality of expert training); logical generalization of results (formulation of conclusions), as well as comparative jurisprudence (analysis of international experience of this topic).

Results. The article examines the problems of regulation of intellectual property examination and proposed ways to solve them, in particular, improving the legal framework, creating a single register of experts and improving their qualifications. All this is aimed at ensuring greater transparency, efficiency and fairness of the judicial process, as well as providing reliable protection of intellectual property rights.

Discussion. In further scientific research, it is proposed to focus attention on the development and adoption of additional legal norms to address gaps in the legislative field of intellectual property forensic examination, which was created as the main source of evidence for appeals to a court of general jurisdiction and the creation of a methodological base for scientific and educational research in the field legal regulation.

Key words: intellectual property expert, civil process, intellectual property rights, forensic examination, legal framework, expert opinions, evaluation of intellectual property objects, independence of experts, commercial value, dispute resolution, qualification of experts, transparency of the judicial process.

Постановка проблеми. Цивільний процес в Україні охоплює широкий спектр питань, пов'язаних із захистом прав та законних інтересів інтелектуальної власності учасників судового розгляду. Однією з ключових складових цієї системи є інститут експертизи, що включає в себе висновки фахівців з інтелектуальної власності. В умовах динамічного розвитку технологій та інновацій, а також зростання комерційних спорів, пов'язаних із правами на об'єкти інтелектуальної власності, важливість експертного висновку стає визначальною для прийняття судових рішень.

Експертиза інтелектуальної власності охоплює різноманітні аспекти — від оцінки новизни та оригінальності об'єкта до аналізу можливих порушень прав інтелектуальної власності. Важливо підкреслити, що висновок експерта не є остаточним, але він виконує функцію підтримки доказової бази у судовому розгляді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теза формування та розвитку сучасної судової експертизи в аспекті захисту інтелектуальної власності, висвітлюються багатьма українськими вченими, серед яких Куранов А.Ю., Гарсєєва М.М. [7], які одні з перших почали піднімати питання щодо проблематики застосування та об'єктивності доказової бази у спорах з захисту прав інтелектуальної власності. Група авторського колективу на чолі з Федоренко В.Л. [8] вважають, що роль судового процесу полягає в тому, що висновок експерта є одним із доказів у справі, але суд не зобов'язаний слідувати йому беззаперечно. Науковець в сфері економіки інтелектуальної власності Шевченко Л.С. [9] вважає, що новизна та унікальність є одним з ключових критеріїв оцінки об'єктів інтелектуальної власності і чим вища новизна та унікальність об'єкта, тим вища його вартість. На думку науковців Крайнева П.П., Ковальова Н.М., Мельникова М.В. [11] репутація та популярність бренду, під яким випускається продукт або послуга, можуть значно впливати на вартість об'єктів інтелектуальної власності. Сімакова-Єфремян Е.Б. [13], яка пропонує розробити та запровадити норми українського законодавства, що відповідатимуть міжнародним стандартам у сфері інтелектуальної власності, щоб забезпечити узгодженість та відповідність міжнародній практиці. Тофіло А.В., Левічева О.Д. [15] ретельно досліджують питання процедури набуття та оформлення прав інтелектуальної власності. Підпригора О.А., Підпригора О.О. [17] заклали теоретичні основи дефініцій інституту інтелектуального права. Разом з тим залишаються не вирішеними багато аспектів щодо вдосконалення законодавства в сфері інтелектуальної власності; чіткого опису організації діяльності та покращення професійних навичок експертів; пошуку інструментів ефективності захисту прав інтелектуальної власності фізичних осіб та суб'єктів господарювання.

Метою статті є дослідження етапів та стадій проведення експертизи об'єктів інтелектуальної власності в цивільному процесі з використання новітніх методів пізнання. Проведення процедури оцінки вартості об'єктів інтелектуальної власності.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: нормативно-правові акти, які регулюють діяльність судових експертів в сфері інтелектуальної власності, а також наукові праці сучасних авторів, які проводили свої дослідження у цивільному процесі. В процесі проведеного дослідження були використані наступні наукові методи: формально-юридичний, збирання правової інформації, а також порівняльного правознавства.

Виклад основного матеріалу. Експертиза інтелектуальної власності в Україні регулюється комплексом нормативно-правових актів, що забезпечують правове підґрунтя для проведення експертиз, визначення прав і обов'язків експертів, а також порядок їх залучення до цивільних спорів. Основні компоненти цієї нормативно-правової бази наведено нижче.

Цивільний кодекс є базовим актом, що визначає правовий режим інтелектуальної власності. У ньому зазначаються основні поняття, що стосуються авторського права, прав на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, товарні знаки та інші об'єкти інтелектуальної власності. Кодекс також регулює правовідносини, пов'язані з охороною цих прав, і надає можливість залучати експертів для підтвердження фактів, пов'язаних із порушенням прав на об'єкти інтелектуальної власності.

Стаття 2 Закону України «Про авторське право і суміжні права» визначає правовий статус авторських прав, порядок їх охорони, а також умови, за яких може здійснюватися використання творів. Також містить положення, що стосуються правової охорони авторських прав, включаючи можливість експертних висновків у справах, що стосуються порушень цих прав [1].

Розділ I та II Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» регулює правовідносини, пов'язані з реєстрацією, використанням і захистом товарних знаків, передбачає залучення експертів для оцінки порушення прав на знаки, що є важливим у суперечках між суб'єктами господарювання [2].

Розділ III та IV Закону України «Про патенти на винаходи, корисні моделі та промислові зразки» визначає процедури отримання патентів і охорони прав патентовласників, регулює експертну діяльність, пов'язану з патентними спорами та перевірками [3].

Статті 57, 66 та 212 Цивільного процесуального кодексу містить положення, що регулюють процедуру залучення експертів у цивільному процесі. Зокрема, він визначає:

– Порядок призначення експертів: згідно з кодексом, експерт може бути призначений судом або

за клопотанням сторін. Важливо, щоб експерт мав відповідну кваліфікацію та досвід у галузі інтелектуальної власності.

- Вимоги до експертних висновків: висновки експерта повинні бути обґрунтованими, детальними і зрозумілими. Експерти зобов'язані вказати методи дослідження, джерела інформації та обґрунтування своїх висновків.
- Незалежність та неупередженість експертів: кодекс також підкреслює важливість незалежності експертів, щоб забезпечити неупереджене оцінювання справи [4].

Ґрунтована наукова позиція авторитетних науковців — фахівців у сфері проведення експертиз інтелектуальної власності Куранов А. Ю., Гарсєєва М. М., Федоренко В. Л., Шевченко Л. С., Крайнева П. П., Ковальова Н. М., Мельникова М. В., Сімакова-Єфремян Е. Б., Тофіло А. В., Лєвічева О. Д., Підопригора О. А., Підопригора О. О., вважають що крім основних законодавчих актів, існує ряд підзаконних нормативних актів, що регламентують специфіку експертної діяльності, і мова йде про такі, як:

- Постанови Кабінету Міністрів України, які регламентують порядок діяльності експертних установ та організацій, що займаються оцінкою об'єктів інтелектуальної власності;
- Накази Міністерства юстиції України, що можуть містити уточнення щодо процедури експертизи та кваліфікаційних вимог до експертів;
- Рекомендації та стандарти професійних асоціацій, які можуть слугувати додатковими орієнтирами для експертів і суддів [8].

Системна нормативно-правова база, що регулює експертизу інтелектуальної власності, створює умови для обґрунтованого та справедливого судового розгляду. Проте важливо, щоб ця база постійно вдосконалювалася, враховуючи зміни в технологічних та правових реаліях, а також підвищувалася якість підготовки експертів для забезпечення ефективного захисту прав інтелектуальної власності.

Залучення експертів у цивільному процесі України є важливим етапом, що має на меті забезпечити якісну та об'єктивну оцінку питань, що виникають у справах, пов'язаних із інтелектуальною власністю. Процедура залучення експертів визначається на підставі норм Цивільного процесуального кодексу та інших нормативних актів [5].

Залучення експерта може відбуватися на різних стадіях судового розгляду. Суд ухвалює рішення про необхідність експертного дослідження в разі, якщо виникають питання, що потребують спеціальних знань, які не можуть бути оцінені безпосередньо судом.

Одна зі сторін процесу може подати клопотання про залучення експерта, обґрунтовуючи необхідність експертної оцінки. Суд може задовольнити таке клопотання, якщо визнає його обґрунтованим.

Експерт повинен мати відповідну освіту, кваліфікацію та досвід у галузі інтелектуальної власності.

В Україні існують спеціалізовані установи та організації, що займаються експертизою інтелектуальної власності.

Важливим є забезпечення прозорості вибору експерта. Сторони можуть пропонувати кандидатури експертів, але остаточне рішення ухвалює суд.

Щодо етапів проведення самої експертизи, то виділяють:

1. Підготовчий етап: експерт отримує матеріали справи, формує план дослідження, визначає необхідні методи та джерела інформації.

2. Основний етап: здійснюється безпосереднє дослідження об'єкта, що включає аналіз документів, матеріалів, патентів тощо.

3. Завершальний етап: експерт готує висновок, який повинен бути зрозумілим, детальним та обґрунтованим. Висновок повинен містити методи дослідження, аргументи, що підтверджують або спростовують певні факти, та рекомендації [6].

Вимоги до експертних висновків та зміст висновку:

- Обґрунтованість: висновок повинен базуватися на чітких аргументах і достовірних даних.
- Деталізація: у висновку мають бути викладені всі методи дослідження, джерела інформації та проміжні результати.
- Чіткість: формулювання мають бути зрозумілими для суду та сторін, не допускаючи неоднозначних трактувань.
- Незалежність: експерт повинен дотримуватися принципу незалежності, уникаючи будь-якого тиску з боку сторін процесу.

Авторський колектив за керівництвом В. Л. Федоренко вважають що роль судового процесу полягає в тому, що висновок експерта є одним із доказів у справі, але суд не зобов'язаний слідувати йому беззаперечно. Суд може оцінювати висновок у сукупності з іншими доказами, наявними в справі [8].

Критеріями оцінки виступають:

- Достовірність: суд оцінює, наскільки висновок експерта обґрунтований і відповідає дійсності.
- Відповідність закону: висновок має відповідати законодавству та методичним правилам, встановленим для проведення експертиз.
- Об'єктивність: важливо, щоб висновок експерта не був упередженим і ґрунтувався лише на фактичних даних.

Порядок залучення експертів та вимоги до їх висновків є важливою складовою забезпечення справедливого судового розгляду. Забезпечення незалежності, об'єктивності та високого професіоналізму експертів сприяє формуванню об'єктивної доказової бази та ухваленню справедливих рішень у справах, пов'язаних із інтелектуальною власністю.

Як зазначив В. Л. Федоренко оцінка об'єктів інтелектуальної власності (далі — ОІВ) є складною і відповідальною процедурою, яка потребує застосування спеціальних знань і методик. Основною метою оцінки є визначення вартості ОІВ, що може

бути використано в різних правових і комерційних контекстах, включаючи цивільні спори, ліцензування, продаж, залучення інвестицій тощо.

Розглянемо основні методи оцінки ОІВ, які використовуються в Україні та на міжнародному рівні [8].

Метод вартості: цей метод базується на визначенні витрат, понесених на створення, розвиток та захист ОІВ. Він включає прямі витрати (наприклад, витрати на розробку, патентування) та непрямі витрати (наприклад, адміністративні витрати). Метод вартості часто використовується для оцінки ОІВ на ранніх стадіях їх життєвого циклу.

Метод доходів: метод ґрунтується на прогнозуванні майбутніх доходів, які можуть бути отримані від використання ОІВ. Доходи дисконтуються до поточної вартості з урахуванням ризиків та часових факторів. Метод доходів є ефективним для оцінки комерційно успішних ОІВ, які вже приносять або можуть приносити прибуток.

Метод ринкових аналогів: метод полягає у порівнянні ОІВ з аналогічними об'єктами, які вже були продані або ліцензовані на ринку. Ринкові дані використовуються для визначення ринкової вартості ОІВ. Метод ринкових аналогів є ефективним у випадках, коли існує достатньо інформації про угоди з аналогічними ОІВ.

Науковець в сфері економіки інтелектуальної власності Л. С. Шевченко вважає що новизна та унікальність є один з ключових критеріїв оцінки ОІВ. Чим вища новизна та унікальність об'єкта, тим вища його вартість. Це особливо важливо для патентів та авторських прав [9].

Авторський колектив за керівництвом В.Л. Федоренко пропонують стадії життєвого циклу: вартість ОІВ може змінюватися залежно від стадії його життєвого циклу — від ідеї та розробки до комерційного використання та занепаду [8].

Ринковий потенціал: важливим є аналіз ринкового потенціалу ОІВ, включаючи оцінку попиту, конкуренції та можливих доходів від використання об'єкта.

Правовий захист: ОІВ, які мають надійний правовий захист (патенти, торгові марки тощо), зазвичай оцінюються вище, оскільки вони забезпечують власникам ексклюзивні права на використання об'єкта.

Репутація та бренд: На думку науковців П. П. Крайнев, Н. М. Ковальова, М. В. Мельников репутація та відомість бренду, під яким випускається продукт або послуга, можуть значно впливати на вартість ОІВ. Відомі бренди часто мають значну комерційну цінність [11].

Хоча нормативно-правова база експертизи інтелектуальної власності в Україні досить розвинута, на практиці виникає ряд проблем, що потребують вирішення для підвищення ефективності судової експертизи та забезпечення справедливого розгляду справ.

Кваліфікація експертів: однією з основних проблем є недостатній рівень підготовки та кваліфікації деяких експертів. Важливо забезпечити постійне підвищення кваліфікації експертів, що може включати участь у спеціалізованих тренінгах, курсах та конференціях [12].

Незалежність експертів: незважаючи на нормативні вимоги, на практиці можуть виникати ситуації, коли експерти піддаються тиску з боку сторін процесу або інших зацікавлених осіб. Необхідно посилити заходи з забезпечення незалежності експертів.

Стандартизація методик оцінки: відсутність єдиних стандартів та методик оцінки ОІВ може призводити до різних результатів оцінки одних і тих самих об'єктів [12]. Важливо розробити та впровадити стандартизовані методики оцінки, що ґрунтуються на кращих міжнародних практиках.

На сьогоднішній день існують проблеми, пов'язані з недостатньою регламентацією питань експертизи інтелектуальної власності. Недостатня кількість кваліфікованих експертів, а також неоднозначність деяких норм законодавства можуть спричинити труднощі у судових розглядах. Важливо вести роботу над вдосконаленням законодавства, створенням єдиного реєстру експертів, що дозволить забезпечити більшу прозорість і контроль у цій сфері.

Для підвищення ефективності цивільного судочинства та забезпечення належного захисту прав інтелектуальної власності в Україні важливо вдосконалити законодавчу базу та підвищити якість підготовки експертів. Ось кілька рекомендацій у цих напрямках:

1. Уніфікація норм: розробити та впровадити єдині стандарти для проведення експертиз в різних сферах інтелектуальної власності. Це допоможе усунути неоднозначність у трактуванні норм і забезпечити однозначні критерії для оцінки експертних висновків [10].

2. Прозорість процесу призначення експертів: Авторський колектив під керівництвом П. П. Крайнева пропонують встановити чіткі правила та процедури для відбору експертів, включаючи публічний реєстр експертів із зазначенням їхньої кваліфікації та досвіду. Це підвищить довіру до експертів і зменшить ймовірність впливу сторонніх осіб на їхню діяльність [11, с. 72].

3. Регулювання вимог до експертів: визначити чіткі кваліфікаційні вимоги для експертів у сфері інтелектуальної власності, включаючи необхідну освіту, досвід роботи та додаткову сертифікацію.

4. Розробка законодавства про незалежність експертів: встановити правові механізми, які забезпечать незалежність експертів, захистять їх від зовнішнього впливу та відповідальність за неналежне виконання своїх обов'язків.

5. Адаптація законодавства до міжнародних стандартів: Доречна думка Е. Б. Сімакова-Єфремян, яка пропонує запровадити норми українського законодавства, що відповідають міжнародним стандартам у сфері

інтелектуальної власності, щоб забезпечити узгодженість та відповідність міжнародній практиці [13].

6. Навчальні програми: розробити та впровадити спеціалізовані навчальні програми для підготовки експертів у сфері інтелектуальної власності, які охоплюватимуть як теоретичні, так і практичні аспекти роботи експертів.

7. Сертифікація експертів: впровадити систему сертифікації для експертів, що підтверджує їхню кваліфікацію та компетентність [14]. Це може включати як теоретичні, так і практичні іспити.

8. Підвищення кваліфікації: організувати регулярні курси підвищення кваліфікації для діючих експертів, що дозволить їм бути в курсі останніх змін у законодавстві, технологіях та практиках у сфері інтелектуальної власності.

9. Практика в установах: налагодити співпрацю між навчальними закладами та судовими органами, що дозволить студентам отримувати практичний досвід у проведенні експертиз [16].

10. Обмін досвідом: заохочувати обмін досвідом між експертами та фахівцями в інших юрисдикціях, зокрема через участь у міжнародних конференціях, семінарах та тренінгах.

Доцільно звернути увагу на думку Л. С. Шевченко, який пропонує удосконалити законодавчу базу та підвищувати якість підготовки експертів у сфері інтелектуальної власності, що є ключовими факторами для забезпечення ефективності цивільного судочинства [8, с. 47]. Реалізація наведених рекомендацій сприятиме покращенню правозастосування, підвищенню довіри до судової системи та забезпеченню належного захисту прав інтелектуальної власності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, судова експертиза інтелектуальної власності в Україні є важливим інструментом для вирішення спорів та захисту прав власників об'єктів інтелектуальної власності. Незважаючи на існуючі проблеми, вдосконалення експертної діяльності, підвищення кваліфікації експертів та забезпечення їх незалежності сприятимуть формуванню справедливої судової практики та захисту прав інтелектуальної власності. Використання сучасних методик оцінки та впровадження кращих міжнародних практик є необхідними кроками для підвищення ефективності судової експертизи в цій галузі.

Для підвищення ефективності цивільного судочинства та забезпечення належного захисту прав інтелектуальної власності в Україні важливо вдосконалити законодавчу базу та підвищити якість підготовки експертів.

Крім цього, потребують уточнення та деталізації окремі законодавчі норми (зокрема, щодо встановлення правових механізмів, які забезпечать незалежність експертів, захистять їх від зовнішнього впливу та відповідальність за неналежне виконання своїх обов'язків) для підвищення ефективності проведення судової експертизи в сфері інтелектуальної власності.

Подальше детальне дослідження питання судової експертизи у сфері інтелектуальної власності надасть можливість формулювання пропозицій щодо систематизації законодавства, а також внесення змін, направлених на усунення правових колізій, скасування застарілих та прийняття нових норм, які відповідатимуть потребам сьогодення.

Література

1. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 1 грудня 2022 року № 2811-IX. *ВВПУ*. 2023. № 57. Ст. 166. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text> (дата звернення: 25.12.2024).
2. Про охорону прав на знаки для товарів і послуг : Закон України 15 грудня 1993 року № 3689-XII. *ВВПУ*. 1994. № 7. Ст. 36. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3689-12#Text> (дата звернення: 25.12.2024).
3. Про охорону прав на промислові зразки : Закон України 15 грудня 1993 року № 3688-XII. *ВВПУ*. 1994. № 7. Ст. 34. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3688-12#Text> (дата звернення: 22.12.2024).
4. Цивільний кодекс України. 16 січня 2003 року № 435-IV (зі змінами та доповнення). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 29.12.2024).
5. Ковтун О.І. Цивільний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар. К. : Юрінком Інтер, 2019. С. 960.
6. Шпак М. М., Онуфрієнко О. М., Гуркіна М. Г. Система розуміння права : навч. посіб. К. : Ніка-центр, 2017. С. 185.
7. Куранов А. Ю., Гарсєєва М. М. Основи інтелектуального права : навч. посіб. К. : Центр учбової літератури, 2016. С. 328.
8. Судова експертиза об'єктів права інтелектуальної власності в Україні : навч.-метод. вид. ; В.Л. Федоренко (кер.), Л.Т. Тимошик, Н.В. Кисіль, Н.М. Ковальова, О.В. Голікова, Т.М. Чабанець та ін.; за ред. В.Л. Федоренка. Київ : Ліра-К, 2019. С. 88.
9. Економіка інтелектуальної власності : навч. посіб. / Л. С. Шевченко, О. А.; за ред. Л. С. Шевченко. Х. : Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2014. С. 119.
10. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень : затв. Наказом Міністерства юстиції України 08.10.1998 № 53/5 (зі змінами 05.08.2021 № 2770/5). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 22.12.2024).

11. Крайнев П. П., Ковальова Н. М., Мельников М. В. Судові експертизи у сфері інтелектуальної власності / За ред. П. П. Крайнева. Вінниця : ПП «Поліграфічний центр «Фенікс», ДІВП ВАТ «Інфракон» – «Інфракон-І», 2018. С. 376.
12. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: затв. Наказом Міністерства юстиції України 08.10.1998 № 53/5, редакція від 02.02.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 22.12.2024).
13. Сімакова-Єфремян Е. Б. Про необхідність удосконалення законодавства щодо здійснення судово-експертної діяльності в Україні. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. 2018. Вип. 18. С. 118–129.
14. Національний стандарт № 4. Оцінка майнових прав інтелектуальної власності : затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 03.10.2007 р. № 1185. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1185-2007-%D0%BF#Text> (дата звернення: 29.12.2024).
15. Тофіло А. В., Левічева О. Д. Набуття прав інтелектуальної власності : навч. посібник. К. : Держ. ін-т інтел. власн., 2018. С. 300.
16. Постанова Верховного Суду від 23.11.2020, справа № 910/1759/19. Єдиний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93149537> (дата звернення: 22.12.2024 року).
17. Підпригора О. А., Підпригора О. О. Право інтелектуальної власності України : навч. посібник. Київ : Юрінком Інтер, 1998. С. 336.

References

1. On copyright and related rights: Law of Ukraine dated December 1, 2022 No. 2811-IX. *Bulletin of the Verkhovna Rada*, 2023, No. 57, Article 166 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text> [in Ukrainian].
2. On protection of rights to signs for goods and services: Law of Ukraine of December 15, 1993 No. 3689-XII. *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 1994, No. 7, Article 36. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3689-12#Text> [in Ukrainian].
3. On the protection of rights to industrial designs: Law of Ukraine of December 15, 1993 No. 3688-XII. *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 1994, No. 7, Art. 34 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3688-12#Text> [in Ukrainian].
4. Civil Code of Ukraine. January 16, 2003 No. 435-IV (with changes and additions). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> [in Ukrainian].
5. Kovtun O. I. (2019). Civil Procedural Code of Ukraine: scientific and practical commentary. K.: Yurinkom Inter, 2019. 960 p. [in Ukrainian].
6. Shpak M. M., Onufrienko O. M., Gurkina M. G. (2017). The system of understanding law: education. manual. K.: Nika Center. 185 p. [in Ukrainian].
7. Kuranov A. Yu., Garseeva M. M. (2016) Fundamentals of intellectual law: teaching manual. K.: Center of educational literature. 328 p. [in Ukrainian].
8. Fedorenko V. L., Tymoshchuk L. T., Kysil N. V., Kovalyova N. M., Golikova O. V., Chabanets T. M. et al; (2019). Sudova ekspertiza ob'yektiv prava intelektualnoi vlasnosti v Ukraini [Forensic examination of objects of Intellectual property rights in Ukraine]. Kyiv: Lira-K [in Ukrainian].
9. Shevchenko L. S. (2014). Ekonomika intelektualnoi vlasnosti [Intellectual property economics]. Kharkiv: National University "Yurydychna Akademiya Ukrainy im. Yaroslava Mudroho" [in Ukrainian].
10. Instruktziia pro pryznachennia ta provedennia sudovikh ekspertiz ta ekspertnykh doslidzhen [Instruction on the appointment and conduct of judicial examinations and expert studies]. (1998, October 8, No. 53/5, with amendments on 05.08.2021 No. 2770/5). Kyiv: approved by the Order of the Ministry of Justice of Ukraine dated of 02.02.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98Text> (date of appeal 22.12.24). [in Ukrainian].
11. Kraynev P. P., Kovalova N. M., Melnikov M. V. (2018). *Sudovi ekspertizi u sferi intelektualnoi vlasnosti* [Judicial expertise in the field of intellectual property]. Vinnytsia: PP Poligrafichnyy Tsentr "Fenix", DİVP VAT "Infracon" [in Ukrainian].
12. Instruktziia pro pryznachennia ta provedennia sudovikh ekspertiz ta ekspertnykh doslidzhen ta Naukovo-metodychnykh rekomendatsii z pitan pidgotovki ta pryznachennia sudovikh ekspertiz ta ekspertnykh doslidzhen [Instruction on the appointment and conduct of forensic examinations and expert studies and Scientific and Methodological Recommendations on the preparation and appointment of forensic examinations and expert studies]. (1998, October 8, No. 53/5). Kyiv: approved by the Order of the Ministry of Justice of Ukraine dated 08.10.1998 No. 53/5, edition of 02.02.2021, access mode: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98Text> [in Ukrainian].
13. Simakova-Yefremyan, E. B. (2018). Pro neobkhdnist udoskonalennia zakonodavstva shchodo zdiisnennia sudovo-ekspertnoi diialnosti v Ukraini. Teorii ta praktika sudovoi ekspertizi i kriminalistiki [On the necessity of improving legislation regarding the conduct of forensic expert activities in Ukraine. Kyiv: Theory and practice of judicial expertise and criminalistics]. pp. 118–129 [in Ukrainian].
14. Natsionalnii standart № 4. Otsinka mainovikh prav intelektualnoi vlasnosti [National Standard No. 4. Assessment of Property Rights of Intellectual Property: approved by the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine]. (2007, Oc-

tober 3, No.1185). Kyiv: Parlam. vyd-vo [in Ukrainian]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1185-2007-%D0%BFText> (date of access December 29, 2024) [in Ukrainian].

15. Tofilo A. V., Levicheva O. D. (2010). *Nabuttia prav intelektualnoi vlasnosti [Intellectual property rights]*. Kyiv: State Institute of Intellectual Property [in Ukrainian].

16. Postanova Verkhovnogo Sudu [The decision of the Supreme Court] (2020, November 23 case No. 910/1759/19). *Yedinii reyestr sudovikh rishen*. Kyiv: Parlam. vyd-vo [in Ukrainian].

17. Pidopryhora O. A., Pidopryhora O. O. (1998). *Pravo intelektualnoi vlasnosti Ukrainy [Intellectual property law of Ukraine]*. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].

Zaika Daria

*PhD, Assistant Professor of the Department of Labour Law
Yaroslav Mudryi National Law University*

Заїка Дар'я Ігорівна

*доктор філософії, асистентка кафедри трудового права
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

Zharko Sofia

*Student of the Faculty of Advocacy
Yaroslav Mudryi National Law University*

Жарко Софія Вікторівна

*студентка факультету адвокатури
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

DOI: 10.25313/2520-2308-2025-1-10634

SOME FEATURES OF LEGAL REGULATION OF WOMEN'S LABOUR

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАЦІ ЖІНОК

Summary. The article focuses on the peculiarities of legal regulation of women's labor in Ukraine and internationally. It highlights the key aspects of women's labor rights protection, including benefits and restrictions aimed at preserving women's health and social role in society. It also analyzes gender inequality issues such as occupational discrimination, the wage gap, and difficulties in finding employment.

The study emphasizes the compliance of Ukrainian legislation with international standards based on equal rights for men and women, but taking into account the physiological characteristics of women. Special attention is paid to the Labor Code of Ukraine, which provides for prohibitions on heavy work for women, restrictions on night work, and preferential conditions for pregnant women and mothers. Examples of successful practices in regulating women's labor in EU countries, including Spain, Italy, Germany, and Norway, are provided.

The author also considers the impact of martial law on labor relations, which is accompanied by changes in some labor regulations. The author also discusses the feasibility of introducing innovative mechanisms, such as menstrual leave introduced in Spain, which are aimed at recognizing the specific needs of women.

The article concludes that it is necessary to adapt the best international practices to the national realities of Ukraine in order to create an effective legislative framework for ensuring gender equality in the workplace. Prospects for further research include a detailed analysis of innovations in the labor legislation of other countries and their integration into the context of Ukrainian socio-economic conditions.

Results. The research results showed that the legal regulation of women's labor in Ukraine, although it provides for certain guarantees and benefits, does not always meet modern requirements of gender equality. In particular, the analysis of existing regulations, such as the Labor Code and the Law on Occupational Safety and Health, revealed that there is a system of restrictions and benefits aimed at protecting women, in particular in terms of prohibiting heavy and dangerous work, providing parental leave, and special working conditions for pregnant women.

However, in practice, these guarantees are often not enforced or are not effective enough, due to imperfect law enforcement practices and lack of awareness of women's rights. The gender pay gap in Ukraine, which is 18.6% as of 2023, is a clear indication of discrimination against women in the labor market. This means that women are paid less for equal work compared to men, which is a serious problem despite legislative efforts to ensure equal pay.

In addition, the study found that under martial law in Ukraine, some restrictions on women's employment rights were temporarily eased, including the permission to engage women in heavy work with their consent, which has an impact on their working conditions during the war. A study of international experience, in particular the practices of European countries such as Spain, Germany and the United Kingdom, has shown that effective legal regulation of women's labor rights is possible only if gender-

sensitive approaches are integrated, including special benefits and quotas for women in leadership positions. Given these results, it can be concluded that in order to ensure real gender equality in Ukraine, it is necessary to improve the legal mechanisms for protecting women's labor, taking into account both international experience and the specifics of the national context.

Prospects. Further research in the field of legal regulation of women's labor requires a comprehensive, interdisciplinary approach, which involves an in-depth study of innovative mechanisms for ensuring gender equality. Promising areas of research include a detailed comparative analysis of European practices of labor relations regulation, in particular, the implementation of gender-sensitive approaches in the legislation of EU countries.

Particular attention should be paid to studying the experience of countries such as Spain, Germany, and Norway in the context of implementing special quotas for women in leadership positions, mechanisms for protecting reproductive rights, and creating an inclusive work environment. An important scientific task is to develop recommendations for the adaptation of international standards to national legislation, taking into account the specifics of the socio-economic and military-political situation in Ukraine.

The research prospects also include an in-depth study of the impact of martial law on the transformation of women's labor rights, analysis of the potential long-term consequences of temporary restrictions, and development of strategies to minimize them. A separate area of research should be the study of innovative social practices, such as menstrual leave, introduced in Spain, and an assessment of the possibilities of their implementation in the Ukrainian context. The methodological basis for further research should be an interdisciplinary approach that combines legal, sociological, economic and psychological methods of analysis, which will allow a comprehensive assessment of the state and prospects for gender equality in the labor sphere.

Key words: women's labor, gender equality, labor legislation, gender discrimination, gender pay gap, rights of pregnant women, martial law, benefits for women, social guarantees, labor discrimination, legal protection of women.

Анотація. Вступ. Стаття присвячена окремим особливостям правового регулювання праці жінок в Україні в умовах глобалізації, яка трансформує трудові відносини у всьому світі. Висвітлено ключові аспекти захисту трудових прав жінок, що включають пільги та обмеження, спрямовані на збереження здоров'я та соціальної ролі жінок у суспільстві. Проаналізовано сучасні проблеми гендерної рівності, такі як професійна дискримінація, розрив в оплаті праці та ускладнення під час працевлаштування.

У дослідженні акцентується увага на відповідності українського законодавства міжнародним стандартам, що базуються на рівності прав чоловіків і жінок, але враховують фізіологічні особливості жінок. Окрема увага приділяється Кодексу законів про працю України, який передбачає заборони на важкі роботи для жінок, обмеження нічної праці, пільгові умови для вагітних та матерів. Наведено приклади успішного зарубіжного досвіду в регулюванні праці жінок у державах-членах ЄС, зокрема Іспанії, Італії, Німеччині та Норвегії.

Розглянуто також вплив воєнного стану на трудові відносини, що супроводжується зміною деяких трудових норм. Запропоновано запозичити позитивний досвід Іспанії стосовно впровадження інноваційних механізмів, таких як менструальні відпустки, які орієнтовані на визнання і забезпечення природних потреб жінок.

Стаття містить висновки про необхідність адаптації передового зарубіжного досвіду до національних реалій України, щоб створити ефективне законодавче підґрунтя для забезпечення гендерної рівності у сфері праці. Перспективи подальших досліджень включають детальний аналіз інновацій у трудовому законодавстві інших країн та інтеграцію їх у контекст українських соціально-економічних умов.

Захист трудових прав жінок є важливим питанням забезпечення рівних можливостей та недискримінації за ознакою статі. Хоча законодавство України декларує рівність прав чоловіків і жінок, на практиці жінки досі стикаються з численними проблемами та обмеженнями у сфері зайнятості.

У сучасному світі питання гендерної рівності на робочому місці є актуальним і важливим. Проблема дискримінації жінок на роботі залишається серйозним викликом для суспільства, оскільки вона порушує основні принципи справедливості та рівних можливостей.

Мета. Метою статті є встановлення особливостей правового регулювання праці жінок в Україні, аналіз сучасних проблем у сфері гендерної рівності на робочому місці і розробка рекомендацій щодо вдосконалення законодавчих механізмів для забезпечення рівних можливостей для жінок у трудових відносинах. Зокрема, стаття має на меті визначити ключові аспекти трудового законодавства, що стосуються жінок, а також порівняти українські норми із зарубіжними практиками, щоб забезпечити ефективний захист прав жінок на роботі.

Результати. Результати дослідження показали, що правове регулювання праці жінок в Україні, хоча і передбачає певні гарантії та пільги, не завжди відповідає сучасним вимогам гендерної рівності. Зокрема, аналіз діючих нормативно-правових актів, таких як Кодекс законів про працю та Закон "Про охорону праці", виявив, що існує система обмежень і пільг, спрямованих на захист жінок, зокрема в частині заборони на важкі та небезпечні роботи, надання відпусток для догляду за дітьми, а також особливих умов праці для вагітних жінок.

Проте на практиці ці гарантії часто не виконуються або є недостатньо ефективними, що пов'язано з недосконалістю правозастосовчої практики та недостатньою обізнаністю жінок про свої права.

Крім того, дослідження показало, що в умовах воєнного стану в Україні деякі обмеження прав жінок на працевлаштування були тимчасово пом'якшені, зокрема дозволено залучати жінок до важких робіт за їхньою згодою, що має вплив

на умови їх праці під час війни. Вивчення зарубіжного досвіду, зокрема практик європейських країн, таких як Іспанія, Німеччина та Великобританія, показало, що ефективне правове врегулювання трудових прав жінок можливе лише за умови інтеграції гендерно чутливих підходів, що включають спеціальні пільги та квоти на керівні посади для жінок. Враховуючи ці результати, можна зробити висновок, що для забезпечення реальної гендерної рівності в Україні необхідно вдосконалювати правові механізми захисту праці жінок, враховуючи як міжнародний і зарубіжний досвід, так і особливості національного контексту.

Перспективи. Подальші наукові розвідки у сфері правового регулювання праці жінок вимагають комплексного, міждисциплінарного підходу, що передбачає поглиблене вивчення інноваційних механізмів забезпечення гендерної рівності. Перспективними напрямками дослідження є детальний компаративістський аналіз європейських практик регулювання трудових відносин, зокрема щодо впровадження гендерно-чутливих підходів у законодавстві країн ЄС.

Особливої уваги потребує вивчення позитивного досвіду таких країн, як Іспанія, Німеччина та Норвегія, в контексті імплементації спеціальних квот для жінок на керівних посадах, механізмів захисту репродуктивних прав та створення інклюзивного робочого середовища. Важливим науковим завданням є розроблення рекомендацій щодо адаптації міжнародних стандартів до національного законодавства з урахуванням особливостей соціально-економічної та воєнно-політичної ситуації в Україні.

Перспективи дослідження включають також поглиблене вивчення впливу воєнного стану на трансформацію трудових прав жінок, аналіз потенційних довгострокових наслідків тимчасових обмежень та розроблення стратегій їх мінімізації. Окремим напрямком наукового пошуку має стати дослідження інноваційних соціальних практик, як-от менструальні відпустки, що впроваджені в Іспанії, та оцінка можливостей їх впровадження в українському контексті. Методологічною основою подальших досліджень повинен стати міждисциплінарний підхід, що поєднує правові, соціологічні, економічні та психологічні методи аналізу, що дозволить комплексно оцінити стан та перспективи забезпечення гендерної рівності у трудовій сфері.

Ключові слова: праця жінок, гендерна рівність, трудове законодавство, дискримінація за ознакою статі, гендерний розрив в оплаті праці, права вагітних жінок, воєнний стан, пільги для жінок, соціальні гарантії, трудова дискримінація, правовий захист жінок.

Statement of the problem. In today's Ukrainian society, the problem of ensuring women's labour rights remains extremely relevant and multifaceted. Despite the constitutionally enshrined equality of rights between men and women, women continue to face systemic restrictions in the labour sphere. Socio-economic realities demonstrate the existence of persistent gender imbalances, which are manifested in professional segregation, career restrictions and permanent discrimination.

Statistical data confirm the existence of a significant gender pay gap, which indicates deep structural problems in the domestic labour relations system. For example, the gender pay gap in Ukraine, which stands at 18.6% in 2023, is a clear indication of discrimination against women in the labour market. This means that women are paid less for equal work compared to men, which is a serious problem despite legislative efforts to ensure equal salary.

According to the to a survey by the UN Recovery and Peacebuilding Programme (2020), almost 60% of the population of Ukraine believes that there is a gender-based professional division in our society. 38% of respondents believe that 'women should not strive to master typical 'male' professions' [2].

The gender pay gap is calculated as the difference in is calculated as the difference between the average salary of men and women in the country. According to the State Statistics Service of Ukraine, in the gender pay gap reached 17.8% in the first quarter of 2021, which is the lowest figure in the country's history (for

example, in 2020 it was 20,5%). And as of 2023, the gender pay gap in Ukraine is 18.6% [2].

Despite the fact that equal pay for work of equal value is one of the fundamental principles of the EU, the average gender pay gap in the EU is 13%. In addition, the share of female pensioners aged 65 and over who are at risk of poverty is about 3–4% higher than the share of male pensioners [2].

The issues of legal regulation of women's labour under martial law are particularly acute, when traditional mechanisms for protecting labour rights are undergoing transformations. This research aims to provide a comprehensive analysis of the existing legal, social and economic barriers that impede real gender equality in labour relations in Ukraine.

Analysis of recent research and publications. Women's labour protection is the subject of research by many domestic and foreign scholars and practitioners. In particular, international and foreign experience has been studied by O. V. Pozharova and M. M. Grekova, and the works of S. P. Kovalevych, I. G. Khoruzha, D. M. Kravtsov, and others are devoted to women's labour protection.

Objective. The purpose of the article is to study the peculiarities of legal regulation of women's labour in Ukraine, to analyse the existing problems in the field of gender equality in the workplace and to develop recommendations for improving the legislative mechanisms for ensuring equal opportunities for women in the labour sphere. In particular, the article aims to identify the key aspects of labour legislation relating

to women and to compare Ukrainian norms with foreign practices in order to ensure effective protection of women's rights at work.

Materials and methods. The materials and methods of the study included a comprehensive analysis of Ukrainian legal acts and international documents in the field of women's labour regulation. The research was based on the study of the Constitution of Ukraine, the Labour Code, specialised laws and bylaws. The methodological basis was based on comparative legal, analytical and systematic methods of scientific knowledge. The author analysed statistical data from the State Statistics Service of Ukraine, the results of sociological surveys, including the 2020 study of the United Nations Recovery and Peacebuilding Programme.

Particular attention was paid to a comparative analysis of Ukrainian legislation with the legal norms of the European Union, primarily Spain, Germany and Italy. The empirical basis of the study consisted of official statistical materials, law enforcement practice, and international reports in the field of gender equality.

Description of the main material. The fundamental law of our country, the Constitution of Ukraine, emphasises the priority of family, motherhood and childhood among all values and indicates that the state should protect them. However, women's labour rights are often violated, and effective mechanisms for protecting these rights are less available or, due to certain circumstances, not used [13].

Women's labour is regulated by a system of special rules that provide women with special labour protection compared to general labour regulations, and therefore these rules are set out in a separate chapter of the Labour Code. These labour benefits are necessary to protect the physiological characteristics of women's bodies, their maternal and childbearing functions from occupational risks and to enable them to fulfil their social role in society. Despite the equality of rights between men and women, it should not be forgotten that women need more favourable conditions due to their physiological characteristics. Chapter 12 of the Labour Code of Ukraine is aimed at supporting families, maternity, parenthood and childhood through labour legislation [11].

At the legislative level, there are many provisions that enshrine preferential labour rights for women, which, of course, need to be known and used in the course of work. The law promotes a balance between work and motherhood: (1) pregnant women are given lower productivity standards or transferred to lighter work; (2) at the request of a pregnant woman, a woman with a child under 14 or a disabled child, an employer is obliged to arrange for her to work part-time or part-weekly; (3) for women with children under 18 years of age or children with disabilities, single mothers, parents raising children without a father, as well as for women caring for a sick family member, the employer may establish reduced working hours at

its own expense; (4) parental leave is granted at the request of a woman until the child reaches the age of three with payment of benefits in accordance with the law; (5) if a child requires home care, a woman has the right to compulsory unpaid leave for the period specified in a medical certificate, but not more than until the child reaches the age of six; (6) women are allowed to work at night only as a temporary measure or in connection with special needs (e.g., medical workers, food industry workers) (7) women who have adopted a newborn child directly from the maternity hospital are granted a leave of 56 calendar days (70 calendar days in case of adoption of two or more children) from the date of adoption, provided that the adoption is duly registered and state aid is paid [11].

The state ensures labour protection for women not only through restrictions but also through prohibitions. For example, the Labour Code of Ukraine and the Law 'On Labour Protection' (14 October 1992) provide for special working conditions for women and establish the following prohibitions (2) it is prohibited to involve pregnant women and women with children under the age of three in night work, overtime work, work on weekends, and business trips; (3) it is prohibited to refuse to hire women or to reduce their wages on the grounds of pregnancy or childbirth; (4) it is prohibited to refuse to hire a woman or reduce her salary on the grounds of pregnancy or having a child under the age of three, and for a single mother — a child under the age of 14 or a child with a disability; (5) it is prohibited to employ women in heavy work and work with harmful or dangerous working conditions, in underground work (except for sanitary and household work); to involve women in lifting and moving things whose weight exceeds the maximum limits established for them [2].

Since 24 February 2022, the legal regime of martial law has been in force in Ukraine in accordance with the Law 'On the Legal Regime of Martial Law' [9]. In this regard, on 15 March 2022, the Law 'On the Organisation of Labour Relations under Martial Law' was adopted, which temporarily restricts certain constitutional rights and freedoms of citizens in accordance with Articles 43 and 44 of the Constitution of Ukraine [13].

During martial law, the following special rules apply to women:

1. Without their consent, pregnant women, women with children under 1 year of age and persons with disabilities for whom such work is contraindicated cannot be engaged in night work.

2. The provisions of Article 54 of the Labour Code prohibiting women from engaging in hard, hazardous and underground work do not apply.

3. With their consent, it is allowed to engage women, except for pregnant women and those with children under 1 year of age, in hard, harmful, dangerous and underground work.

Thus, under martial law, the legislation temporarily eases some restrictions on women's involvement in certain types of work.

As noted earlier, modern legislation is based on fundamental constitutional principles, one of which is the principle of equality. However, this does not negate the fact that many women have faced employment problems related to gender discrimination throughout their lives. Employers often indicate the gender of potential employees as a key criterion when hiring.

It is a progressive development for EU member states that in recent years, European companies have been required to comply with special quotas in order to ensure the principle of equality between women and men, in particular when appointing to senior positions. In particular, a quota for women's representation in the management of companies was introduced in 2013 in Norway and Spain. According to a parliamentary decision, quotas are also being introduced for the French economy [16].

Given Ukraine's foreign policy course towards European integration, it will be useful to use the experience of certain foreign countries with well-developed mechanisms for women's labour protection, as this will allow the legislator to take into account all the peculiarities of the institution of women's labour protection in order to quickly achieve a positive effect in this area. The legal regulation of women's labour is characterised by different views on the need to provide working women with special privileges and advantages. Thus, legal literature notes that in many Western European countries, employers refuse to provide working women (except for pregnant women and women raising young children) with special benefits and special advantages in the field of labour. Acts on labour protection of women are weakened by exceptions or directly cancelled or recognised by courts as contradicting laws prohibiting discrimination on the basis of sex and declared null and void [8].

The experience of Spain is an advanced one, where women's rights are generally protected at a high level. For example, if an employer refuses to hire a woman who is raising a child on her own, the punishment can be quite severe — from large fines to imprisonment [16]. In addition, in 2023, Spain became the first country in Europe to pass a law allowing women to take paid leave in case of particularly painful menstruation. This mechanism provides for a three-day 'menstrual' leave, which can be extended to five days for women who suffer from intense symptoms such as severe cramps, nausea, dizziness or vomiting. This leave requires a medical certificate, and the costs are reimbursed through the state social security system, which relieves the financial burden on employers. The preamble to the law states that this initiative is aimed at overcoming stereotypes and myths related to menstruation, which have long created barriers to equal treatment of women [19]. In general, Spain has joined a limited list of countries, such as Japan, South Ko-

rea, Taiwan, Indonesia and Zambia, that have already implemented menstrual leave policies. This approach can serve as a model for other countries seeking to integrate gender-sensitive approaches into national labour policies [19].

The United Kingdom was forced to denounce Article 8, paragraph 4, of the European Social Charter on Maternity Protection for Working Women on the grounds that its provisions were out of date, discriminatory and could limit women's employment opportunities in certain sectors. On similar grounds, Spain also denounced subparagraph 'b' of paragraph 4 of Article 8 of the European Social Charter [16, p. 101].

Instead, one of the European countries with the most clearly regulated issues of women's labour relations is Germany, whose labour legislation is clearly focused on protecting the rights of women employees. For example, the law prohibits asking questions about women's marriage or pregnancy planning when hiring. However, every woman must inform her employer as soon as possible of her pregnancy, and the employer has the right to request official medical confirmation of the pregnancy. In addition, regardless of whether an employment contract has been concluded, all women are entitled to parental leave. Maternity leave is granted to pregnant women six weeks prior to childbirth, with guaranteed payments for the following eight weeks. In case of twin births, bonuses are paid for twelve weeks [3, p. 141].

In addition, the Italian football club AC Milan has introduced an innovative social protection policy for female football players and employees, which aims to provide additional guarantees during pregnancy and early childhood. The initiative is unprecedented among elite European football clubs and aims to create favourable conditions for women's professional development without restricting their personal and family choices. The policy provides for an automatic one-year extension of the contract under the same economic conditions if a pregnancy occurs in the last season of the contract. In addition, the club undertakes to provide childcare assistance during sporting activities, as well as cover travel and accommodation costs for the player's child or her accompanying person. The club also provides access to support from specialists in psycho-pedagogy, physiotherapy and nutrition, and engages external experts if necessary [20].

Conclusions and prospects for further research. Thus, the statistics presented in the article eloquently illustrate the scale of the problem: the gender pay gap as of 2023 is 18.6%, and almost 60% of the population recognises the existence of a professional division by gender. This indicates persistent stereotypes and obstacles to women's professional fulfilment.

A valuable aspect of the study is the comparison of Ukrainian legislation with foreign experience. The study also analysed the progressive practices of European countries, such as Spain, Germany and Italy,

which are implementing innovative mechanisms to protect women's rights. The example of Spain, which was the first country in Europe to introduce menstrual leave, is particularly illustrative, demonstrating a gender-sensitive approach to labour regulation.

Additional coverage was given to the topic of legal regulation of women's labour under martial law, when some restrictions were temporarily eased. This high-

lights the dynamism of labour legislation and the need for its adaptation to changing social circumstances.

The main conclusion of the article is the need for continuous improvement of legislation to ensure real gender equality. For Ukraine, the best option is to partially borrow some innovative and effective mechanisms from different countries, taking into account national peculiarities.

Literature

1. España aprobó una ley pionera en Europa que permite la baja médica por menstruación. URL: <https://www.infobae.com/espana/2023/02/16/espana-aprobo-una-ley-pionera-en-europa-que-permite-la-baja-medica-por-menstruacion/> (date of access: 27.11.2024).
2. На 18,6% менше. Що таке гендерний розрив в оплаті праці? URL: <https://jurfem.com.ua/hendernyy-rosryv/> (date of access: 27.11.2024).
3. Грекова М.М. Сучасні тенденції міжнародно-правового регулювання праці жінок. *Форум права*. 2012. № 3. С. 139–145.
4. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 № 2136-IX. Дата оновлення: 24.12.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text> (date of access: 27.11.2024).
5. Про відпустки : Закон України від 15.11.1996 № 504/96-ВР. Дата оновлення: 24.12.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-%D0%B2%D1%80#Text> (date of access: 27.11.2024).
6. Про зайнятість населення : Закон України від 05.07.2012 № 5067-VI. Дата оновлення: 15.11.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text> (date of access: 27.11.2024).
7. Про оплату праці : Закон України від 24.03.1995 № 108/95-ВР. Дата оновлення: 24.08.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80> (date of access: 27.11.2024).
8. Про охорону праці : Закон України від 14.10.1992 № 2694-XII. Дата оновлення: 15.11.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text> (date of access: 27.11.2024).
9. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 27.07.2024 № 389-VIII. Дата оновлення: 19.12.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (date of access: 27.11.2024).
10. Ковалевич С.П., Хоружа І.Г. Особливості правового регулювання умов праці жінок. *Молодий вчений*. 2017. № 5.1. С. 54–57.
11. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII. Дата оновлення: 27.09.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (date of access: 27.11.2024).
12. Конвенція про рівне винагородження чоловіків і жінок за працю рівної цінності МОП: Конвенція, міжнародний документ від 29.06.1951 № 100 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_002 (date of access: 27.11.2024).
13. Конституція України: станом на 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#xt> (date of access: 27.11.2024).
14. Кравцов Д.М. Права жінок, що поєднують роботу з материнством, за проектом Трудового кодексу. *Право та інновації*. 2016. № 1 (13). С. 132–136.
15. Осучаснення трудового законодавства. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/17064.html?PrintVersion> (date of access: 27.11.2024).
16. Пожарова О.В. Охорона материнства за законодавством окремих зарубіжних країн: досвід для України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2019. № 38. С. 100–102.
17. Про затвердження Переліку важких робіт та робіт із шкідливими та небезпечними умовами праці, на яких забороняється застосування праці жінок : Наказ МОЗ України від 29.12.1993 р. № 256 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0051-94> (date of access: 27.11.2024).
18. Про охорону праці : Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-XII. Дата оновлення: 15.11.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12> (date of access: 27.11.2024).
19. Праця жінок: пільги, гарантії. URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%8F_%D0%B6%D1%96%D0%BD%D0%BE%D0%BA_%D0%BF%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%B3%D0%B8_%D0%B3%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%82%D1%96%D1%97 (date of access: 27.11.2024).
20. Ac Milan introduces maternity policy for female players and staff. URL: <https://www.acmilan.com/en/news/articles/club/2024-08-02/ac-milan-introduces-maternity-policy-for-female-players-and-staff> (date of access: 27.11.2024).

References

1. España aprobó una ley pionera en Europa que permite la baja médica por menstruación. URL: <https://www.infobae.com/espana/2023/02/16/espana-aprobo-una-ley-pionera-en-europa-que-permite-la-baja-medica-por-menstruacion/>.
2. 18.6% less. What is the gender gap in payment? URL: <https://jurfem.com.ua/hendernyy-rosryv/> [in Ukrainian].
3. Modern trends in international legal regulation of women's labour. *Forum of Law*. 2012. № 3. P. 139–145 [in Ukrainian].
4. Law of Ukraine 'On the Organisation of Labour Relations under Martial Law' of 24.12.2023 № 2136-IX. Date of update: 24.12.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text> [in Ukrainian].
5. Law of Ukraine 'On Holidays' of 24.12.2023 № 504/96-BP. Date of update: 24.12.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
6. Law of Ukraine 'On Employment of the Population' of 14.10.2023 № 5067-VI. Date of update: 15.11.2024 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text> [in Ukrainian].
7. Law of Ukraine 'On Remuneration of Labour' of 08.03.2024 № 108/95-BP. Date of update: 24.08.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].
8. Law of Ukraine 'On Labour Protection' of 01.10.2023 № 2694-XII. Date of updating: 15.11.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text> [in Ukrainian].
9. The Law of Ukraine 'On the Legal Regime of Martial Law' of 27.07.2024 № 389-VIII. Date of update: 19.12.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> [in Ukrainian].
10. Kovalevych S. P., Khoruzha I. G. Features of legal regulation of women's working conditions. *Young scientist*. 2017. № 5.1. P. 54–57 [in Ukrainian].
11. Labour Code of Ukraine dated 27.09.2024 № 322-VIII. Дата оновлення: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> [in Ukrainian].
12. Convention concerning Equal Remuneration for Men and Women Workers for Work of Equal Value, No. 100 of 29.06.1951, ILO, No. 993_002. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_002 [in Ukrainian].
13. Constitution of Ukraine of 01.01.2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#xt> [in Ukrainian].
14. Kravtsov D. M. Rights of women combining work and motherhood under the draft Labour Code. *Law and Innovation*. 2016. № 1 (13). P. 132–136 [in Ukrainian].
15. Modernisation of labour legislation. *Ministry of Social Policy of Ukraine*. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/17064.html?PrintVersion> [in Ukrainian].
16. Pozharova O. V. Maternity protection under the legislation of certain foreign countries: experience for Ukraine. *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Ser: Jurisprudence*. 2019. № 38. P. 100–102 [in Ukrainian].
17. On Approval of the List of Hard Work and Work with Harmful and Dangerous Working Conditions, where the Employment of Women is Prohibited: Order of the Ministry of Health of Ukraine No. 256 of 29.12.1993. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0051-94> [in Ukrainian].
18. On Labour Protection: Law of Ukraine of 14.10.1992 No. 2694-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12> [in Ukrainian].
19. Female labour: benefits and guarantees URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%8F_%D0%B6%D1%96%D0%BD%D0%BE%D0%BA:%D0%BF%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%B3%D0%B8,%D0%B3%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%82%D1%96%D1%97 [in Ukrainian].
20. AC Milan introduces maternity policy for female players and staff. URL: <https://www.acmilan.com/en/news/articles/club/2024-08-02/ac-milan-introduces-maternity-policy-for-female-players-and-staff>.

УДК 342.951.07:373.5.012/.014](477)(043.3)

Жукова Ірина Віталіївна

*кандидат наук з державного управління, доцент,
старший викладач кафедри публічного управління і проектного менеджменту
Державний заклад вищої освіти «Університет менеджменту освіти»,
директор Видавничої групи «Наукові перспективи»*

Zhukova Iryna

*Candidate of Sciences in Public Administration, Associate Professor,
Senior Lecturer of the Department of Public Administration and Project Management
State Institution of Higher Education «University of Educational Management»,
Director of the Publishing Group «Scientific Perspectives»
ORCID: 0000-0003-4927-0610*

DOI: 10.25313/2520-2308-2025-1-10649

ВПРОВАДЖЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ УДОСКОНАЛЕННЯ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ У СФЕРІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ З ПРАВОВОЇ ТОЧКИ ЗОРУ

IMPLEMENTATION OF INTERNATIONAL EXPERIENCE IN IMPROVING PUBLIC ADMINISTRATION IN THE FIELD OF GENERAL SECONDARY EDUCATION FROM A LEGAL POINT OF VIEW

Анотація. Вступ. Ця стаття присвячена дослідженню та аналізу особливостей публічного адміністрування у сфері загальної середньої освіти у розвинених країнах світу, що базується, насамперед, на концепції необхідності забезпечення якості надання відповідного виду освітніх послуг. За допомогою державного регулювання, спрямування та координації даної сфери реалізується принцип оптимального функціонування системи освіти та інтеграційного розвитку загальної середньої освіти як складової освітнього простору. Окрім цього, публічне адміністрування у сфері загальної середньої освіти в зарубіжних країнах покликане забезпечити балансування прав, обов'язків та інтересів здобувачів та надавачів послуг як ключових «акторів» (учасників) правовідносин у сфері загальної середньої освіти.

Метою статті є аналіз проведення комплексних заходів впровадження міжнародного досвіду удосконалення публічного адміністрування у сфері загальної середньої освіти, з правової точки зору.

Матеріали і методи. Характер поставлених завдань визначив відповідні методи дослідження. Обрані методологічні підходи до вивчення публічного адміністрування у сфері загальної середньої освіти в Україні, в контексті його нормативно-правового удосконалення, передбачають поряд з вивченням емпіричного матеріалу ґрунтовний аналіз концептуальних засад, методологічних ідей і принципів управління освітніми процесами. Це зумовило використання міждисциплінарного підходу із залученням наукового потенціалу державного управління, педагогіки, економіки, історії, політології.

Результати. Дійдено проміжного умовиводу щодо уніфікованої ролі міжнародного досвіду у сфері адміністрування загальної середньої освіти. Зазначено, однак, що спільні риси адміністрування зазначеної галузі в США та ЄС, засновані на принципах особливостей управління та людиноцентризму (інклюзія, участь громадянського суспільства) є виключно рамковими елементами взаємозв'язку, тоді як концептуальні відмінності між організацією та управлінням загальною середньою освітою на міжнародному рівні генеровані цивілізаційними відмінностями правових сімей.

Відмічено, що, за американською моделлю публічного управління, що спрямовується на законодавчому та процедурно-законодавчому рівнях Конгресом США, нормативним актом, що регулює даний процес, є Закон про прозорість діяльності навчальних закладів, прийнятий Конгресом США на 117-му слуханні упродовж 2021–2022 р. (College Transparency Act 117th Congress (2021–2022)). У межах зазначеного документу, зокрема, встановлюється перелік орієнтирів для загальної середньої освіти як сегменту та закладів загальної середньої освіти як відповідальних інституцій освітнього простору, що є обов'язковими для дотримання у процесі здійснення діяльності в даній сфері. Серед них

— забезпечення доступу до інформації для здобувачів загальної середньої освіти та батьків (законних представників) останніх (п. 3 документу), інтеграція систем збору даних (п. 5 документу), мотивація до створення підзвітної системи освіти (п. 7 документу) та підтримка принципу рівності (п. 9 документу).

Ключові слова: управління загальною середньою освітою, адміністративний процес, підзвітна система освіти, здобувачі загальної середньої освіти, прозорість діяльності навчальних закладів.

Summary. Introduction. This article is devoted to the study and analysis of the features of public administration in the field of general secondary education in developed countries of the world, which is based, first of all, on the concept of the need to ensure the quality of the provision of the appropriate type of educational services. Through state regulation, direction and coordination of this area, the principle of optimal functioning of the education system and the integration development of general secondary education as a component of the educational space is implemented. In addition, public administration in the field of general secondary education in foreign countries is designed to ensure the balancing of the rights, obligations and interests of applicants and service providers as key «actors» (participants) of legal relations in the field of general secondary education.

The purpose of the article is to analyze the implementation of comprehensive measures to implement international experience in improving public administration in the field of general secondary education, from a legal point of view.

Materials and methods. The nature of the tasks set determined the appropriate research methods. The selected methodological approaches to the study of public administration in the field of general secondary education in Ukraine, in the context of its regulatory and legal improvement, provide, along with the study of empirical material, a thorough analysis of conceptual foundations, methodological ideas and principles of managing educational processes. This led to the use of an interdisciplinary approach involving the scientific potential of public administration, pedagogy, economics, history, and political science.

Results. An interim conclusion was drawn regarding the unified role of international experience in the field of administration of general secondary education. It was noted, however, that the common features of the administration of this industry in the USA and the EU, based on the principles of management features and human centrism (inclusion, participation of civil society) are exclusively framework elements of the relationship, while the conceptual differences between the organization and management of general secondary education at the international level are generated by civilizational differences in legal families.

It is noted that, according to the American model of public administration, which is directed at the legislative and procedural-legislative levels by the US Congress, the regulatory act regulating this process is the Act on Transparency in the Activities of Educational Institutions, adopted by the US Congress at the 117th hearing during 2021–2022. (College Transparency Act 117th Congress (2021–2022)). Within the framework of the specified document, in particular, a list of guidelines is established for general secondary education as a segment and general secondary education institutions as responsible institutions of the educational space, which are mandatory for compliance in the process of carrying out activities in this area. Among them are ensuring access to information for general secondary education students and their parents (legal representatives) (clause 3 of the document), integration of data collection systems (clause 5 of the document), motivation for the creation of an accountable education system (clause 7 of the document), and support for the principle of equality (clause 9 of the document).

Key words: general secondary education management, administrative process, accountable education system, general secondary education students, transparency of educational institutions.

Постановка проблеми. Публічне адміністрування у сфері загальної середньої освіти у розвинених країнах світу базується, насамперед, на концепції необхідності забезпечення якості надання відповідного виду освітніх послуг. За допомогою державного регулювання, спрямування та координації даної сфери реалізується принцип оптимального функціонування системи освіти та інтеграційного розвитку загальної середньої освіти як складової освітнього простору. Окрім цього, публічне адміністрування у сфері загальної середньої освіти в зарубіжних країнах покликане забезпечити балансування прав, обов'язків та інтересів здобувачів та надавачів послуг як ключових «акторів» (учасників) правовідносин у сфері загальної середньої освіти.

Для України впровадження міжнародного досвіду публічного адміністрування у сфері загальної середньої освіти набуває екзистенційного значення. Повномасштабне вторгнення РФ до України від 24.02.2022 р. та введення на території України

правового режиму воєнного стану, відповідно Указу Президента України № 64/2022 [1] ставить перед національною освітньою системою, органічним елементом котрої є загальна середня освіта, низку завдань та викликів: необхідність адаптації до нових реалій, впровадження дистанційного навчання та забезпечення доступу до освіти для внутрішньо-переміщених осіб.

З огляду на вищезазначене, вбачаю затребуваним та необхідним проаналізувати міжнародний досвід публічного адміністрування у сфері загальної середньої освіти з позиції запозичення ефективних підходів до управління галуззю, їх адаптації до українських реалій, сприяння підвищенню якості освіти та забезпеченню її відповідності сучасним вимогам суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведений аналіз наукової та спеціальної літератури, зокрема, праць таких учених як: Крейслера Дж. [2], Мооса Л. [2], Хенга Л. [4], Манька І. [5], Мура

Дж. [7], Йоха Л. М. [7] та ін. дав змогу визначити, що питання міжнародного досвіду щодо публічного адміністрування у сфері загальної середньої освіти залишається актуальним та пріоритетним. З урахуванням специфіки завдань, що постають через повномасштабне вторгнення РФ до України від 24.02.2022 р. та введення на території України правового режиму воєнного стану, відповідно Указу Президента України № 64/2022 [1] набуває актуальності необхідність адаптації до нових реалій, впровадження дистанційного навчання та забезпечення доступу до освіти для внутрішньо-переміщених осіб.

Мета статті — аналіз проведення комплексних заходів впровадження міжнародного досвіду удосконалення публічного адміністрування у сфері загальної середньої освіти, з правової точки зору.

Виклад основного матеріалу. Міжнародний досвід щодо публічного адміністрування у сфері загальної середньої освіти, загалом, відзначається різноманітністю моделей управління, що відображають історичні, соціокультурні і економічні особливості розвитку освітньої системи певної країни [2, с.93–94]. Перед тим, як провести згрупування міжнародного досвіду щодо публічного адміністрування у сфері загальної середньої освіти, на мій погляд, необхідно дослідити риси, спільні для даного процесу в США та ЄС, загалом.

Розглядаючи питання публічного адміністрування у сфері загальної середньої освіти у США та ЄС, з точки зору спільних елементів, К.Зу [3, с. 125–126] відносить до такого прояву децентралізоване управління. Порівнюючи США та Німеччину як країну-члена ЄС, науковець доходить висновку, що такий підхід дозволяє враховувати специфіку локальних громад, забезпечувати гнучкість у прийнятті рішень та оперативність в управлінні закладами загальної середньої освіти.

Спільним лейтмотивом формування освітнього простору у сфері загальної середньої освіти у вимірі людиноцентризму для ЄС та США, також, є інклюзивність. Так, у праці скандинавської дослідниці Л.Хенг [4, с. 135] зазначено, що пріоритетність соціальної адаптації дітей із особливими освітніми потребами має семантичну проєкційну природу, що полягає у імплементованому впровадженні принципів безбар'єрності на нормативно-правовому рівні (в США — Закон про освіту осіб з обмеженими можливостями — Individuals with Disabilities Education Act (IDEA), в ЄС — Директива Ради 2000/78/ЄС від 27 листопада 2000 р., що встановлює загальні рамки рівного ставлення у сфері зайнятості та професійної діяльності (Council Directive 2000/78/EC of 27 November 2000 establishing a general framework for equal treatment in employment and occupation), Європейський акт про доступність 2019 р. (European Accessibility Act 2019) та Європейська стратегія з прав осіб з інвалідністю на 2021–2030 роки (Strategy for the rights of persons with disabilities 2021–2030).

Заключним спільним елементом для публічного адміністрування у сфері загальної середньої освіти у міжнародному вимірі є питання інтеграції громадянського суспільства у процеси державотворення в даній галузі. Розтлумачуючи дану концептуальну парадигму, українська вчена І.Манько [5, с. 15] зазначила, що активна участь громадськості у формуванні освітньої політики розглядається як елемент та причина підвищення її ефективності та відповідності потребам суспільства. Прикладами у США є Закон «Кожен студент має успіх» 2015 р. (Every Student Succeeds Act, ESSA 2015) та Закон про права батьків та учнів 1974 р. (Family Educational Rights and Privacy Act, FERPA 1974), тоді як у ЄС регулювання участі громадськості у процесах публічного адміністрування сфери загальної середньої освіти здійснюється посередництвом Хартії основних прав ЄС 2000 р. (Charter of Fundamental Rights of the European Union 2000) та Рамкової програми «Освіта і навчання» 2020 р. (Education and Training 2020, ET 2020).

На підставі проаналізованої інформації, можна дійти проміжного умовиводу щодо уніфікованої ролі міжнародного досвіду у сфері адміністрування загальної середньої освіти. Необхідно зазначити, однак, що спільні риси адміністрування зазначеної галузі в США та ЄС, засновані на принципах особливостей управління та людиноцентризму (інклюзія, участь громадянського суспільства) є виключно рамковими елементами взаємозв'язку, тоді як концептуальні відмінності між організацією та управлінням загальною середньою освітою на міжнародному рівні генеровані цивілізаційними відмінностями правових сімей.

Враховуючи зазначене, надалі, пропоную здійснити детальне згрупування (класифікацію) міжнародного досвіду у сфері публічного адміністрування сферою загальною середньою освітою в англо-американській та романо-германській правовій сім'ях, із акцентом на принципових розмежуваннях та відмінностях, у даному процесі.

Країнами, котрі я пропоную оглянути у якості прикладу міжнародного досвіду з питань формування шляхів підвищення ефективності публічного адміністрування у сфері загальної середньої освіти, з правової точки зору, у англо-американській правовій сім'ї є: США та Велика Британія.

Так, наприклад, тенденційною та відмінною особливістю досвіду публічного управління та адміністрування сферою загальною середньою освітою в США є децентралізація [6, с. 5]. За такою моделлю, кожен штат має власні стандарти освіти, що контролюються на рівні місцевих освітніх органів.

Виходячи із аналізу деяких праць американських та європейських науковців, які досліджують питання стандартизації освіти та загальної середньої освіти у США, системними рисами американського управління освітою в умовах глобалізації, інформатизації

та діджиталізації є інклюзія, прозорість і впровадження IT-технологій [6, с. 5–6; 7, с. 177–179].

У контексті забезпечення освітньої інклюзії у закладах загальної середньої освіти у США необхідно детальніше зупинитися на положеннях згаданого вище Закону про освіту осіб з обмеженими можливостями — Individuals with Disabilities Education Act (IDEA) [8], підписаного президентом Дж. Бушем 30.10.1990 р. (зі змінами). Ключовими регламентаційними наративами даного нормативного акту є запровадження принципів інклюзивної освіти та інклюзивного навчання на рівні когнітивного та соціального аспектів інтеграції індивіда із особливими освітніми та соціальними потребами в освітнє середовище.

Можу говорити про те, що інклюзія, у розумінні американського законодавця, виходячи із положень Закону про освіту осіб з обмеженими можливостями — Individuals with Disabilities Education Act (IDEA) та таких його положень, як секція 601 даного документу (Sec. 601), представляє собою мультифункціональний механізм демократичного ставлення до особистості. Так, зокрема, у пп. 671 секції 601 (671. Sec. 601) Закону про освіту осіб з обмеженими можливостями — Individuals with Disabilities Education Act (IDEA) акцентовано увагу на збільшенні ролі батьків та законних представників особистості, яка здобуває загальну середню освіту в США, з точки зору їх участі у реалізаційному забезпеченні прав індивіда та власних прав як «акторів» даного сегменту правовідносин.

Елемент прозорості (гласності) системи навчальних закладів у галузі загальної середньої освіти в США є прямим ініціативним завданням демократичного досвіду надання освітніх послуг [9, с. 139]. За американською моделлю публічного управління, що спрямовується на законодавчому та процедурно-законодавчому рівнях Конгресом США, нормативним актом, що регулює даний процес, є Закон про прозорість діяльності навчальних закладів, прийнятий Конгресом США на 117-му слуханні упродовж 2021–2022 р. (College Transparency Act 117th Congress (2021–2022)) [10]. У межах зазначеного документу, зокрема, встановлюється перелік орієнтирів для загальної середньої освіти як сегменту та закладів загальної середньої освіти як відповідальних інституцій освітнього простору, що є обов'язковими для дотримання у процесі здійснення діяльності в даній сфері. Серед них — забезпечення доступу до інформації для здобувачів загальної середньої освіти та батьків (законних представників) останніх (п. 3 документу), інтеграція систем збору даних (п. 5 документу), мотивація до створення підзвітної системи освіти (п. 7 документу) та підтримка принципу рівності (п. 9 документу) [8].

Так, наприклад, концептуальний підхід щодо забезпечення доступу до інформації для здобувачів загальної середньої освіти та батьків (законних представників) останніх, згаданий американським

законодавцем у п. 3 Закону про прозорість діяльності навчальних закладів, прийнятого Конгресом США на 117-му слуханні упродовж 2021–2022 р. (College Transparency Act 117th Congress (2021–2022)), мотивований фактом поширення інформації щодо подальших освітніх та кар'єрних досягнень випускників як чинник сприяння підвищенню стандартів середньої освіти [8]. На мій погляд, реалізація зазначеного припису дозволяє підвищити рівень довіри не лише до закладів загальної середньої освіти, але й до влади США, до сфери компетенції котрої входить координація та регулювання освітнього простору на усіх рівнях — як-от Департамент освіти США (US Department of Education), Шкільні округи (School Districts) та Шкільні ради (School Boards).

Інтеграція систем збору даних, запроваджена у п. 5 Закону про прозорість діяльності навчальних закладів, прийнятого Конгресом США на 117-му слуханні упродовж 2021–2022 р. (College Transparency Act 117th Congress (2021–2022)) [8], у свою чергу, має на меті відкрите позиціонування інформації про кожного зі здобувачів у оцифрованому форматі, запровадження концепції превалювання «хмарних» джерел збереження інформації над текстовими та ін. Завдяки цьому, на мій погляд, американський законодавець формує прецедент належного збереження даних, що мають істотне значення для підвищення рівня процесу здобуття загальної середньої освіти в освітній системі.

Мотивація до створення підзвітної системи освіти, прописана на законодавчому рівні у п. 7 Закону про прозорість діяльності навчальних закладів, прийнятого Конгресом США на 117-му слуханні упродовж 2021–2022 р. (College Transparency Act 117th Congress (2021–2022)) [8], прямо походить із попереднього припису законодавця та передбачає орієнтацію на взаємну залежність усіх складових освітнього простору в США — від дошкільної до вищої освіти, включно із загальною середньою освітою. Ідеологічно, на моє переконання, зазначений принцип покликаний забезпечити відкритий для громадськості освітній простір із метою підвищення рівня соціальної довіри до останнього.

Висновки. Отже, сукупність проаналізованих особливостей міжнародного досвіду публічного адміністрування сфери загальної середньої освіти, в тому числі, у контексті видозмін та трансформацій в Україні, дозволила дійти наступних умовиводів.

По-перше, публічне адміністрування у сфері загальної середньої освіти у розвинених країнах світу базується, насамперед, на концепції необхідності забезпечення якості надання відповідного виду освітніх послуг. За допомогою державного регулювання, спрямування та координації даної сфери реалізується принцип оптимального функціонування системи освіти та інтеграційного розвитку загальної середньої освіти як складової освітнього простору. На додаток, публічне адміністрування у сфері загальної

середньої освіти в зарубіжних країнах покликане забезпечити балансування прав, обов'язків та інтересів здобувачів та надавачів послуг як ключових акторів (учасників) правовідносин у сфері загальної середньої освіти.

По-друге, і наостанок, підтримка принципу рівності, прописана у п. 7 Закону про прозорість діяльності навчальних закладів, прийнятого Конгресом США на 117-му слуханні упродовж 2021–2022 р.

(College Transparency Act 117th Congress (2021–2022), має кінцевою метою забезпечення дотримання законодавства про освіту на усіх рівнях — від соціального (комунікація між здобувачами освіти) до соціально-офіційного (взаємодія формату «надавач освітніх послуг — здобувач освітніх послуг») та, врешті-решт, професійного (рівні можливості наукового-педагогічного колективу до підвищення рівня професійної кваліфікації).

Література

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України № 64/2022 від 24.02.2022 р. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення: 15.01.2025).
2. Krejsler J., Moos L. School Policy Reform in Europe. Exploring Transnational Alignments, National Particularities and Contestations. Springer International Publishing. 2023. 327 p. P. 93–94.
3. Zhu C. et al. University Governance and Academic Leadership in the EU and China. IGI Global. 2019. 369 p. P. 125–126.
4. Heng L. et al. Inclusive Education Is a Right, Right?. Brill. 2020. 226 p. P. 135.
5. Манько І. Вплив громадянського суспільства на розвиток освіти в Україні (1991–2023 р.). *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. № 73 (1). С. 13–17. С. 15.
6. von Hohenberg A. The Education System in the United States of America. From Kindergarten to University. GRIN Verlag. 2010. 7 p. P. 5.
7. Moore J., Yoho L. M. Expanding the Vision of Rurality in the US Educational System. IGI Global. 2023. 293 p. P. 177–179.
8. US Department of Education. Individuals with Disabilities Education Act (IDEA) 1990. *USDE: official website*. URL: https://www.un.org/development/desa/disabilities/wp-content/uploads/sites/15/2019/11/United-States_Individuals-with-Disabilities-Education-Act.pdf (дата звернення: 15.01.2025).
9. Schatkin A. J. Has the USA Educational System Failed? Why it Has Failed and What can be Done. *Academicus International Scientific Journal*. 2021. Vol. 23 (21). P. 137–141. P. 139.

References

1. On the introduction of martial law in Ukraine: Decree of the President of Ukraine No. 64/2022 of 24.02.2022. *Official Internet representation of the President of Ukraine*. Access mode: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> [in Ukrainian].
2. Krejsler, J., Moos, L. School Policy Reform in Europe. Exploring Transnational Alignments, National Particularities and Contestations. Springer International Publishing. 2023. 327 p. P. 93–94.
3. Zhu, C. et al. University Governance and Academic Leadership in the EU and China. IGI Global. 2019. 369 p. P. 125–126.
4. Heng, L. et al. Inclusive Education Is a Right, Right?. Brill. 2020. 226 p. P. 135.
5. Manko, I. The Impact of Civil Society on the Development of Education in Ukraine (1991–2023). *Current Issues in the Humanities*. 2024. No. 73 (1). P. 13–17. P. 15 [in Ukrainian].
6. von Hohenberg, A. The Education System in the United States of America. From Kindergarten to University. GRIN Verlag. 2010. 7 p. P. 5
7. Moore, J., Yoho, L. M. Expanding the Vision of Rurality in the US Educational System. IGI Global. 2023. 293 p. P. 177–179.
8. US Department of Education. Individuals with Disabilities Education Act (IDEA) 1990. *USDE: official website*. Access mode: https://www.un.org/development/desa/disabilities/wp-content/uploads/sites/15/2019/11/United-States_Individuals-with-Disabilities-Education-Act.pdf
9. Schatkin, A. J. Has the USA Educational System Failed? Why it Has Failed and What can be Done. *Academicus International Scientific Journal*. Vol. 2021. 23 (21). P. 137–141. C. 139.

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».

Серія: «Юридичні науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».

Series: «Juridical sciences»

№ 1 (83)

Головний редактор — *Курило В. І.*

Київ 2025

Видано у авторській редакції

Адреса редакції: Україна, м. Київ, вул. Ломоносова, буд. 18

Контактний телефон: +38 (044) 222 58 89

Контактний телефон: +38 (067) 401 84 35

E-mail: editor@inter-nauka.com

Підписано у друк 31.01.2025. Формат 60×84/8

Папір офсетний. Гарнітура NewCenturySchoolbook. Друк офсетний.

Умовно-друкованих аркушів 11,39. Тираж 100. Замовлення № 220.

Ціна договірна. Надруковано з готового оригінал-макета.

Надруковано у видавництві

ТОВ «Центр учбової літератури»

вул. Лаврська, 20, м. Київ

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 2458 від 30.03.2006 р.